

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

**IDEA ČECHOSLOVAKISMU V DĚJEPISNÝCH
UČEBNÍCÍCH Z OBDOBÍ PRVNÍ REPUBLIKY
(1918–1938)**

Bc. Dana Šmajstrlová

Diplomová práce

vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

Olomouc 2016

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedenou literaturu a zdroje.

V Olomouci dne 7. 4. 2016

Dana Šmajstrlová

Chtěla bych poděkovat doc. Mgr. Radmile Prchal Pavlíčkové, Ph.D., za vedení této práce, za cenné rady a vstřícnost při konzultacích.

Obsah

Úvod.....	6
1 Současný stav výzkumu učebnic	12
2 Idea čechoslovakismu	15
3 Školství za první republiky	19
3.1 Školský systém	19
3.2 Výuka dějepisu na středních školách	23
3.3 Schvalování učebnic Ministerstvem školství a národní osvěty	27
4 Jednotlivé edice učebnic, jejich specifika a autoři.....	30
4.1 Bidlo Josef – Dobiáš Josef – Hýbl František – Šusta Josef.....	30
4.2 Brdlík František – Šembera František	34
4.3 Dvořák Rudolf – Šujan František	36
4.4 Hrbek Josef – Vodehnal Josef	39
4.5 Klik Josef	41
4.6 Krezar Jan – Vlach Jaroslav	43
4.7 Novák František	44
4.8 Pekař Josef	46
4.9 Pešek Josef.....	49
4.10 Sochor Jaroslav	52
4.11 Traub Hugo	54
5 Idea čechoslovakismu v učebnicích.....	56
5.1 Příchod Slovanů a Sámova říše	56
5.2 Velká Morava	58
5.3 Přemyslovci do nástupu Přemysla Otakara I.	60
5.4 Poslední Přemyslovci a německá kolonizace	62
5.5 Matouš Čák Trenčanský, Lucemburkové	65
5.6 Husitství	66
5.7 Jan Jiskra z Brandýsa.....	68
5.8 Jagellonci a Ferdinand Habsburský	69
5.9 Habsburkové do konce třicetileté války.....	72
5.10 Habsburkové od konce třicetileté války do nástupu Marie Terezie	75
5.11 Národní obrození	78
5.12 Revoluční rok 1848.....	81

5.13	Vláda Františka Josefa I.....	84
5.14	První světová válka a vznik Československa	86
5.15	Idea čechoslovakismu v učebnicích.....	90
6	Případová studie: Proměny obsahu učebnic před rokem 1918 a po roce 1945	93
6.1	Vývoj popisu husitství	94
6.2	Vývoj popisu revoluce 1848	97
6.3	Konkrétní práce s učebnicemi.....	99
6.4	Vývoj idey čechoslovakismu v učebnicích.....	103
	Závěr	104
	Resumé.....	107
	Seznam použité literatury	108
	Seznam použitých internetových zdrojů.....	115
	Seznam použitých pramenů	117
	Přílohy.....	131

Úvod

Francouzský sociolog Émile Durkheim je autorem teorie o existenci dvou typů vědomí – individuálního a kolektivního. Ve své práci *Pravidla sociologické metody* k tomuto tématu napsal: „Skupina myslí, cítí, jedná zcela jinak, než by jednali její členové, kdyby byli osamoceni.“¹ Na Durkheimovu teorii o kolektivním vědomí navázal jeho žák Maurice Halbwachs, který poprvé použil termín „kolektivní paměť“ a tímto fenoménem se zabýval v několika svých dílech.² Halbwachs vycházel z předpokladu, že lidská paměť funguje v rámci určitých sociálních rámců, do nichž jsou zasazeny vzpomínky každého jednotlivce.³ Tyto rámce určují, co je v dané skupině chápáno jako důležité, protože „vzpomínky spojené pouze s malým počtem členů... ustupují do pozadí.“⁴

Na teorii kolektivní paměti navázala ve svých dílech celá řada historiků. Mezi nejvýznamnější díla patří *Paměť a dějiny* od Jacquese le Goffa, v nichž autor vymezuje několik etap vývoje paměti lidstva⁵, a *Místa paměti* od Pierre Nora zabývající se okamžikem, kdy se paměť přenášená z generace na generaci začíná odlišovat od historie.⁶ Nora dále uvádí, že je třeba si uvědomit, že paměť a historie se od sebe zásadně odlišují, protože „paměť je život, jejímž nositelem je živá pospolitost, a proto

¹ DURKHEIM, Émile: *Pravidla sociologické metody*. Praha 1969, s. 133.

² Např. HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť*. Praha 2009.

³ LEHMANN, Štěpánka – MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří: *Maurice Halbwachs, koncept rámců paměti a kolektivní paměti*. In: MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří (eds.): *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha 2014, s. 16–17.

⁴ HALBWACHS, M.: *c. d.*, s. 73.

⁵ Srov. LE GOFF, Jacques: *Paměť a dějiny*. Praha 2007, s. 68–110.

⁶ LEHMANN, Štěpánka – MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří: *Soudobé teorie sociální paměti*. In: MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří (eds.): *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha 2014, s. 33–36.

se stále vyvíjí...“⁷, zatímco „historie je rekonstrukce – vždy problematická a neúplná – toho, co již není.“⁸

Kolektivní paměť je předmětem zájmu mnoha historiků i v dnešní době. Z českého prostředí se tímto tématem zabývá např. Miroslav Hroch, který ji vymezuje jako „ucelenou historickou informaci, respektive rekonstrukci konkrétních složek minulosti..., která více či méně uvědoměle hledá svoji legitimitu (relevanci) v tom, že přináší současníkům aktuální politické, morální nebo kulturní poučení o minulosti, že má své výchovné poselství.“⁹ Hroch zároveň upozorňuje na to, že kolektivní paměť existuje jednak spontánní, vznikající bez záměrného ovlivnění, a jednak organizovaná, tvořená cíleným ovlivňováním ve školách, popř. jiných institucích, nebo v médiích.¹⁰

S kolektivní pamětí velice úzce souvisí druhý pojem, jenž se v současné době také těší velkému zájmu, a sice „historické vědomí.“ Jiří Šubrt, který se tímto tématem zabývá, vymezuje historické vědomí jako „soubor znalostí a představ o minulosti a vědomí určitých souvislostí mezi minulostí, přítomností a budoucností.“¹¹ Vztah historického vědomí a kolektivní paměti je poněkud komplikovaný, nicméně J. Hroch definuje tak, že informace, jež patří do kolektivní paměti, vychází právě z historického vědomí, a kolektivní paměť je tedy jakousi aktualizací historického vědomí v dané době. Jinými slovy, pokud je nějaká informace v dané společnosti zapomínána, nemusí nutně dojít k jejímu úplnému vymizení, ale pouze k přesunu z kolektivní paměti do historického vědomí.¹²

⁷ NORA, Pierre: *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*. In: BENZA, Alban – HUBINGER, Václav (eds.): *Město. Antologie francouzských společenských věd*. Praha 1996, s. 42. Dostupné na: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf [cit. dne 18. 3. 2016].

⁸ Tamtéž, s. 42.

⁹ HROCH, Miroslav: *Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti*. In: HÉDLOVÁ, Luba – ŠUSTROVÁ, Radka (eds.): *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*. Praha 2014, s. 22.

¹⁰ Tamtéž, s. 25.

¹¹ ŠUBRT, Jiří: *K otázce historického vědomí. (Úvodem)*. In: ŠUBRT, Jiří (ed.): *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu. Teorie a výzkum*. Kolín 2010, s. 7.

¹² HROCH, M.: *c. d.*, s. 40.

K řízenému ovlivňování kolektivní paměti a v dlouhodobějším měřítku tedy také k vytváření historického vědomí se nesporně používal školní dějepis. Z tohoto důvodu je možné při zkoumání formování podoby kolektivní paměti určitého národa nebo státu používat učebnice dějepisu, protože právě v nich je zachycen schválený a oficiálně přijímaný výklad dějin. O tom, jakou podobu měla kolektivní paměť mít, lze usuzovat např. na základě toho, které události byly do schválených učebnic zařazovány, jak byly tyto události interpretovány nebo zda byly subjektivně hodnoceny. Pomocí těchto poznatků je poté možno určit, které období dějin mělo být v kolektivní paměti uchováno jako pozitivní nebo negativní, jak měly být vnímány a hodnoceny významné dějinné zvraty nebo které historické osobnosti byly v daném státě chápány jako kladné či záporné.

Protože jsou však učebnice dokumenty normativní povahy, je na základě jejich analýzy možno rekonstruovat skutečně jen úmysl, jak mělo historické vědomí daného národa vypadat, a nikoliv, jak skutečně vypadalo. Rozpor mezi výkladem učebnic a realitou vzniká například interpretací látky ve školách, která se odklání od oficiálních osnov, působením rodiny a výchovy, působením médií, veřejného mínění, různých ideologií, zájmových skupin apod.

V současné době se proto výzkumy učebnic velmi často spojují se sociologickými výzkumy mezi žáky a studenty, které mají za cíl zjistit, jaké je reálné smýšlení dané generace, tedy zda je historické povědomí podobné či odlišné od toho, jež se učí ve školách. Sociologické metody (dotazníková šetření apod.) pro výzkum historického vědomí využívá např. Jiří Šubrt nebo Denisa Labischová.¹³ Existují také

¹³ Např. LABISCHOVÁ, Denisa: *Čech závistivec – Rakušan byrokrat?* Ostrava 2005.; ŠUBRT, Jiří a kol.: *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Praha 2013.

výzkumy o tom, jakou roli má při předávání poznatků vyučující a do jaké míry se učitelé drží textu učebnic.¹⁴

Následující práce se zabývá česky psanými učebnicemi dějepisu pro střední školy, které byly vydány v Československé republice mezi lety 1918–1938. Pojem „střední školství“ je v této práci používán pouze pro označení všeobecných středních škol ukončovaných maturitní zkouškou, tedy pro všechny typy gymnázií a reálky.¹⁵ Učebnice právě pro tento typ škol byly pro výzkum zvoleny proto, že se zde dějepisné učivo probíralo více do hloubky (viz kapitola č. 3) a obsahové analýzy učebnic tak mohly být podrobnější.

Základním výzkumným problémem při obsahové analýze zvoleného vzorku učebnic byla otázka, jak učebnice ve svých textech pracují s ideou čechoslovakismu. Konkrétně je zkoumáno, zda se tato myšlenka v učebnicích vůbec objevuje, a pokud ano, tak jakými historickými argumenty byla dokazována a u kterých historických událostí jsou její projevy nejvíce patrné. Zároveň bylo zjišťováno, zda se idea československého národa budovala v dějepisném učivu pouze pomocí pozitivního popisu historie Čechů a Slováků nebo zda byl používán také postup, jenž se dnes označuje jako „obraz druhého“. Jedná se o metodu, kdy pro lepší identifikaci jedince se skupinou je využíváno negativních stereotypů a vymezení se vůči skupině jiné.¹⁶ Jinými slovy lze tedy říci, že práce zkoumá, zda měla být idea čechoslovakismu součástí kolektivní paměti žáků a studentů první československé republiky, a pokud ano, jakým způsobem se autoři učebnic snažili tohoto cíle dosáhnout.

¹⁴ Např. HUDECOVÁ, Dana: *Používání učebnic dějepisu v praxi. Vyhodnocení výzkumu*. In: BENEŠ, Zdeněk – GRÁCOVÁ, Blažena – PRŮCHA, Jan a kol.: *Sondy a analýzy. Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média*. Praha 2008, s. 35–59.; SIKOROVÁ, Zuzana: *Role a užívání učebnic jako výzkumný problém*. In: KNECHT, Petr – JANÍK, Tomáš (eds.): *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Brno 2008, s. 53–64.

¹⁵ Do analýzy nebyly zahrnuty učebnice pro obchodní akademie a učitelské ústavy, které sice byly zakončeny maturitou, nebyly však všeobecného zaměření.

¹⁶ KLUSÁKOVÁ, Luďa: *Stereotyp nebo obraz druhého?* In: KLUSÁKOVÁ, Luďa: *Obraz druhého v historické perspektivě*. Praha 1997, s. 7.; OTČENÁŠOVÁ, Slávka: *Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918–1989)*. Košice 2010, s. 17–19.

Druhým výzkumným problémem byla otázka vývoje myšlenky čechoslovakismu před vznikem a po zániku první republiky. Při zkoumání této otázky byly srovnávány učebnice, které vycházely opakovaně v pozměněných vydáních, a byly vydány také před rokem 1918 a po roce 1938. Při výzkumu byly porovnány změny, ke kterým v textech učebnic došlo s ohledem na dobu, ve které bylo dané vydání vytištěno. Na základě těchto změn pak bylo možno usoudit, jak se odlišovalo cílené formování kolektivní paměti před rokem 1918 a po roce 1938.

V užším slova smyslu tedy tato práce předkládá analýzu toho, jak se za první republiky zacházelo s ideou čechoslovakismu při výuce dějepisu. Zároveň je však získané poznatky možno chápat jako příspěvek k výzkumům národnostní problematiky ve střední Evropě první poloviny 20. století, protože je zde popsáno cílené ovlivňování kolektivní paměti generace, která později zažila Mnichovskou dohodu, vznik Protektorátu Čechy a Morava a odsun německého obyvatelstva po druhé světové válce, tedy události, které úzce souvisí s otázkou soužití národů v prostoru střední Evropy.

Samotná práce je členěna do šesti kapitol. V první z nich jsou shrnuty již existující výzkumy učebnic dějepisu, a to jak české, tak zahraniční. Druhá kapitola stručně nastiňuje myšlenku čechoslovakismu, jejíž odraz je v textech učebnic zkoumán. Následující kapitola popisuje podobu československého školství za první republiky. Důraz je kladen především na české střední školství, pro nějž byly určeny zkoumané učebnice. V této kapitole je rovněž popsáno, jak na středních školách vypadala výuka dějepisu a jak probíhal proces schvalování a vydávání učebnic.

Poté se již kapitoly zabývají samotným výzkumem. Pozornost je nejprve věnována jednotlivým edičním řadám učebnic a jejich autorům: je představen systém každé ediční řady (kolik měla dílů, jak bylo členěno učivo apod.), dále jsou stručně shrnuty nejdůležitější údaje o autorech (zda se jednalo o historiky nebo pedagogy apod.)

a uvedena obsahová specifika každé edice. V rámci práce na čtvrté kapitole byl také vytvořen kompletní přehled bibliografie středoškolských učebnic z let 1918–1938 řazený podle jednotlivých autorů.¹⁷

Pátá kapitola se již věnuje konkrétním projevům idey čechoslovakismu v učebnicových textech. Je zde uveden chronologický přehled událostí, které byly k podporování této myšlenky používány. V některých případech je dokonce možno zjištěné výsledky porovnat se slovenskými výzkumy na toto téma.¹⁸

Poslední, šestá kapitola předkládá výsledky druhé části výzkumu, jež se zabývala změnami historického vědomí z hlediska čechoslovakismu v učebnicích vydaných před vznikem a po rozpadu Československa. Výzkum pro tuto část byl proveden formou případové studie a změny byly zkoumány jen v kapitolách zabývajících se husitstvím a rokem 1848. Tento přístup umožnil detailnější analýzu a komparaci jednotlivých textů.

¹⁷ Při tvorbě tohoto přehledu byla jako základ použita kniha *Historické učebnice dějepisu ve fondu SPKK. 1778–1950*. Přehled podchycuje všechna vydání učebnic tak, jak je uvádí zmíněná publikace a katalog Národní knihovny. WITTBERGER, Jan: *Historické učebnice dějepisu ve fondu SPKK. 1778–1950*. Praha 1992. Viz přílohy č. 4–14.

¹⁸ Slovenské výzkumy jsou však méně podrobné, a proto je srovnání možné jen u menšiny podkapitol. Více o slovenských výzkumech středoškolských učebnic z první republiky viz kapitola č. 1.

1 Současný stav výzkumu učebnic

V zahraničí je výzkum dějepisných učebnic v současné době poměrně rozšířen, pozornost je však častěji věnována učebnicím současným. Věnuje se jim například Georg-Eckert-Institut, který patří mezi přední pracoviště tohoto zaměření. Jeho výzkumy se orientují například na obraz evropských dějin v učebnicích jednotlivých států nebo na konstruování konceptu „my a oni“.¹⁹ Přímo otázce dějepisných učebnic z let 1918–1938 se ze zahraničních autorů věnuje například Elisabeth Bakke, která působí na univerzitě v Oslu. Je autorkou několika prací o první Československé republice, dvě její studie se pak věnují přímo myšlence čechoslovakismu.²⁰

Výzkumu učebnic je věnována poměrně značná pozornost také ve Slovenské republice, kde existuje celá řada prací zabývajících se obsahem současných učebnic. Nejčastěji se jedná o výzkum reprezentace slovenských dějin v učebnicích okolních států, především České a Maďarské republiky.²¹ Problematikou Čechů na Slovensku a jejich působením ve školství se zabývá Pavol Matula z Univerzity v Bratislavě.²² Zároveň na Slovensku existují práce zkoumající přímo výuku dějepisu v letech 1918–1938. Tímto tématem se zabývá hlavně Andrej Findor z Univerzity Komenského

¹⁹ Viz oficiální stránky ústavu: <http://www.gei.de/en/research.html>. [cit. 25. 1. 2015].

²⁰ BAKKE, Elisabeth: *Czechoslovakism in Slovak history*. In: TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, D. Martin D (eds.): *Slovakia in History*. Cambridge 2011, s. 247–268.; BAKKE, Elisabeth: *Čechoslovakizmus v školských učebniciach (1918–1938)*. In: *Historický časopis*, 47, 1999, č. 2, s. 233–253.

²¹ Jedná se např. o tyto práce: ALBERTY, Július: *Slovensko a Slováci v súčasných maďarských učebniciach dejepisu*. In: *Historický časopis*, 52, 2004, č. 1, s. 135–148.; FREMAL, Karol: *Obraz Slovákov a dejiny Slovenska v rokoch 1938–1945 v súčasných učebniciach dejepisu okolitých štátov*. In: TÓTH, Dezider – KOVÁČIKOVÁ, Katarína (eds.): *SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy*. Banská Bystrica 1999, s. 434–444.; FREMAL, Karol: *Obraz Slovákov a dejiny Slovenska v súčasných českých učebniciach dejepisu*. In: *Acta Historica Neosoliensia*. Banská Bystrica 1998, s. 42–61.; FREMAL, Karol: *Dejiny Slovákov a Slovenska v učebniciach dejepisu susedných štátov*. In: *Acta historica Neosoliensia*. Banská Bystrica 1998, s. 239–240.; CHROMEKOVÁ, Valéria: *Problematika slovenských dejín v dejepisných učebniciach Maďarska*. In: *Acta Historica Neosoliensia*. Banská Bystrica 1998, s. 28–41.

²² Např. MATULA, Pavel: *Čechoslovakizmus na slovenských stredných školách 1918–1938*. Bratislava 2013.

v Bratislavě²³ a Slávka Otčenášová z Univerzity Pavla Jozefa Šafaříka v Košicích. Ta je mimo jiné také autorkou publikace *Schválená minulosť*, jež se zabývá konstruováním kolektivní identity v učebnicích dějepisu z let 1918–1989.²⁴

V České republice sice není výzkum učebnic rozvinut v takové míře jako v zahraničí, neznamená to však, že by práce na toto téma neexistovaly vůbec. Mezi přední české odborníky zabývajícími se teoretickým výzkumem učebnic patří Jan Průcha, který je autorem nebo spoluautorem několika děl na toto téma.²⁵ Na učebnice dějepisu se pak zaměřují Božena Grácová a Denisa Labischová z Ostravské univerzity, Zdeněk Beneš z Ústavu českých dějin Univerzity Karlovy a Magdalena Šustová působící při Národním pedagogickém muzeu a knihovně Jana Amose Komenského. První tři zmiňovaní autoři své výzkumy zaměřují především na současné učebnice a zabývají se například národními stereotypy, historickým vědomím studující mládeže nebo porovnáváním učebnic s publikacemi ze sousedních států.²⁶

Pouze Magdalena Šustová zaměřuje svůj výzkum na historii výuky dějepisu a na vývoj didaktických pomůcek.²⁷ Editovala také dva podobně tematicky zaměřené

²³ Např. FINDOR, Andrej: *Konštruovanie „zlatého veku“ dejín československého národa v dejepisných učebniciach (1918–1938)*. Bratislava 2007 (rigorózní práce); FINDOR, Andrej: *Reprezentácie začiatkov „národných dejín“ v slovenských učebniciach dejepisu v 20. storočí*. Bratislava 2009 (dizertační práce); FINDOR, Andrej: *Ako fungujú „národné dejiny“: reprezentovanie „kulturnej nadradenosti“ a vytváranie etnických hraníc v slovenských učebniciach dejepisu (1918–1938)*. In: FINDOR, Andrej – DRÁL, Peter (eds.): *Ako skúmať národ: Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno 2009, s. 106–130.

²⁴ OTČENÁŠOVÁ, Slávka: *c. d.*

²⁵ Např. PRŮCHA, Jan: *Teorie a analýzy edukačního média*. Brno 1998.; PRŮCHA, Jan: *Možnosti výzkumu učebnic ve vztahu k učení*. In: KNECHT, Petr – JANÍK, Tomáš (eds.): *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Brno 2008.

²⁶ Např. BENEŠ, Zdeněk: *Obraz moderních českých dějin v současných slovenských učebnicích dějepisu*. In: *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno 2001.; GRÁCOVÁ, Blažena: *Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže*. Ostrava 1998.; LABISCHOVÁ, Denisa: *c. d.*

²⁷ ŠUSTOVÁ, Magdalena: *Jezuitské a piaristické učebnice dějepisu ve sbírkách Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. Sborník ze 17. odborné konference Olomouc, 5.–6. listopadu 2008*. Olomouc 2009, s. 45–53.; ŠUSTOVÁ, Magdalena: *Stalo se v zemi české. Jak se vyučoval dějepis (dále jen Jak se vyučoval dějepis)*. Praha 2009.

sborníky²⁸, které obsahují drobné práce pojednávající o výuce dějepisu a učebnicích za první republiky.²⁹ Žádný z autorů těchto příspěvků se však problematikou nezabývá dlouhodobě.³⁰

O tom, že zájem o historické učebnice jako pramen spíše narůstá, svědčí relativně velký počet bakalářských a diplomových prací, které byly na toto téma v posledních letech napsány a které zkoumají historické učebnice z různých hledisek (didaktický aparát, obsahová analýza, mezinárodní komparace apod.).³¹

Celkově je tedy možno říci, že výzkum učebnic je v současné době poměrně rozvinutý, a to více v zahraničí než v České republice. Trendem je především zkoumání současných učebnic různých států. Studie o českých a slovenských dějepisných učebnicích z let 1918–1938 existují především na Slovensku, v České republice na toto téma nalezneme pouze drobnější články a bakalářské a diplomové práce.

²⁸ ŠUSTOVÁ, Magdaléna (ed.): *Dějiny ve škole – škola v dějinách* (dále jen *Dějiny ve škole*). Praha 2010.; ŠUSTOVÁ, Magdaléna (ed.): *Názorné vyučování a škola. Historický vývoj a současné trendy používání didaktických pomůcek* (dále jen *Názorné vyučování*). Praha 2013.

²⁹ NĚMEC, Mirek: *Škola mezi národem a státem. Dějepis na středních školách v meziválečném Československu*. In: ŠUSTOVÁ, M.: *Dějiny ve škole*, s. 47–60.; MICHALIČKA, Vladimír: *Učebnice dějepisu na slovenských školách v prvom desaťročí existencie Československej republiky (1918–1928)*. In: ŠUSTOVÁ, M.: *Dějiny ve škole*, s. 105–109.; STÁTNÍK, Dalibor: *Boj o duši dítěte podle Ministerstva školství a národní osvěty*. In: ŠUSTOVÁ, M.: *Názorné vyučování*, s. 105–125.; TUREK, Matouš: *Obraz Slovanů a Germánů v prvorepublikových učebnicích dějepisu*. In: ŠUSTOVÁ, M.: *Dějiny ve škole*, s. 110–116.; ZDRÁHAL, Václav: *Výklad první světové války v českých středoškolských učebnicích dějepisu První republiky*. In: ŠUSTOVÁ, M.: *Dějiny ve škole*, s. 96–104.

³⁰ Jedná se o tyto autory: Vladimír Michalička, kurátor Múzea školstva a pedagogiky v Bratislavě; Mirek Němec, působí na Filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a zabývá se např. kulturou a dějinami Němců v českých zemích nebo česko-německými kulturními vztahy; Dalibor Státník, historik a archivář zabývající se např. dějinami odborů nebo historií československých bezpečnostních služeb; Matouš Turek z Karlovy Univerzity v Praze a Václav Zdráhal, muzejní pracovník a redaktor. Viz <http://portaro.eu/huav/authorities/8613#?id=80vIPyS7Qf--B3G7uzlGVQ&pageSize=30&sorting=default> [cit. 6. 2. 2016].; http://www.uips.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=246&Itemid=1096 [cit. 6. 2. 2016].; <http://cuni.academia.edu/MatousTurek> [cit. 6. 2. 2016].; http://portaro.eu/huav/authorities/5937#?id=30UsCmddTimW2_VnNwdJow&pageSize=30&sorting=default [cit. 6. 2. 2016].; <http://ff.ujep.cz/index.php/kger/menu-kger/personalni-slozeni-katedry/58-kger/personalni-slozeni/1228-dr-phil-mirek-nemec> [cit. 6. 2. 2016].

³¹ Např. FABINIOVÁ, Linda: *Srovnání českých a francouzských středoškolských učebnic dějepisu*. Brno 2008 (diplomová práce); KONEČNÁ, Michaela: *Balkán v osnovách středních škol se zaměřením na dějepis 20. století*. Brno 2011 (bakalářská práce); MATUŠKOVÁ, Marcela: *Vývoj diskursu národní identity v českých učebnicích dějepisu pro základní školy*. Brno 2012 (diplomová práce).

2 Idea čechoslovakismu

Čechoslovakismus je teorie, podle níž Češi a Slováci tvoří jeden československý národ.³² Na tuto myšlenku se odvolával již československý zahraniční odboj za první světové války. Např. T. G. Masaryk psal v roce 1915 ve svém memorandu určeném britské vládě o tom, že „Slováci jsou Čechy, přesto, že užívají svého nářečí jakožto spisovného jazyka.“³³ O československém národě se hovořilo i v dalších dokumentech důležitých pro vznik Československa: např. v prohlášení českého zahraničního komitétu („Usilujeme o samostatný československý stát“³⁴), v Projevu českých spisovatelů („Na Vás pánové, jakožto mluvčí československého národa pohlížeti budou dnešek i budoucnost...“³⁵) nebo v tzv. Tříkrálové deklaraci („My čeští poslanci rady říšské... jsme povinni určitě a jasně za lid český a za porobenou a politicky umlčenou větev slovenskou v Uhrách vyznačiti svoje stanovisko k nové úpravě poměrů mezinárodních“³⁶). Tato teorie o existenci jednoho československého národa měla pomoci přesvědčit dohodové mocnosti, aby souhlasily s rozbitím Rakouska-Uherska.³⁷

Snahy domácího i zahraničního odboje byly úspěšné. Když byla v Praze dne 28. října 1918 vyvěšena nota, kterou zaslal ministr zahraničí G. Andrassy prezidentu W. Wilsonovi a v níž mj. přijímal Wilsonovy požadavky „o právech národů rakousko-uherských, zejména o právech Čechoslováků a Jihoslovanů“³⁸, zaplnily střed města

³² KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. vyd. Praha 2009, s. 700.

³³ *Masarykovo memorandum britskému ministrovi zahraničních věcí E. Greyovi „Samostatné Čechy“*. Květen 1915. In: GALANDAUER, Jan: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy*. Praha 1988, s. 267.

³⁴ *Prohlášení českého zahraničního komitétu*. 14. listopadu 1915. In: GALANDAUER, J.: c. d., s. 278.

³⁵ *Projev českých spisovatelů na Říšské radě*. Květen 1917. In: GALANDAUER, J.: c. d., s. 285.

³⁶ *Deklarace českých poslanců na Říšské radě a zemských sněmech proti postupu Rakousko-Uherska při brestlitevském mírovém jednání*. 6. ledna 1918. In: GALANDAUER, J.: c. d., s. 294.

³⁷ MATULA, P.: c. d., s. 5.

³⁸ *Andrassyho nota*. 27. 9. 1918. Dostupné na: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/andrassyho-nota-27-10-1918/> [cit. dne. 2. 3. 2016].

desítky tisíc lidí. Do čela hnutí se postavili členové Národního výboru a později toho dne byl vyhlášen samostatný stát.³⁹

Čechoslovakismus byl po vzniku republiky oficiální státní ideologií.⁴⁰ To bylo patrné i z textu ústavy nového státu z roku 1921, která začínala slovy: „My, národ československý, chtějící upevniti i dokonalou jednotu národa, zavésti spravedlivé řády v republice, zajistiti pokojný rozvoj domoviny československé...“⁴¹ Teorie čechoslovakismu však zároveň počítala s tím, že si obě větve československého národa udrží svá kulturní specifika včetně jazyka, a čeština i slovenština tak byly po celou dobu první republiky zcela rovnoprávné.⁴²

Dalším důvodem (kromě snahy přesvědčit dohodové mocnosti), proč byl tento názor oficiálně prosazován, bylo národnostní složení Československé republiky. V případě, že by se Češi a Slováci počítali jako dva národy, nepředstavovali by v novém státě národnostní většinu.⁴³

Mezi první a druhou světovou válkou bylo sčítání lidu provedeno celkem dvakrát, a to v letech 1921 a 1931. Pro přihlašování se k národnosti u prvního sčítání platilo, že „národností jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž hlavním vnějším znakem jest zpravidla mateřský jazyk.“⁴⁴ O deset let později bylo toto pravidlo ještě rozvedeno: „Národnost se zapisuje zpravidla podle mateřského jazyka. Jinou národnost, než pro kterou svědčí mateřský jazyk, lze zapsati jen tehdy, jestliže sčítaná osoba nemluví mateřským jazykem ani ve své rodině ani domácnosti a úplně ovládá řeč oné národnosti.“⁴⁵ Na základě těchto ustanovení se v roce 1921 k československé národnosti

³⁹ KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české*. 13. svazek. 1918–1929, s. 16–18.

⁴⁰ JOHN, Miloslav: *Čechoslovakismus a ČSR 1914–1938*. Beroun 1994, s. 59.

⁴¹ *Ústava republiky československé*. Praha 1921, s. 3.

⁴² JOHN, M.: *c. d.*, s. 59–60.

⁴³ JOHN, M.: *c. d.*, s. 58–59.; MATULA, P.: *c. d.*, s. 5.

⁴⁴ *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930*. Díl 1. *Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání* (dále jen *Sčítání lidu*). Praha 1934, s. 45.

⁴⁵ Tamtéž, s. 45.

přihlásilo celkem 65,5 % všech obyvatel Československa, v roce 1931 to bylo dokonce ještě o procento více.⁴⁶ Kdyby se každá větev československého národa sčítala samostatně, tvořili by Češi zhruba polovinu obyvatelstva, zatímco Slováků by bylo necelých 16 %.⁴⁷ Vzhledem k tomu, že nejsilnější národnostní menšina (Němci) tvořila ve státě zhruba 23 % obyvatelstva⁴⁸, nebyl by takovýto stav žádoucí pro zájmy československé politické reprezentace. Pokud totiž poukazovala na jeden československý národ, mohla se hlásit o „právo na sebeurčení národů“, koncept, který je zpravidla spojován s tzv. čtrnácti body prezidenta Wilsona z 1. ledna 1918.⁴⁹ V okamžiku, kdy by byli Češi a Slováci chápáni jako dva národy, muselo by být právo na sebeurčení národů přiznáno také Němcům na území Československa.

Zastánci čechoslovakismu v této době argumentovali také tím, že jazykové rozdíly mezi jednotlivými částmi země existují i v jiných státech (např. ve Francii nebo Německu), a to rozdíly větší než mezi češtinou a slovenštinou, a přesto je na tyto státy oficiálně pohlíženo jako na jeden národ.⁵⁰ Za důvod, proč ke spojení Čechů a Slováků ještě nedošlo, byla označována především podřízenost Slovenska Uhrám a s ní spojená maďarizace.⁵¹

Kromě jazyka bylo poukazováno také na historii obou národů. V tzv. Washingtonské deklaraci z 16. října 1918 bylo napsáno: „Činíme toto prohlášení na základě našeho historického a přirozeného práva. Byli jsme samostatným státem již od sedmého století a r. 1526 jako samostatný stát, sestávající z Čech, Moravy a Slezska,

⁴⁶ *Sčítání lidu*, s. 46.

⁴⁷ Přestože při sčítání lidu se lidé přihlašovali k československé národnosti, bylo provedeno také zvláštní sčítání nazvané „rozdělení československého národa na větev českou a slovenskou.“, Z něj vyplývají uvedené údaje. Viz *Sčítání lidu*, s. 47.

⁴⁸ *Sčítání lidu*, s. 46.

⁴⁹ Zajímavé je, že pojem „sebeurčení“ se v textu nevyskytuje ani jednou. Např. v souvislosti s národy Rakouska-Uherska se hovoří o tom, že by jim měla být dána „co nejvolnější možnost autonomního rozvoje“. Viz *Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona*. 8. 1. 1918. Dostupné online na: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/ctrnact-bodu-prezidenta-wilsona-8-1-1918/> [cit. dne. 2. 3. 2016].

⁵⁰ JOHN, M.: *c. d.*, s. 58–59.

⁵¹ Tamtéž, s. 59.

spojili jsme se s Rakouskem a s Uhrami v obrannou jednotu proti tureckému nebezpečí.“⁵² V otázce Slovenska nebylo možné se odkazovat přímo na historické státní právo, a proto bylo pro Čechy požadováno, „aby byli spojeni se svými slovenskými bratry ze Slovenska, kdysi součástky našeho národního státu, odtržené od našeho národního těla...“⁵³

Na jednotný československý národ, jazykovou podobnost a společnou historii se odkazovali také Slováci v tzv. Martinské deklaraci: „Slovenský národ je čiastka rečove i kultúrno-historického jednotného česko-slovenského národa. Na všetkých kultúrnych bojoch, ktoré viedol český národ a ktoré ho urobili známym na celom svete, mala účasť i slovenská vetev.“⁵⁴

Tato diplomová práce se zabývá tím, jak silně se výše popsaná idea čechoslovakismu odrážela v učebnicích dějepisu a jaké argumenty a postupy byly na její podporu v učebnicových textech využívány. Vzhledem k tomu, že k analýze byly použity učebnice schválené státem, je možno říci, že se výzkum zabývá také tím, jaký byl oficiální výklad národních dějin v Československé republice v letech 1918–1938 a jak silně se do něj promítala myšlenka o existenci jednoho československého národa.

⁵² *Vyhlášení československé samostatnosti zahraniční prozatímní vládou*. 16. října 1918. In: GALANDAUER, J.: *c. d.*, s. 311–312.

⁵³ Tamtéž, s. 311–312.

⁵⁴ *Provolání zástupců slovenských politických stran hlásící se k Československému státu*. 30. října 1918. In: GALANDAUER, J.: *c. d.*, s. 317–318.

3 Školství za první republiky

3.1 Školský systém

Školský systém první Československé republiky přímo navazoval na ten, který existoval již za Rakouska-Uherska. Z tohoto důvodu je v první části kapitoly stručně popsáno školství před rokem 1918. Text celé kapitoly se nejvíce zaměřuje na české střední školství, protože učebnice použité pro výzkum byly určeny právě pro tento typ škol.

Základním právním dokumentem pro nižší stupeň školské soustavy Rakouska-Uherska byl „Zákon, říšský ze dne 14. května 1869, jímžto ustanovují se pravidla vyučování ve školách obecných“⁵⁵, někdy nazýván také Hasnerův podle ministra Leopolda Hasnera, který byl jedním z jeho autorů.⁵⁶ Systém nižšího školství, který byl tímto zákonem ustanoven, existoval bez větších změn ještě za první republiky a měl následující podobu: v rakousko-uherské monarchii existovala povinná osmiletá školní docházka pro děti od šesti do čtrnácti let. Plnit se mohla čtyřmi různými způsoby: osm let v obecné škole, osm let v měšťanské škole, pět let na obecné a zbývající tři na měšťanské škole nebo pět let na obecné škole a další tři roky na nižším stupni střední školy.⁵⁷ První zmiňovaná varianta se týkala především vesnic a malých měst, druhá a třetí varianta měst okresních a střední školy byly školami výběrovými, které navštěvovalo jen malé procento všech žáků.⁵⁸

Ve středním školství došlo ve druhé polovině 19. století k většímu množství změn než ve školství základním. Od roku 1849 existovala osmiletá gymnázia, která se dělila na nižší a vyšší stupeň, a vedle nich také šestileté reálky, taktéž rozdělené na dva

⁵⁵ VESELÁ, Zdenka: *Vývoj českého školství*. Praha 1988, s. 42.

⁵⁶ Tamtéž, s. 42.

⁵⁷ ŠUSTOVÁ, M.: *Jak se vyučoval dějepis*, s. 7.

⁵⁸ KOVAŘÍČEK, Václav – KOVAŘÍČKOVÁ, Iva: *Vývoj školských soustav v českých zemích*. Olomouc 1989, s. 10.

stupně.⁵⁹ Reálky se od gymnázií lišily tím, že se více zaměřovaly na praxi a přípravu na technické profese.⁶⁰ Do praxe mohli absolventi odcházet již po absolvování nižšího stupně těchto škol.⁶¹ V roce 1862 vzniklo první reálné gymnázium, škola nacházející se mezi gymnáziem a reálkou. Důvodem pro vznik tohoto typu školy byla především snaha, aby žáci nemuseli o své budoucí specializaci rozhodovat tak brzy (již v deseti letech).⁶² Existence těchto gymnázií však zpočátku nebyla schválena žádným zákonem a jejich zakládání nebylo ze strany státu podporováno.⁶³ Hasnerův zákon sice reálky prodloužil na sedm let, ale jinak do systému středního školství výrazněji nezasáhl.⁶⁴

Kromě již zmíněných škol bylo po ukončení povinné školní docházky možno pokračovat ve studiu také na odborných a pokračovacích školách.⁶⁵ Jednalo se např. o školy zemědělské, obchodní nebo technické. Studium na nich trvalo jeden až čtyři roky a navazovalo zpravidla na studium na měšťanských školách nebo nižším stupni středních škol.⁶⁶

Před první světovou válkou došlo ještě ke dvěma významným změnám – začala vznikat tříletá dívčí lycea (od roku 1900)⁶⁷ a v roce 1908 došlo k oficiálnímu schválení reálných gymnázií, která se dělila na dva typy: reálná gymnázia typu A a reformní reálná gymnázia typu B.⁶⁸ Tato se od sebe lišila dotací hodin jednotlivých předmětů (např. na gymnáziu typu B se začínalo s výukou latiny až v pátém ročníku, zato však byla dotována větším počtem hodin). Obecně lze říci, že osnovy typu A se více blížily

⁵⁹ KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 8–9.

⁶⁰ ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina: *Študenti a kantorův za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867–1918*. Praha 2007, s. 16–18.

⁶¹ VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 32.

⁶² Konkrétně se reálná gymnázia od gymnázií klasických lišila tím, že ve všech třídách nižšího stupně bylo povinné kreslení a ve třetím a čtvrtém ročníku se třídy dělily na francouzskou a řeckou větev. KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 11.; ŘEZNÍČKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 21–22.; VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 34.

⁶³ ŘEZNÍČKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 21–22.

⁶⁴ Tamtéž, s. 26.

⁶⁵ KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 41.

⁶⁶ SOMR, Miroslav: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha 1987, s. 169.

⁶⁷ KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 12.

⁶⁸ Tamtéž, s. 12.

klasickému gymnáziu, osnovy typu B reálkám.⁶⁹ Všechny výše popsané typy gymnázií i reálky byly ukončovány maturitní zkouškou.

České školy existovaly zpočátku jen v základním školství, gymnázia a reálky na území českých zemí byly německé nebo česko-německé.⁷⁰ Přímo o českém středním školství je možno mluvit až od 18. ledna 1866, kdy byl vydán „Zákon o rovnoprávnosti jazykové na školách“.⁷¹ Českých škol postupně přibývalo až do roku 1918, tempo jejich nárůstu se lišilo podle vývoje politické situace.⁷²

Po vzniku samostatné Československé republiky došlo ve školství k dílčím změnám (zrušení celibátu učitelek, omezení výuky náboženství a vlivu církve na školu, rozšíření výuky mateřského jazyka apod.)⁷³, všeobecně vzato byl však převzat výše popsaný systém z doby Rakouska-Uherska. Postupně také začalo docházet k zrovnoprávnování dívek. Tento proces byl završen roku 1921, kdy bylo povoleno studium dívek na středních školách bez omezení. V důsledku toho byla zrušena dívčí lycea.⁷⁴

V prvních letech republiky bylo založeno velké množství nových českých škol (obecných, měšťanských i středních).⁷⁵ K velkému kvantitativnímu nárůstu došlo také na území Slovenska, kde vznikaly školy všech typů a vyučovacím jazykem zde byla nově slovenština.⁷⁶ Slovenské školství se zpočátku potýkalo s nedostatkem kvalifikovaných učitelů a v prvních poválečných letech zde tedy působili čeští učitelé.⁷⁷ Kromě českých a slovenských škol samozřejmě na území Československé republiky i nadále existovaly školy německé a maďarské. Národnostní otázku obecně řešil zákon

⁶⁹ ŘEZNÍČKOVÁ, K.: *c. d.*, s. 25–27.

⁷⁰ VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 38.

⁷¹ VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 38–39.

⁷² Více o vývoji českých škol před rokem 1918 viz např. VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 41–71.

⁷³ KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 13.

⁷⁴ VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 87–88.

⁷⁵ VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 72.

⁷⁶ Tamtéž, s. 73.

⁷⁷ OTČENÁŠOVÁ, S.: *c. d.*, s. 31.

o menšinových školách, který v oblastech s převahou obyvatelstva jedné národnosti zaručoval zřízení menšinové školy, pokud se zde nacházelo alespoň čtyřicet žáků z národnostní menšiny.⁷⁸

Ve školství byly činěny kroky ke sjednocení školského systému na území celé republiky. V roce 1919 byl proto vydán zákon, který rozšiřoval platnost většiny směrnic pro střední školy z českých zemí i na Slovensko, a k definitivnímu sjednocení celé školské soustavy došlo v roce 1922, kdy byl vydán tzv. Malý školský zákon sjednocující školství na nižším stupni.⁷⁹ Z hlediska typu škol nebo délky jednotlivých stupňů nezaváděly tyto zákony nic nového.

Po celou dobu trvání první republiky tedy nadále existoval systém, který měl základ v Hasnerově zákoně (obecné a měšťanské školy) a v zákonech z roku 1849 a 1908 (střední školy) a který lze ve stručnosti popsat takto⁸⁰: povinná školní docházka byla osmiletá a plnila se na obecných školách, školách měšťanských, případně na nižším stupni škol středních. Na vyšším stupni existovala gymnázia, reálná gymnázia, reformní reálná gymnázia, reálky a učitelské ústavy. Všechny tyto střední školy byly ukončovány maturitní zkouškou.⁸¹ Dále existovaly také střední školy odborné, např. hospodářské školy, obchodní učiliště a průmyslové školy. Většina studijních oborů na těchto školách nebyla ukončena maturitní zkouškou a absolventi odcházeli do praxe.⁸²

⁷⁸ CHMELÍK, Luboš: *Vývoj školské správy na našem území*, Brno 2010 (bakalářská práce), s. 19.

⁷⁹ VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 74.

⁸⁰ Viz příloha č. 1.

⁸¹ Absolvování učitelského ústavu vůbec neopravňovalo ke studiu na vysoké škole. Absolventi ostatních typů středních škol měli právo studia jen na určitých typech univerzit. Pokud chtěli jít studovat obor, ke kterému je absolvování daného typu školy neopravňovalo, museli složit doplňovací zkoušku z některých předmětů. RÝDL, Karel – VALENTA, Josef – VÁŇOVÁ, Růžena: *Výchova a vzdělávání v českých dějinách. IV. díl. 1. svazek. Problematika vzdělávacích institucí a školských reform.* Praha 1992, s. 222–223, 295–296.

⁸² Výjimkou byly např. obchodní akademie nebo vyšší průmyslové školy, které byly zakončovány maturitou a jejichž absolvování umožňovalo další studium na některých typech vysokých škol. Viz SOMR, M.: *c. d.*, s. 234–235.

V letech 1918–1938 docházelo ke změnám v osnovách jednotlivých škol (měnily se počty hodiny věnovaných jednotlivým předmětům apod.)⁸³ a měnil se také počet škol jednotlivých typů (např. gymnázia se ve velké míře měnila na reálná gymnázia)⁸⁴, ale systém jako takový zůstal beze změn.⁸⁵ Po celou dobu trvání první republiky se objevovaly pokusy o reformu stávajícího systému, jejichž společným znakem byla snaha o zavedení jednotného nižšího stupně středních škol, čímž by se diferenciací žáků odložila do vyšších ročníků. Objevilo se několik návrhů na zavedení této jednotné střední školy, v konečném důsledku však žádný z nich nebyl realizován a nadále existovaly všechny čtyři typy středních škol.⁸⁶ Na počátku třicátých let však byly vydány nové středoškolské učební osnovy, které reformní požadavky částečně splňovaly. Od vydání těchto osnov byl totiž vzdělávací obsah nižších stupňů všech středních škol (s výjimkou druhého cizího jazyka) stejný.⁸⁷

Dalším kritizovaným bodem stávajícího systému bylo sedmileté studium na reálkách oproti osmi letům na gymnáziích. Ani v tomto případě se však změnu nepodařilo prosadit a studium na reálkách zůstalo sedmileté až do roku 1938.⁸⁸

3.2 Výuka dějepisu na středních školách

Před rokem 1918 dějepis dlouho neexistoval jako samostatný předmět. Na obecných a měšťanských školách se vyučoval dohromady s přírodopisem a zeměpisem, na středních školách byl spojován pouze se zeměpisem.⁸⁹ Vzhledem k tomu, že střední školy byly rozděleny na nižší a vyšší stupeň, probírala se každá

⁸³ KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 14–15.; VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 87–106.

⁸⁴ RÝDL, K. – VALENTA, J. – VÁŇOVÁ, R.: *c. d.*, s. 178.

⁸⁵ VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 89.

⁸⁶ RÝDL, K. – VALENTA, J. – VÁŇOVÁ, R.: *c. d.*, s. 189–195.; VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 87–106. Během první republiky však vznikla celá řada tzv. pokusných škol, které se snažily některé z navrhovaných reforem uvést do praxe. Mezi nejznámější pedagogy, kteří se o zavedení reformy do praxe pokoušeli, patřil Václav Příhoda. Viz např. CIPRO, Miloslav: *Galerie světových pedagogů*. 3. díl. *Dvacáté století*. Praha 2002, s. 367–385.

⁸⁷ RÝDL, K. – VALENTA, J. – VÁŇOVÁ, R.: *c. d.*, s. 218.; VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 99–102.

⁸⁸ VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 102–106.

⁸⁹ ŠUSTOVÁ, M.: *Jak se vyučoval dějepis*, s. 8.

dějepisná látka celkem dvakrát.⁹⁰ Významná byla reforma z roku 1908, která rozdělila dějepis a zeměpis na dva samostatně vyučované předměty.⁹¹

Za první republiky se dějepis začínal učit na měšťanských školách, větší prostor mu však byl věnován až na školách středních.⁹² Oproti dřívějšímu jednostrannému zaměření na dějiny politické se v dějepise začaly nově vyučovat také hospodářské a kulturní dějiny.⁹³ V rámci reformních snah se v souvislosti s dějepisným vyučováním nejčastěji hovořilo o redukci probírané látky.⁹⁴ Kromě učebnic se ve výuce používaly i další pomůcky, např. mapy nebo školní obrazy.⁹⁵

Jak bylo řečeno dříve, přes reformní snahy se systém středních škol v období 1918–1938 nezměnil a stále souběžně existovala gymnázia, reálná gymnázia, reformní reálná gymnázia a reálky. Co se však změnilo, byly učební osnovy, které určovaly, jaké předměty se budou na té které škole v jednotlivých ročnících učit a jaká bude jejich týdenní hodinová dotace. První takováto změna osnov na středních školách proběhla v roce 1919. Nejvíce se dotkla výuky náboženství, jejíž hodinová dotace byla výrazně omezena. Rozšířena naopak byla výuka přírodních věd.⁹⁶ Dějepis měl na gymnáziích od roku 1919 následující týdenní hodinové dotace⁹⁷: v prvním ročníku se nevyučoval, ve druhém a třetím ročníku dvě hodiny, v pátém ročníku čtyři hodiny, v šestém a sedmém ročníku tři hodiny a v posledním, osmém ročníku opět čtyři hodiny, ovšem společně se zeměpisem.⁹⁸

Druhým výrazným zásahem do složení předmětů na středních školách bylo již jednou zmiňované zavedení společných osnov pro nižší stupně všech středních škol

⁹⁰ ŠUSTOVÁ, M.: *Jak se vyučoval dějepis*, s. 8.

⁹¹ Tamtéž, s. 8.

⁹² Tamtéž, s. 8–9.

⁹³ ŠUSTOVÁ, M.: *Jak se vyučoval dějepis*, s. 15–16.

⁹⁴ Problém „přetíženosti učiva fakty“ se netýkal pouze dějepisu, ale výuky na středních školách obecně. Viz RÝDL, K. – VALENTA, J. – VÁŇOVÁ, R.: *c. d.*, s. 244.

⁹⁵ Tamtéž, s. 17–18.

⁹⁶ VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 88.

⁹⁷ ŠUSTOVÁ, M.: *Jak se vyučoval dějepis*, s. 29. Viz příloha č. 2

⁹⁸ ŠUSTOVÁ, M.: *Jak se vyučoval dějepis*, s. 29.

v roce 1930.⁹⁹ V prvním a druhém ročníku se od tohoto roku vyučovaly tyto předměty: náboženství, jazyk vyučovací, jazyk německý, dějepis, zeměpis, matematika, kreslení a psaní, přírodopis a tělocvik. V dalších dvou ročnících navíc přibyla chemie, fyzika, rýsování a druhý cizí jazyk (latina na gymnáziích a reálných gymnáziích a francouzština na reformních reálných gymnáziích a reálkách).¹⁰⁰ V porovnání s ostatními předměty měl dějepis dotaci spíše menší.¹⁰¹

V roce 1933 byly vydány také nové osnovy pro vyšší třídy středních škol, kde ale již docházelo k hlubší diferenciaci podle typu školy. Přetrvávaly rozdíly ve výuce jazyků,¹⁰² v dalších předmětech se nejvíce odlišovala reálka – měla větší dotaci matematiky, přírodopisu, chemie, fyziky a deskriptivní geometrie.¹⁰³ Na vyšším stupni středních škol byly také zavedeny některé nové předměty (úvod do filosofie, konverzace v cizím jazyce, přírodopisná praktická cvičení apod.)¹⁰⁴, jejichž zařazení a počet hodin se odlišoval dle typu školy.

Hodinové dotace dějepisu na gymnáziích byly od roku 1933 následující:¹⁰⁵ v prvním ročníku se vyučoval tři hodiny týdně společně se zeměpisem (dvě hodiny měly být věnovány zeměpisu, jedna dějepisu a oba předměty měly být klasifikovány společnou známkou), ve druhém až pátém ročníku dvě hodiny týdně, v šestém a sedmém tři hodiny týdně. V osmém ročníku byl dějepis spojen se zeměpisem Československé republiky a občanskou naukou a dohromady se těmito předměty

⁹⁹ KOVAŘÍČEK, V. – KOVAŘÍČKOVÁ, I.: *c. d.*, s. 15.

¹⁰⁰ VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 101.

¹⁰¹ Viz příloha č. 3.

¹⁰² Klasická gymnázia se odlišovala výukou řečtiny a absencí výuky francouzštiny, na reálkách se nevyučovala latina. Mírně se také odlišovaly týdenní dotace jednotlivých jazyků. Viz RÝDL, K. – VALENTA, J. – VÁŇOVÁ, R.: *c. d.*, s. 220–221.

¹⁰³ Tamtéž, s. 220–221.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 220–221.

¹⁰⁵ Reálky měly shodnou dotaci hodin na nižším stupni, v pátém až sedmém ročníku měly dotaci vždy o hodinu vyšší. RÝDL, K. – VALENTA, J. – VÁŇOVÁ, R.: *c. d.*, s. 220–221.

věnovaly tři hodiny týdně.¹⁰⁶ Celková týdenní dotace dějepisu na středních školách byla tedy oproti osnovám z roku 1919 o dvě hodiny snížena.

Vzdělávání učitelů, podobně jako celý školský systém, vycházelo z uspořádání platného za Rakouska-Uherska. V té době se učitelé obecných a měšťanských škol vzdělávali ve čtyřletých učitelských ústavech, které byly chápány jako střední školy, a středoškolské profesory získávali své vzdělání v pedagogických seminářích zřizovaných na univerzitách. Po skončení semináře absolvovali tzv. zkušební rok, během něhož měli získat poznatky z praxe.¹⁰⁷

Tento systém nadále fungoval i po vzniku Československa. První větší změnu způsobil fakt, že zavedená praxe zkušebního roku začala být považována za málo efektivní.¹⁰⁸ V roce 1922 byl proto zkušební rok zrušen a místo něj byl zaveden tzv. čekatelský rok, kdy středoškolský profesor normálně vyučoval, měl jen poněkud snížený úvazek. Po tomto roce mu škola vydala osvědčení, zda je možno mu vystavit definitivní ustanovení.¹⁰⁹

Druhou výraznější změnu ve vzdělávání pedagogů přinesl výnos z roku 1930, který v univerzitním vzdělávání budoucích středoškolských profesorů zavedl praxi dvou státních zkoušek. První z nich probíhala po čtvrtém semestru, byla ústní a zaměřovala se na znalosti ze zvolených aprobačních a vyučovací jazyk. Druhá státní zkouška po osmém semestru studia se skládala z domácí práce, písemné práce a ústní zkoušky z aprobačních předmětů.¹¹⁰ Výnos navíc stanovoval předběžné podmínky pro přistoupení ke zkoušce, čímž vznikl jakýsi učební plán studia. Učitelé dějepisu tak před

¹⁰⁶ ŠUSTOVÁ, M.: *Jak se vyučoval dějepis*, s. 29. Viz příloha č. 2.

¹⁰⁷ VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 107.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 108–125.

¹⁰⁹ RÝDL, K. – VALENTA, J. – VÁŇOVÁ, R.: *c. d.*, s. 270–271.

¹¹⁰ RÝDL, K. – VALENTA, J. – VÁŇOVÁ, R.: *c. d.*, s. 271.

první státníci museli nově absolvovat dva semestry prosemináře, před druhou státnicí čtyři semestry paleografie.¹¹¹

Po celou dobu trvání první republiky se objevovaly tendence a proudy usilující o změnu stávajícího systému. Požadováno bylo jednak vysokoškolské vzdělání pedagogů základního školství, a tedy zrušení učitelských ústavů, jednak zvýšení kvality vzdělávání středoškolských profesorů. U druhého bodu se mluvilo jak o zlepšení teoretické výuky a odborných znalostí, tak o lepším pedagogickém vzdělávání. Jednotlivé reformní návrhy však nikdy nebyly uvedeny v život a zůstaly pouze v podobě „návrhů a teoretických koncepcí“.¹¹² Až do roku 1918 tak vzdělávání učitelů zůstalo velmi podobné tomu, které bylo zavedeno za Rakouska-Uherska: učitelé dějepisu na středních školách byli absolventy střední školy s maturitou a následného čtyřletého studia pedagogického semináře na vysoké škole. Po jeho ukončení absolvovali zkušební rok, po němž mohli být definitivně ustanoveni do funkce středoškolského profesora.

3.3 Schvalování učebnic Ministerstvem školství a národní osvěty

V roce 1919 byl Ministerstvem školství a národní osvěty vydán výnos č. 55.900, který určoval, jak mají v nově vzniklé republice vypadat středoškolské učebnice.¹¹³ Hned v úvodu tohoto výnosu se píše, že „učebné knihy středoškolské nevyhovují namnoze poměrům státním.“¹¹⁴ Z toho důvodu došlo k několika změnám: zakazovaly se

¹¹¹ RÝDL, K. – VALENTA, J. – VÁŇOVÁ, R.: *c. d.*, s. 271.

¹¹² VESELÁ, Z.: *c. d.*, s. 119.

¹¹³ Platnost tohoto výnosu byla v témže roce rozšířena také na národní a měšťanské školy, v roce 1932 pak pro tyto školy vyšel zvláštní výnos. Viz *Výnos č. 62.139, 6./II. 1920 Revize starších vydání školních učebnic*. In: *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, 2, 1920, č. 6, s. 95.; *Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 6. prosince 1932, č. 136.546-I, o užívání, zavádění a schvalování učebnic a učebních pomůcek na národních školách*. In: *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, 14, 1932, č. 12, s. 210–216.

¹¹⁴ *Výnos č. 55.900, 18./XII. 1919. O učebnicích středoškolských*. In: *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, 2, 1919, č. 1, s. 2.

používat učebnice vydané v cizině (kromě zvláštních případů určených ministerstvem) a nově musely být ministerstvu ke schválení předkládána i nezměněná vydání knih.¹¹⁵

Výnos dále uvádí: „Ačkoli jest samozřejmé, že všechny knihy učebné mají býti psány v duchu československé republiky, přece učí se dosud ještě podle knih, obsahujících články a stati loyálně rakouské a jiné věci, nesrovnávající se s duchem republiky... Jest nepřipustno, aby takové učebnice pro budoucnost byly ponechány v rukách školní mládeže, a nakladatelům příslušných učebnic se ukládá, aby odstranili z knih vše, co připomíná bývalou monarchii...“¹¹⁶

Postup recenzního řízení, při kterém se posuzovalo, zda učebnice tyto podmínky splňuje a dostane tedy oficiální schválení Ministerstva školství a národní osvěty, byl tento: nakladatelství zaslalo ministerstvu návrh učebnicového textu, který byl následně ministerstvem přeposlán nejméně dvěma recenzentům. Poté se řešily připomínky, mohly se konat i společné schůzky nakladatele, autora, recenzentů a úředníků z ministerstva.¹¹⁷ Dalibor Státník, autor studie zabývající se touto problematikou, uvádí k počtu schválených učebnic následující: „Většina posudků byla z nejrůznějších důvodů zamítavá. Poměrně často bylo dodatečné schválení podmíněno někdy velmi obsáhlým přepracováním nejen oprav věcných chyb, jejichž výčet mnohdy zaplnil mnoho stran, ale...[i] celého autorova přístupu.“¹¹⁸

Pokud učebnice schválení získala, bylo to vždy uvedeno na jejím titulním listě. Seznam oficiálně schválených učebnic a učebních pomůcek byl navíc otiskován v pravidelném Věstníku Ministerstva školství a národní osvěty. Vždy se uvádělo, pro jaký typ školy je daná učebnice určena, někdy také s dodatkem o vyučovacím jazyce.

¹¹⁵ *Výnos č. 55.900, 18./XII. 1919. O učebnicích středoškolských.* In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, 2, 1919, č. 1, s. 2.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 2.

¹¹⁷ STÁTNÍK, Dalibor: *c. d.*, s. 106.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 107.

Všechny učebnice použité pro výzkum, které jsou detailněji popsány v následující kapitole, měly toto oficiální schválení – recenzním řízením tedy prošly a vyhovovaly požadavkům kladeným na ně výnosem Ministerstva školství a národní osvěty.

4 Jednotlivé edice učebnic, jejich specifika a autoři

Pro výzkum idey čechoslovakismu byly použity česky psané¹¹⁹ učebnice z celkem jedenácti edičních řad, na jejichž napsání se podílelo dvacet dva autorů. Většina učebnic byla určena obecně pro „střední školy“, tři edice byly speciálně upraveny pro reálky. Analyzovány byly edice jak pro vyšší, tak pro nižší stupeň středních škol. Ediční řady se mezi sebou lišily rozčleněním učiva, počtem dílů i podrobností výkladu. Také v pojetí výkladu národních dějin bylo u každého autora nebo autorského kolektivu možno najít určitá specifika.

Všemi těmito body se zabývá následující kapitola. Postupně je popsáno všech jedenáct edičních řad učebnic, které byly během výzkumu analyzovány. Nejdříve jsou stručně představeni autoři, poté systém edice (kdy vycházela, kolik měla dílů, zda učebnice vycházely opakovaně) a v závěru jsou shrnuta specifika daných učebnic, kupř. kolik prostoru je věnováno národním dějinám nebo jestli je z textu patrná nějaká názorová orientace, např. z hlediska pozitivního či negativního hodnocení dějinných událostí.

4.1 Bidlo Josef – Dobiáš Josef – Hýbl František – Šusta Josef

Jaroslav Bidlo, Josef Šusta, Josef Dobiáš a František Hýbl patřili mezi přední historiky své doby. J. Bidlo (1868–1937) vystudoval filozofickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze, kde patřil mezi žáky Jaroslava Golla. Na univerzitě působil i po ukončení studií jako profesor slovanských a východoevropských dějin. Ve svých pracích se zabýval především dějinami Jednoty bratrské, východní Evropy

¹¹⁹ Některé z těchto učebnic se používaly i na Slovensku, a to buď přímo v originálním znění (tato varianta byla však doporučena jen pro nevyhnutelné případy) nebo v „poslovenčených verzích“. Jednalo se např. o učebnici J. Pekaře, J. Peška nebo J. Vlacha. OTČENÁŠOVÁ, S.: *c. d.*, s. 36–37, 133–141.

a Slovanů.¹²⁰ J. Dobiáš (1888–1972) také vystudoval Karlo-Ferdinandovu univerzitu a později na ní působil jako profesor starověkých dějin. Studoval období antického Říma se zaměřením na dějiny provincie Sýrie a na vztahy mezi římským impériem a územím dnešní České a Slovenské republiky.¹²¹ F. Hýbl (1875–1929) patřil rovněž mezi žáky J. Golla na pražské univerzitě. Po studiích působil jako středoškolský profesor. Ve svých výzkumech se zabýval dějinami starověku, počátky křesťanství u slovanských národů a dějinami Bulharska.¹²²

J. Šusta (1874–1945) také vystudoval pražskou univerzitu a kromě toho absolvoval studijní pobyty v Římě a ve Vídni. Patřil k žákům J. Golla, po jehož odchodu působil na pražské univerzitě jako profesor všeobecných dějin. Za druhé světové války zastával post prezidenta České akademie věd a umění. Šustův vědecký zájem byl velice široký: zabýval se českými dějinami v době posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků, hospodářskými dějinami, Tridentským koncilem, problematikou protireformace v Evropě, evropskými a světovými dějinami 18. a 19. století, dějinami evropské historiografie a také dílem některých českých historiků (J. Golla a J. Pekaře).¹²³ Byl také hlavním redaktorem *Dějin lidstva od pravěku k dnešku*¹²⁴, nedokončené syntézy českého dějepisectví, která vznikla spoluprací mnoha historiků, literárních vědců i dalších badatelů.¹²⁵ Pro svůj široký rozhled, vypravěčský talent, kritické studium pramenů, znalost jazyků a skvělé analytické schopnosti je J. Šusta

¹²⁰ JIROUŠEK, Bohumil: *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*. České Budějovice 2006, s. 128.; KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *c. d.*, s. 544–547.; TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. 1. díl (dále jen *Český bibliografický slovník*. 1. díl). Praha – Litomyšl 1999, s. 95.

¹²¹ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *c. d.*, s. 779–781.; TOMEŠ, J.: *Český bibliografický slovník*. 1. díl, s. 241.

¹²² KUTNAR, F. – MAREK, J.: *c. d.*, s. 532–534.; TOMEŠ, J.: *Český bibliografický slovník*. 1. díl, s. 540.

¹²³ BLÜML, Josef: *Josef Šusta. Úvahy o dějinách a dějepisectví*. České Budějovice 2006, s. 7–13.;

JIROUŠEK, B.: *c. d.*, s. 20–31, 128.; KUTNAR, F. – MAREK, J.: *c. d.*, s. 502–512.; TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. 3. díl (dále jen *Český bibliografický slovník*. 3. díl). Praha – Litomyšl 1999, s. 623.

¹²⁴ Např. ŠUSTA, Josef (ed.): *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku*. 1. díl. *Světla východu a Hellady*. Praha 1940.

¹²⁵ LACH, Jiří: *Role Josefa Šusty při vzniku dějin lidstva. Autoreferát disertační práce*. Olomouc 2000, s. 7.

považován za jednoho z nejvýznamnějších historiků první republiky a „historika evropského formátu“, který reprezentoval českou historickou produkci v zahraničí.¹²⁶

Edice učebnic, na které se tyto čtyři historici podíleli, měla celkem tři díly a byla určena pro vyšší třídy středních škol. Původně ji napsali J. Bidlo, J. Šusta a F. Hýbl, posledně jmenovaný byl však v autorském kolektivu později vystřídán J. Dobiášem. První díl se zabýval dějinami starověku a v letech 1911–1923 vyšel celkem čtyřikrát.¹²⁷ Poté, co byl J. Hýbl v autorském kolektivu vystřídán J. Dobiášem, vyšel tento díl v roce 1932 znova a opět se dočkal více vydání (poslední dotisk prvního dílu vyšel v roce 1947).¹²⁸ Druhý díl edice s podtitulem *Dějiny středního a nového věku do roku 1648* vyšel poprvé v roce 1912.¹²⁹ O rok později pak vyšel navazující třetí díl. Autory těchto dvou dílů byli J. Bidlo a J. Šusta. Podobně jako první díl se také druhý a třetí díl dočkaly více vydání a poté dotisku v roce 1947.¹³⁰

Mezi lety 1935–1937 pak všechny tři díly vyšly v úpravě pro reálky.¹³¹ Od ostatních vydání se lišily pouze rozvržením učiva do jednotlivých dílů (první díl pokrýval dějiny starověku a středověku do konce 13. století, druhý díl končil vznikem Německa a Itálie a třetí zahrnoval dějiny od těchto událostí), po obsahové stránce se neodlišovaly nijak.

Druhý a třetí díl původní edice, které byly analyzovány pro potřeby práce, podávají chronologický přehled světových i národních dějin. Světovým dějinám je v této edici věnován široký prostor, a to jak v geografickém smyslu (učebnice zahrnují dějiny většiny Evropy od Ruska až po západní Evropu a Spojené státy americké), tak

¹²⁶ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *c. d.*, s.503–512.; LACH, Jiří: *Josef Šusta 1874 – 1945. A history of a Life. A Life in History*. Olomouc 2003, s. 67.

¹²⁷ Viz příloha č. 4.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Vydání pro gymnasia a reálná gymnasia*. 2. díl. *Dějiny středního a nového věku do roku 1648* (dále jen *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1912). Praha 1912.

¹³⁰ Viz příloha č. 4.

¹³¹ Tamtéž.

v hloubce učiva – zařazeny jsou nejen politické dějiny, ale také kapitoly o vědě, kultuře, filosofii apod. Národním dějinám je v učebnicích vždy vyčleněna zvláštní kapitola.

Ve středověkých dějinách není čechoslovakismus jako takový v textech nijak propagován, jen občas jsou do výkladu o dějinách zemí Koruny české zařazeny pasáže o „národním uvědomění“ a „národním odporu proti německví.“¹³² Tento druhý, protiněmecký prvek jde zpravidla ruku v ruce právě s národním cítěním, jako například v kapitole o Janu Husovi: „Již předtím Čechové těžce nesli, že na jejich rodné půdě rozhodují svou většinou tři národové cizí a že zejména Němci říšští zabírají nejlepší místa v kolejích a v hodnostech akademických. Hus, jsa hluboce proniknut cítěním vlasteneckým...“¹³³ Nutno však dodat, že se vždy jedná o národní uvědomění Čechů nikoliv Slováků.

U novodobých dějin se pasáže o národním uvědomění, obrození a vědomí příbuznosti slovanských národů vyskytují častěji – v kapitole o národním obrození, o revoluci v roce 1848, v kapitole o českém státním právu a samozřejmě v popisu první světové války a vzniku Československa.¹³⁴ V posledním uvedeném příkladu je text dosti subjektivní: píše se o tom, že vypuklo „nevyličitelné nadšení... neutuchající jásání, zpěvy a průvody.“¹³⁵ Zmiňované pasáže již také nejsou zaměřeny pouze na obyvatele zemí Koruny české, ale také na obyvatele dnešního Slovenska, a proto se s těmito pasážemi nepojí jen texty protiněmeckého, ale také protimaďarského vyznění. Píše se

¹³² Např. BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 2. díl. *Dějiny středního a nového věku do roku 1648* (dále jen *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1921). 2. vyd. Praha 1921, s. 100.; BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 2. díl. *Dějiny středního a nového věku do osvicenství* (dále jen *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937). 4. vyd. Praha 1937, s. 72.

¹³³ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 91.

¹³⁴ Např. BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny nového věku od roku 1648* (dále jen *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1921). 2. vyd. Praha 1921, s. 60, 100, 154, 198.; BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny nového věku od osvicenství* (dále jen *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1938). 4. vyd. Praha 1938, s. 20, 53, 79–80, 101, 146–148.

¹³⁵ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1938, s. 150.

například o „rozpínavosti maďarské.“¹³⁶ I přes tyto skutečnosti je však možno říci, že ani myšlenka čechoslovakismu, ani protiněmecké texty netvoří hlavní osu výkladu.

4.2 Brdlík František – Šembera František

František Šembera (1842–1898) byl středoškolským profesorem. Během svého života působil na gymnáziu v Německém Brodě, v Českých Budějovicích a v Praze. Kromě toho byl také literárně činný. Jeho práce byly spíše shrnujícího rázu, věnoval se v nich dějinám starověku a středověku.¹³⁷ Napsal také třídílnou edici učebnic pro nižší třídy středních škol.¹³⁸ Tuto edici později upravil František Brdlík (1855–1936), taktéž středoškolský pedagog, jenž působil v Prostějově, Rychnově nad Kněžnou, Vysokém Mýtě, Praze a Roudnici nad Labem. V posledně jmenovaném městě zastával dlouhá léta post ředitele gymnázia. Podílel se nejen na úpravě Šemberových učebnic, ale také na vydání učebnice zeměpisu a úspěšné knihy *Průvodce po dějinách věku starého, středního a nového*.¹³⁹

První díl edice se věnoval dějinám starověku, poprvé vyšel v roce 1893 a jeho autorem byl pouze F. Šembera.¹⁴⁰ Tento díl poté vyšel ještě třikrát s tím, že od druhého, nově zpracovaného vydání byl již vždy spoluautorem i F. Brdlík.¹⁴¹ U druhého a třetího dílu tomu bylo podobně – autorem prvních vydání byl pouze F. Šembera a později je upravoval F. Brdlík. Také tyto díly byly vydávány opakovaně, naposledy v roce 1923.¹⁴² Druhý díl se nejprve jmenoval *Věk střední*¹⁴³, později svůj název změnil na *Dějiny věku*

¹³⁶ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1938, s. 81.

¹³⁷ František Šembera (nekrolog). Český časopis historický, 4, 1898, č. 5, s. 349–350.

¹³⁸ Viz příloha č. 5.

¹³⁹ BRDLÍK, František: *Průvodce po dějinách věku starého, středního a nového*. Přerov 1891.; PEŠEK, Josef: *Úmrtí. František Brdlík (nekrolog)*. Český časopis historický, 42, 1936, č. 2, s. 430.

¹⁴⁰ ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Věk starý* (dále jen *Učebná kniha*. 1. díl. 1893). Praha 1893.

¹⁴¹ Viz příloha č. 5.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Věk střední* (dále jen *Učebná kniha*. 2. díl. 1894). Praha 1894.

středního a nového až k míru vestfálskému.¹⁴⁴ Podobně byl změněn i původní název třetího dílu, *Věk nový*¹⁴⁵, na *Dějiny věku nového od míru vestfálského až po dobu přítomnou*.¹⁴⁶ První díl edice obsahuje učivo o starověku a zaměřuje se pouze na území, která byla v té době významnými kulturními centry, druhý a třetí díl pak podávají výklad chronologicky řazených světových i národních dějin. V roce 1926 vydal F. Brdlík *Dějiny československé*.¹⁴⁷ Tato učebnice nesla stejný hlavní titul jako předešlá edice (*Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*) a byla uváděna jako první díl, pokrývala však celé národní dějiny a žádné její pokračování tedy nevyšlo. Žádná z učebnic není příliš rozsáhlá a většina kapitol je tedy dosti stručných.

Učebnice ve svých textech často pracují s myšlenkou slovanství. U starších dějin se nejedná o čechoslovakismus, spíše o zdůrazňování vzájemného příbuzenství všech Slovanů. To je možno vidět např. na výkladu středověkých dějin střední Evropy, kde autoři rozlišují šest pokusů o „založení západoslovanské říše“, a to konkrétně u Sába, Velké Moravy, Boleslava I., Boleslava Chrabrého, Břetislava I. a Václava II.¹⁴⁸ Tyto myšlenky se objevují i později, například Jiří z Poděbrad „radil před smrtí stavům českým, aby pominouce synů jeho, na trůn po něm zvolili Vladislava, syna krále polského... Chtěl volbou tou získati Čechům pro budoucnost oporu v mocném sousedním státu slovanském, i položil tak prospěch rodu svého na oltář vlasti.“¹⁴⁹

¹⁴⁴ BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Dějiny věku středního a nového až k míru vestfálskému* (dále jen *Učebná kniha*. 2. díl. 1920). 3. vyd. Praha 1920.

¹⁴⁵ ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Věk nový* (dále jen *Učebná kniha*. 3. díl. 1895). Praha 1895.

¹⁴⁶ BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny věku nového od míru vestfálského až po dobu přítomnou* (dále jen *Učebná kniha*. 3. díl. 1920). 3. vyd. Praha 1920.

¹⁴⁷ Přestože byl F. Šembera v této době již po smrti, je v učebnici uváděn jako spoluautor. BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních. Dějiny československé* (dále jen *Dějiny československé*). Praha 1926.

¹⁴⁸ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 2. díl. 1920, s. 15–16, 26, 32–36.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 91.

Ve výkladu novějších dějin již tyto tendence patrné nejsou, pozornost je zaměřována pouze na vývoj v českých zemích a poněkud méně i na Slovensku.

Druhou charakteristikou učebnic autorské dvojice Šembera – Brdlík je silné protiněmecké vyznění, které je možno v textech nalézt od samotného počátku druhého dílu. Již kníže Rostislav vládnoucí na Velké Moravě byl „vlastenec šlechtný“, který osvobodil Moravu od „vrchní vlády německé.“¹⁵⁰ Tento trend pokračuje i dále a v novějších dějinách se k němu přidávají také protimaďarské pasáže, jako například „...z nemaďarských národů utlačování byli zejména Slováci. Když Maďaři dospěli k přesvědčení, že není možno získati Slováky státní myšlence maďarské, vydali heslo ‚vyhubit‘ je.“¹⁵¹ Nejnovějším dějinám pak v učebnici není věnován příliš velký prostor a vznik nového státu je popsán jen velmi stručně, bez emocionálně zabarvených pasáží.¹⁵²

Učebnice z roku 1926 pojednávající o československých dějinách je obsahově podobná pasážím o národních dějinách z druhého a třetího dílu původní edice. U některých událostí však došlo k textovým změnám, případně byly události oproti původní edici vynechány (Dóžovo povstání) nebo naopak přidány (povstání Štěpána Bočkaje).¹⁵³ Celkové vyznění textu se však shoduje s výše popsanými trendy – v počátku je všeslovanské, později je důraz kladen na české a slovenské národní uvědomění, přítomny jsou také protiněmecké a později protimaďarské pasáže.

4.3 Dvořák Rudolf – Šujan František

Rudolf Dvořák (1861–1919) i František Šujan (1859–1944) byli řediteli středních škol. R. Dvořák po studiích na univerzitě (mezi jeho učitele patřil mj. Jaroslav

¹⁵⁰ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 2. díl. 1920, s. 24.

¹⁵¹ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 3. díl. 1920, s. 91.

¹⁵² BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 3. díl. 1920, s. 96–97.

¹⁵³ Srov. BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. Díl 2. 1920, s. 112.; BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 63–64.

Goll) nejprve krátce učil v Praze a Brně, později se stal ředitelem gymnázia v Zábřehu, kde působil až do své smrti.¹⁵⁴ Byl také autorem mnoha historických studií, jeho stěžejním dílem jsou česky psané, pětisvazkové *Dějiny Moravy*.¹⁵⁵ Ty začal vydávat v rámci vydavatelského projektu Matice moravské, jejímž členem byl od roku 1894. Ke konci života, během svého působení v Zábřehu, se věnoval také práci osvětové a organizační (pořádání přednášek, besed, výstav apod.).¹⁵⁶ F. Šujan celý život působil jako pedagog v Brně, nejprve na gymnáziu, později na reálce.¹⁵⁷ Vydával historické studie, jeho hlavním odborným zájmem byla historie Brna, o které vydal v roce 1902 knihu *Dějepis Brna*.¹⁵⁸

Tito dva autoři společně napsali edici učebnic pro nižší třídy středních škol, která sestávala ze tří dílů. Dle počtu vydání je možno soudit, že jejich ediční řada byla velmi úspěšná – všechny díly, vydané poprvé v letech 1893 a 1894, se dočkaly osmi nebo devíti vydání.¹⁵⁹ První díl se vždy věnoval dějinám starověku. Druhý díl svůj výklad uzavíral vestfálským mírem – tedy s výjimkou posledního vydání z roku 1923, které bylo přepracováno podle nových osnov a zabývalo se pouze dějinami do konce 12. století.¹⁶⁰ Tomu se adekvátně přizpůsoboval obsah třetího dílu – do roku 1923 začínaly všechny díly rokem 1648, poslední vydání již 13. stoletím.¹⁶¹

¹⁵⁴ KUBÍČEK, Jaromír: *Rudolf Dvořák – 150 let od narození historika Moravy*. Vlastivědný věstník moravský. 63, 2011, č. 1, s. 92–93.

¹⁵⁵ Např. DVOŘÁK, Rudolf: *Dějiny Moravy od dob nejstarších až po r. 1848*. 1. díl. *Od dob nejstarších až po vymření Přemyslovců*. Brno 1902.

¹⁵⁶ SPURNÝ, František: *Rudolf Dvořák, 1861–1919*. In: BARTEČEK, Ivo (ed.): *Historiografie Moravy a Slezska*. Svazek 2. Olomouc 2006, s. 71–78.

¹⁵⁷ Encyklopedie města Brna, dostupná online na : http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=389 [cit. dne 23. 2. 2016].

¹⁵⁸ ŠUJAN, František: *Dějepis Brna. Brněnský kraj*. Brno 1902.

¹⁵⁹ Viz příloha č. 6.

¹⁶⁰ Na tomto posledním vydání spolupracoval kromě výše uvedených autorů ještě Antonín Novák.

DVOŘÁK, Rudolf – NOVÁK, Antonín – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Starý a střední věk do konce 12. století* (dále jen *Dějepis*. 2. díl. 1923). 9. vyd. Praha 1923.

¹⁶¹ DVOŘÁK, Rudolf – NOVÁK, Antonín – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy středních škol*. 3. díl. *Střední a nový věk od počátku 13. století po doby nynější* (dále jen *Dějepis*. 3. díl. 1923). 8. vyd. Praha 1923.

Ve druhém i třetím díle je věnováno poměrně dost prostoru světovým dějinám. Některým významným událostem, jako např. objevným cestám nebo Velké francouzské revoluci, jsou dokonce věnována celá „oddělení“ (kapitoly).¹⁶² Z dějin Československa je prostor věnován převážně českým zemím, dějinám Uher už nepoměrně méně. Někdy je za popis českých dějin vsunuta pasáž, která hovoří o čechoslovakismu, po ní se ale pozornost opět věnuje pouze zemím Koruny české. Příkladem může být úryvek ze závěru kapitoly o Velké Moravě: „Vpádem Maďarů na Moravu státní pospolitost československá byla na více než tisíc let roztržena do r. 1918.“¹⁶³ Nejvíce je však tato tendence vidět v kapitole, která předchází výkladu o první světové válce. Myšlenky čechoslovakismu jsou zde shrnuty v popisu historie českých zemí a Slovenska od počátků Velké Moravy po rok 1918, a to dokonce na osmi stranách.¹⁶⁴

Co se týče textů s protiněmeckým vyzněním, ve starších dějinách jich příliš mnoho není, i když jsou k nalezení například v kapitole o Velké Moravě nebo odpůrcích Jana Husa.¹⁶⁵ U novějších dějin se již pasáže objevují častěji a přidává se také protimaďarské zabarvení. Nepřátelství je však namířeno nejen proti národnostem, ale také proti Rakousku-Uhersku a Německu jako celým státům (např. „V Rakousku Němci a Maďaři šli do boje s nadšením, ale ostatní národnosti v možném vítězství Německa viděli jen vlastní porážku. Pluky neněmecké a nemaďarské šly do boje bez nadšení, ale přece věrně konaly povinnost svou na bojišti, dokud Rakousko i Uhersko nezačaly pronásledovati příslušníky jejich uvnitř. Rakousko brzy začalo krutě utiskovati a na smrt odsuzovat Čechy“).¹⁶⁶

¹⁶² DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Od počátku středního věku až po mír vestfálský* (dále jen *Dějepis*. 2. díl. 1920). 6. vyd. Praha 1920, s. 79–86.; DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Od míru vestfálského až po dobu nejnovější* (dále jen *Dějepis*. 3. díl. 1920). 5. vyd. Praha 1920, s. 46–67.

¹⁶³ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Díl 2. 1920*, s. 21.

¹⁶⁴ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1920, s. 81–89.

¹⁶⁵ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 2. díl. 1920, s. 18, 61.

¹⁶⁶ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1920, s. 90.

4.4 Hrbek Josef – Vodehnal Josef

Josef Hrbek (1883–1969) a Josef Vodehnal (1892–1971) byli středoškolskými profesory. J. Hrbek vyučoval vedle historie ještě zeměpis.¹⁶⁷ J. Vodehnal se zabýval především studiem Jana Husa, kromě toho vydal i několik spisů o české literatuře a zabýval se překladatelskou činností.¹⁶⁸

Edice dějepisných učebnic této autorské dvojice byla určena pro vyšší třídy středních škol. Měla celkem tři díly, které vyšly postupně v letech 1933 (*Starý a střední věk do Karla Velikého*)¹⁶⁹, 1934 (*Střední a nový věk po osvícenství*)¹⁷⁰ a 1935 (*Nový věk od osvícenství do doby přítomné*)¹⁷¹. První dva díly poté vyšly v nezměněné podobě v letech 1937 a 1947 (první díl) a 1948 (druhý díl).¹⁷²

Výraznou charakteristikou této edice je velký prostor, který je věnován obecným jevům bez zaměření na jednotlivé státy. V učebnicích je tak možno nalézt dlouhé kapitoly např. o umění, vědě a technice, myšlenkových prouděch a podobně. Z tohoto důvodu jsou pak dějiny území Československa pojaty poměrně stručně a jsou zaměřeny především na prostor zemí Koruny české. Pokud jsou zmiňovány osudy Slovenska, děje se tak většinou v poměrně neutrálním tónu. Expresivnější vyjádření je možno nalézt až u novějších dějin – jednak při popisu maďarského útlaku („Nastala léta krutého útisku, v němž slovenský lid zápasil o holé bytí, jsa povzbuzován jen slovem svých velkých básníků...“¹⁷³), jednak v kapitole o samotném vzniku Československa („Nota vešla ještě

¹⁶⁷ <http://katalog.kfbz.cz/authorities/1092330#?id=qAsV6sl0RHeaEMMPd-N-Vw&pageSize=10&sorting=default> [cit. dne 23. 2. 2016].

¹⁶⁸

<http://portaro.eu/huav/authorities/597#?id=NIYjOqCLSluQdigM0I0KNw&pageSize=30&sorting=default> [cit. dne 23. 2. 2016].

¹⁶⁹ HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 1. díl. *Starý a střední věk do Karla Velikého* (dále jen *Všeobecný dějepis*. 1. díl. 1933). Praha 1933.

¹⁷⁰ HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 2. díl. *Střední a nový věk po osvícenství* (dále jen *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1934). Praha 1934.

¹⁷¹ HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 3. díl. *Nový věk od osvícenství do doby přítomné* (dále jen *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1935). Praha 1935.

¹⁷² Viz příloha č. 7.

¹⁷³ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1935, s. 111.

dopoledne v Praze ve známost a vzbudila tu projevy nepopsatelného nadšení, neboť byla přijata jako výzva ke svržení habsburského panství. Dvohlaví orli – symboly staletého habsburského násilí – byli strhávání a topeni ve Vltavě“).¹⁷⁴

Na rozdíl od negativního pohledu na roli Maďarů v dějinách, který se v textech začíná objevovat až v textech o dějinách 19. století, můžeme prvky protiněmecké nalézt již v kapitolách věnovaných událostem dřívějším. Např. „Bohatství a zpupnost německého patriciátu byly pro český národ vážným nebezpečím a probudily v české šlechtě, do té doby národně vlažné, silné vědomí národní.“¹⁷⁵

Dvojice autorů J. Hrbek a J. Vodehnal se dále podílela na vydání učebnice nazvané *Československé dějiny*, určené pro nejvyšší třídu středních škol.¹⁷⁶ Na sepsání této učebnice se podíleli ještě dva další autoři: prvním z nich byl Václav Líva (1884–1952), středoškolský profesor působící mj. na gymnáziu v Praze, kde se později stal i ředitelem. Kromě toho byl činný také jako historik, jeho hlavním zájmem byly dějiny 17. století v českých zemích. V neposlední řadě působil V. Líva jako překladatel, který do češtiny přeložil mnoho děl francouzských autorů.¹⁷⁷ Čtvrtým autorem, který se podílel na vydání *Československých dějin*, byl středoškolský profesor Josef Plaček (1878–1961).¹⁷⁸ Učebnice této čtveřice autorů byla vydána celkem dvakrát, poprvé v roce 1937, podruhé v přepracované podobě v roce 1948.¹⁷⁹

V textech této učebnice, zaměřené výhradně na národní dějiny, je možno vidět určitou nejednotnost v pojetí konceptu výkladu – někdy se zaměřuje jen na území České republiky, někdy na území celého Československa a někdy je využíván pouze obecný

¹⁷⁴ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1935, s. 181.

¹⁷⁵ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1934, s. 65.

¹⁷⁶ HRBEK, Josef a kol.: *Československé dějiny. Učebnice pro nejvyšší třídu středních škol* (dále jen *Československé dějiny*. 1937). Praha 1937.

¹⁷⁷ <http://portaro.eu/huav/authorities/86646#?id=aeRA926iTG20ZEVY1AjCQA&pageSize=30&sorting=default> [cit. dne 23. 2. 2016].; HOLÁT, Pavel: *Historik a překladatel Václav Líva (1884 – 1952)*. Akademický bulletin, 2009, č. 7–8, s. 27.

¹⁷⁸ http://aleph.nkp.cz/F/AS3RL7JSDML817FR8LA5HSMUKPB6ERKJ7MDTPLAR82SNE1RNX2-08657?func=accref&acc_sequence=000173748 [cit. dne 23. 2. 2016].

¹⁷⁹ Viz příloha č. 7.

pojmem „národ“ nebo „stát“. Konkrétně ve výkladu o počátku českých dějin se hovoří o Československu¹⁸⁰, poté je výklad dlouho zaměřen jen na český stát a pasáže o uherských dějinách jsou dodány pouze na konce kapitol.¹⁸¹ Následují kapitoly „Stavovský a nábožensky roztržštěný stát kořistí Habsburků“¹⁸² a „Úpadek národa v době protireformace a absolutismu“.¹⁸³ Až v samotném závěru učebnice, v kapitole o vzniku Československé republiky, je opět pracováno s pojmem československý národ.¹⁸⁴ Celkově se dá říci, že čechoslovakismus je nejvíce prosazován na začátku dějin a poté až na samotném konci výkladu. V učebnicích se vyskytuje i protiněmecký (hlavně při výkladu o kolonizaci)¹⁸⁵ a později také protimaďarský prvek¹⁸⁶, které nicméně nejsou tak výrazné jako v jiných učebnicích.

4.5 Klik Josef

Josef Klik (1896–1965) byl žákem J. Pekaře. Působil jako redaktor Českého časopisu historického, jako jednatel Historického klubu a také jako středoškolský profesor. Počet jeho prací není příliš veliký. Kromě několika děl o národnostní otázce v českých zemích byl editorem vzájemné korespondence J. Golla a J. Pekaře¹⁸⁷ a napsal také třídílnou edici učebnic dějepisu určenou nižším třídám středních škol. Tato edice vyšla poprvé mezi lety 1936–1938.¹⁸⁸ Po druhé světové válce, v roce 1947, vyšly všechny tři díly znovu. První z nich se věnoval dějinám starověku a středověku do konce 13. století¹⁸⁹, druhý končil svůj výklad kapitolou věnovanou osvícenství¹⁹⁰

¹⁸⁰ HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*. 1937, s. 3–19.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 20–61.

¹⁸² Tamtéž, s. 62–84.

¹⁸³ Tamtéž, s. 85–95.

¹⁸⁴ HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*. 1937, s. 112–151.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 35.

¹⁸⁶ Např. tamtéž, s. 126.

¹⁸⁷ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *c. d.*, s. 794–795.

¹⁸⁸ Viz příloha č. 8.

¹⁸⁹ KLIK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Starověk a středověk do konce 13. století* (dále jen *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1936). Praha 1936.

¹⁹⁰ KLIK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Středověk od 14. století a novověk až do osvícenství* (dále jen *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1937). Praha 1937.

a poslední, třetí díl nabízel výklad nejnovějších dějin a také „opakování československých dějin.“¹⁹¹

V Klikových učebnicích je s myšlenkou čechoslovakismu pracováno rozdílně v různých dějinných obdobích. Zpočátku, u nejstarších dějin, je zdůrazňována spíše společná historie všech Slovanů („Československý národ jest národ slovanský. Našimi nejbližšími příbuznými jsou Poláci, Rusové, Jihoslované.“¹⁹² „Když Samo zemřel, nebylo vhodného panovníka a slovanská říše se zase rozdrobila na malé díly“¹⁹³). Později, poté, co se území Slovenska stalo součástí Horních Uher, zdůrazňoval autor důležitost dějin tohoto území. V textu na to čtenáře výslovně upozorňoval, např. „Země uherské (pamatujme stále, že k nim patřilo i naše Slovensko a Podkarpatská Rus a že tudíž jejich osudy jsou pro nás důležité!)...“¹⁹⁴ „Vypisuj si na zvláštní listy vždy vše, co se týká osudů Slovenska!“¹⁹⁵

Ve třetím díle učebnice, který začínal obdobím národního obrození, pak již Klik explicitně psal o tom, jak Češi a Slováci usilovali o existenci samostatného státu. Počátek této jejich snahy kladl již do roku 1848, kdy „na kroměřížském sněmu usiloval Palacký, aby Slovensko bylo odtrženo od Uher a spojeno s českými zeměmi, to se ovšem nezdařilo. Plán Palackého podporoval ve svých novinách i Havlíček.“¹⁹⁶ Celé dějiny 19. a počátku 20. století jsou prezentovány jako doba, kdy byli Slováci utiskováni Maďary a Češi Němci. Z toho důvodu pak byl rok 1918 v učebnicích podán jako nutné a spravedlivé vyvrcholení dějinného vývoje.¹⁹⁷

Kromě toho je v závěru třetího dílu v části věnované opakování československých dějin zařazena také celá kapitola s názvem „Jednota Čechů

¹⁹¹ KLIK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 3. díl. *Novověk od osvícenství až po naše časy. Opakování československých dějin* (dále jen *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938). Praha 1938.

¹⁹² KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1936, s. 95.

¹⁹³ Tamtéž, s. 97.

¹⁹⁴ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1937, s. 11.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 39.

¹⁹⁶ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 38.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 76–98.

a Slováků“, v níž autor shrnuje celý dějinný vývoj československého národa.¹⁹⁸ Ve stručnosti je možno říci, že období, kdy byla území České a Slovenské republiky oddělena, jsou chápána negativně, a období, kdy vládl na obou územích společný panovník, jsou stavěna do světla pozitivního.

Klikova ediční řada není ve svých počátcích vůči Němcům nepřátelská, jejich příchod na naše území je chápán jako logický a nutný krok. „Tehdy byly některé krajiny Německa přelidněny... Není divu, že se tamější lidé sháněli po krajích řídce zalidněných, kde by se mohli usaditi. Přišli i k nám... Panovník to jen vítal. Bylo přece pro něho lépe, měl-li více poddaných a tím více příjmů z nich.“¹⁹⁹ Záporní hrdinové bránící vzniku samostatného československého státu se z Němců a Maďarů stávají až v 19. století: kdy „Němci ani Maďaři... nepřáli Čechům svobody...“²⁰⁰

4.6 Krecar Jan – Vlach Jaroslav

Jaroslav Vlach (1852–1917) byl profesorem dějepisu a zeměpisu na císařsko-královském gymnáziu na Smíchově.²⁰¹ V devadesátých letech 19. století napsal trojdílnou edici učebnic určenou pro nižší třídy středních škol. První díl se zabýval dějinami starověku a poprvé vyšel v roce 1893²⁰², druhý díl vyšel o dva roky později pod názvem *Střední věk*²⁰³ a třetí díl *Nový věk* byl poprvé vydán v roce 1897.²⁰⁴ Všechny tyto díly se dočkaly tří až čtyř vydání, poslední z nich vyšla za první republiky.²⁰⁵ Druhý a třetí díl později změnilly své názvy na *Dějiny středověku*

¹⁹⁸ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 133–135.

¹⁹⁹ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1936, s. 129.

²⁰⁰ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 74.

²⁰¹ VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Nový věk* (dále jen *Dějepis*. 3. díl. 1897). Praha 1897, titulní list.;

http://aleph.nkp.cz/F/9XMJTCT251ER9FCLVTPPE91835I2GBNPGSPHUEBK7B6I5KGFBJ4-25147?func=accref&acc_sequence=000204406 [cit. dne 24. 2. 2016].

²⁰² VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Starý věk* (dále jen *Dějepis*. 1. díl. 1893). Praha 1893.

²⁰³ VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Střední věk* (dále jen *Dějepis*. 2. díl. 1895). Praha 1895.

²⁰⁴ VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1897.

²⁰⁵ Viz příloha č. 9.

a *novověku do vestfálského míru*²⁰⁶ a *Dějiny nového věku od míru vestfálského*.²⁰⁷ Tyto později vydané učebnice upravil a rozšířil Jan V. Krecar (1866–1933), profesor českého státního reálného gymnasia na Smíchově. Tento pedagog se zajímal o národopis a lidové zvyky, o nichž občas publikoval články v novinách.²⁰⁸

První díl edice se věnoval dějinám starověku po stěhování národů. Další dva díly nabízely přehled národních i světových dějin až do vzniku Československé republiky s tím, že národním dějinám bylo věnováno mnohem méně prostoru než dějinám světovým. U národních dějin je pozornost v drtivé většině výkladu věnována dějinám zemí Koruny české, zatímco dějiny dnešního Slovenska jsou zmiňovány jen okrajově. V textu se také nemluví o Slovensku, ale vždy o „horních Uhrách“²⁰⁹, což je dosti netypické. Společné dějiny československého národa pak v popisu starších dějin tito autoři nezdůrazňovali vůbec. První takovéto zmínky je možno nalézt až v popisu událostí 19. století a vzniku Československa, a ani zde jich není příliš mnoho.²¹⁰ Příliš konfrontačně nejsou v textu popisovány ani vztahy s Němci. Je sice možno nalézt několik zmínek o šíření německví nebo později o utiskování neněmeckých národů,²¹¹ co do počtu i vyznění jsou ale v porovnání s ostatními edicemi poměrně zdrženlivé.

4.7 Novák František

František Novák (1883–1937) byl ředitelem učitelského ústavu v Chrudimi a později reálky v Praze.²¹² Napsal tři řady učebnic pro různé typy škol: pro učitelské

²⁰⁶ KRECAR, Jan – VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Dějiny středověku a novověku do vestfálského míru* (dále jen *Dějepis*. 2. díl. 1921). 4. vyd. Praha 1921.

²⁰⁷ KRECAR, Jan – VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny nového věku od míru vestfálského* (dále jen *Dějepis*. 3. díl. 1922). 3. vyd. Praha 1922.

²⁰⁸ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl, 1922, titulní list.; *Jan V. Krecar (parte)*. Národní listy, č. 166, 18. 6. 1933, s. 7.; *Úmrtí*. Národní politika, č. 166, 18. 6. 1933, s. 3.

²⁰⁹ Např. KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 2. díl. 1921, s. 102, 114–115.; KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 3, 14.

²¹⁰ Např. KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 72, 108.

²¹¹ Např. KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 2. díl. 1921, s. 48.; KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 86.

²¹² http://svk7.svkkl.cz/ar1-kl/m-cs/detail-kl_us_auth-p0203848-Novak-Frantisek-18831937/ [cit. dne 24. 2. 2016].

ústavy, gymnázia (normální, reálná i reformní reálná) a pro reálky. Analýze byly podrobeny pouze druhé dvě jmenované edice, vždy určené pro vyšší třídy daných středních škol.²¹³

Ani jedna z těchto dvou edic nepokryla svými texty celý výklad dějin. Druhé díly obou z nich byly totiž vydány v roce 1937 a 1938 a svůj výklad končily rokem 1740 (edice pro gymnázia)²¹⁴, respektive rokem 1870 (edice pro reálky)²¹⁵. Další díly, které by poskytly výklad nejnovějších dějin, nikdy nevyšly, protože autor roku 1937 zemřel a i učebnice z roku 1938 tedy byla vydána posmrtně. Učebnice pro reálky a gymnázia se od sebe lišily především rozčleněním učiva, obsahově byly takřka totožné.

Ve starších dějinách je v učebnicích často používán termín „československý“ (např. „Země československé v 9. – 11. století“²¹⁶). Poté jsou však striktně oddělovány dějiny českých zemí, o kterých se píše ve zvláštních kapitolách, a dějiny Uher, v nichž jsou někdy přímé zmínky o území dnešního Slovenska. Jedinou výjimkou jsou kapitoly o kultuře českých zemí, do nichž je zahrnován také kulturní vývoj dnešního Slovenska.²¹⁷ Výslovné zdůrazňování společných dějin však v textech nalézt nelze.

Dále je poměrně podrobně rozebírán příchod Němců na naše území. Logickým důsledkem tohoto příchodu dle autora bylo, že „...z nepřátelství proti zbohatlému německému měšťanstvu dospěla česká šlechta k národnímu uvědomění, které se po prvé projevilo za správcování Oty Braniborského.“²¹⁸

²¹³ Viz příloha č. 10.

²¹⁴ NOVÁK, František: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy gymnasií, reálných gymnasií a reformních reálných gymnasií*. 2. díl. *Pro 6. třídu. Střední a nový věk od doby říše velkomoravské do roku 1740* (dále jen *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937). Praha 1937.

²¹⁵ NOVÁK, František: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy reálek*. 2. díl. *Pro 6. třídu. Pozdní středověk a nový věk do konce roku 1870* (dále jen *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1938). Praha 1938.

²¹⁶ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 10.

²¹⁷ Tamtéž, s. 155–157, 175.

²¹⁸ Tamtéž, s. 58.

V popisu novějších dějin se pak společným prvkem českých a slovenských dějin stává útlak ze strany Němců, resp. Maďarů. Zatímco se střetáváním českého a německého živlu v našich zemích pracoval autor již od počátku učebnic (viz výše), maďarský útlak na Slovensku má v učebnici přesně vymezený začátek: „Centralistické a germanisační snahy Josefa II. odstranily národnostní klid v Uhrách, kde až do té doby různé národnosti žily v pokoji, ježto se žádná z nich nedomáhala panství.“²¹⁹ Z tohoto explicitního vymezení počátku maďarského útlaku je patrné, že dějinám dnešního Slovenska bude v následujících textech věnováno mnohem více prostoru než dříve: zatímco v kapitolách věnovaných starším dějinám byly pasáže o Slovácích zařazeny do textů o Uhrách, v novějších dějinách byla těmto textům vyhrazena zvláštní kapitola s názvem „Státoprávní boj Čechů a Slováků v l. 1848–1871.“²²⁰

4.8 Pekař Josef

Josef Pekař (1870–1937) byl jedním z nejvýznamnějších historiků první republiky. Vystudoval Karlo-Ferdinandovu univerzitu v Praze, na které později dosáhl profesury v oboru české dějiny a na níž působil až do své smrti. Na univerzitě byl žákem J. Golla, který jej výrazně ovlivnil a s nímž se po celý život přátelil.²²¹ Pekařovo dílo je značně rozsáhlé a „dotklo se takřka všech osudových křižovatek národních dějin.“²²² Jak uvádí Jiří Rak, Pekař „nebyl typem akademického vědátora izolujícího se od vnějšího prostředí“, ale dalo by se pro něj naopak použít termínu „angažovaný historik.“²²³ Již v osmdesátých letech 19. století se Pekař zúčastnil sporu o pravost rukopisů, kde zastával názory svého učitele J. Golla. Spolu s ním se také Pekař podílel na vzniku Českého časopisu historického, v jehož čele stál až do své smrti. Na počátku

²¹⁹ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1938, s. 164.

²²⁰ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1938, s. 178–194.

²²¹ Pekař také poprvé veřejně použil termín „Gollova škola“, který se později vžil pro označení historiků, které Goll ovlivnil. JIROUŠEK, B.: *c. d.*, s. 17–20.

²²² KUTNAR, F. – MAREK, J.: *c. d.*, s. 490–491.

²²³ PEKAŘ, Josef: *Dějiny naší říše. S doslovem Jiřího Raka* (dále jen *Dějiny naší říše*. 2011). 2. vyd. Praha 2011, s. 205.

20. století vstoupil Pekař do další velké polemiky, a sice do sporu s T. G. Masarykem o smysl českých dějin. Po vzniku Československa publikoval Pekař několik prací, které se neshodovaly s názory tehdejší společnosti. Jednalo se např. o obranu kultu Jana Nepomuckého a baroka obecně, vyzdvižení zásluh české šlechty o národní obrození nebo kritickou interpretaci husitství.²²⁴ Přesto si Josef Pekař udržel vedoucí pozici v českém dějepisectví až do své smrti a spolu s J. Šustou patřil mezi nejvýznamnější vědecké autority své doby. Zatímco však Šusta udržoval více kontakty se světem, J. Pekař byl rozhodující autoritou v domácím prostředí.²²⁵

V roce 1914 napsal Pekař učebnici pro nejvyšší třídy středních škol, jejíž název byl *Dějiny naší říše. Se zvláštním zřetelem ke královstvím v říšské radě zastoupených*.²²⁶ Učebnice vyšla znova v roce 1921, tehdy ovšem s novým názvem *Dějiny československé*.²²⁷ Následně byla upravena Josefem Klikem a v roce 1937 vyšla jako „podstatně změněné a zkrácené vydání.“²²⁸ Jak uvádí J. Rak, Pekařova učebnice je jedinou celkovou syntézou národních dějin, kterou tento historik napsal.²²⁹

V celé učebnici je patrná snaha, aby se skutečně jednalo o dějiny československé a nikoliv jen české. Hlavní osa výkladu sleduje především historii zemí Koruny české, vždy je však psáno také o tom, co se v té době dělo na Slovensku. Tohoto schématu se učebnice drží od samého počátku („Čechové, Moravané a Slováci sídlí ve vlasti své nepřetržitě bezmála půl druhého tisíciletí...“²³⁰) až po výklad o vzniku Československa

²²⁴ KUTNAR, F. – MAREK, J.: c. d., s. 490–502.; PEKAŘ, Josef: *Dějiny naší říše*. 2011, s. 205–209.

²²⁵ KUTNAR, F. – MAREK, J.: c. d., s. 490–502, 512.

²²⁶ PEKAŘ, Josef: *Dějiny naší říše. Se zvláštním zřetelem ke královstvím v říšské radě zastoupených. Pro nejvyšší třídy škol středních* (dále jen *Dějiny naší říše*). Praha 1914.

²²⁷ PEKAŘ, Josef: *Dějiny československé. Pro nejvyšší třídy škol středních* (dále jen *Dějiny československé*). Praha 1921.

²²⁸ KLIK, Josef – PEKAŘ, Josef: *Dějiny československé pro nejvyšší třídu středních škol* (dále jen *Dějiny československé*). 2. vyd. Praha 1937. Viz příloha č. 11.

²²⁹ J. Rak také dále k obsahu učebnice uvádí, že „Pekař v praxi uplatnil svou periodizaci dějin podle uměleckých slohů... text učebnice nezatěžoval svými kontroverzními názory...od jádra svých názorů ovšem neustupoval: připomíná např. negativní kulturní i ekonomické důsledky husitských bouří.“

PEKAŘ, Josef: *Dějiny naší říše*. 2011, s. 208–209.

²³⁰ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 3–4.

(„Dějiny posledních sedmi let, během nichž zřítla se po staletí budovaná stavba střední a východní Evropy, a kdy mezi státy zaujala místo republika československá, překonávají svým významem a bohatstvím událostí celá století české historie...“).²³¹

Texty v této učebnici mají navíc silné protiněmecké vyznění. Již u Velké Moravy se hovoří o první „protivě germánskoslávské“²³², dále pak česká knížata tím, že stála na straně Jindřicha II., napomáhala, aby „německý kruh sevřel pevněji i od severu sídla jejich“²³³, a v podobném duchu výklad pokračuje až k počátkům náboženských sporů v českých zemích v 16. a 17. století. U nich je uváděno, že „starosti náboženské měly převahu nad národními a úpadek národního cítění ve valné části společnosti přispěl především k tomu, že vzájemná nenávisť stran náboženských byla silnější než zřetel na vlastní prospěch“²³⁴, případně pak, že zřetel náboženský získal vrchu „nad bývalou nechutí národní.“²³⁵ Není však možno říci, že by nastalá situace byla hodnocena jako pozitivní, protože ve stejných kapitolách je zároveň psáno, že „ještě nebezpečnější bylo, že poněmčovaly se i staré šlechtické rody české...“²³⁶ nebo že Bílá Hora „zastavila sic německé stěhování do zemí českých z protest[antského] severu a část Němců vypudila za hranice, ale přivedila nenáhlé poněmčování země novou cizí šlechtou v zemi usedlou, již k vůli stala se r. 1627 vedle češtiny němčina jazykem úředním...“²³⁷

Zhruba na počátku výkladu o národním obrození již zmínky o překonávání národní nesnášenlivosti díky náboženství zcela mizí a vykreslování záporné role Němců v dějinách pokračuje. Přidává se k němu ještě negativní hodnocení Maďarů. Již v polovině 19. století „bylo zajisté vidno, že nastává těžký boj s Maďary o slovenskou

²³¹ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 166.

²³² Tamtéž, s. 14.

²³³ Tamtéž, s. 17.

²³⁴ Tamtéž, s. 82–83.

²³⁵ Tamtéž, s. 86.

²³⁶ Tamtéž, s. 82.

²³⁷ Tamtéž, s. 103.

budoucnost“²³⁸ a v popisu roku 1867 je navíc uvedeno, „že dualismem stali se Maďaři pány monarchie.“²³⁹ Následující Pekařovo hodnocení situace v Rakousku-Uhersku roku 1871 je tedy pouze logickým vyvrcholením celých dějin: „Nebot' vedoucí myšlenkou maďarské politiky byl spolek s Německem a Němci, spolek k tomu konci, aby Slované domácí byli udrženi v područí a slovanské státy sousední, s Ruskem v čele, v šachu. Na této cestě, vedena Maďary, šla monarchie vstříc konečné katastrofě ve světové válce.“²⁴⁰

Poslední charakteristikou Pekařových *Dějin československých* je, že se jedná o zdaleka nejpodrobnější učebnici, která byla analyzována. Důkladně a podrobně jsou popisovány celé dějiny, patrný je nicméně důraz na 19. století – učebnice má celkem 190 stran, přičemž výklad o tomto období začíná již na straně 105 A v popisu událostí z této doby je možno nalézt fakta, která se v žádné jiné učebnici nenacházela.²⁴¹

4.9 Pešek Josef

Josef Pešek (1878–1958) byl středoškolský profesor, který působil v Praze. Jeho zájmem byly dějiny Královéhradecka a východních Čech. Snažil se také popularizovat národní dějiny, a to pomocí historických čítanek a přehledů a také učebnic.²⁴² Těch napsal celkem sedm a všechny byly určeny pro nižší třídy středních škol.²⁴³ První edice učebnic začala vycházet roku 1922. Tehdy vydaný první díl se jmenoval *Má vlast*²⁴⁴ a věnoval se národním dějinám. V roce 1928 vyšel tento díl znovu, ovšem

²³⁸ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 126.

²³⁹ Tamtéž, s. 147.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 152–153.

²⁴¹ Jedná se např. o vypisování jednotlivých ministerstev (Potockého, Hohenwartovo apod.). Tamtéž, s. 150.

²⁴² KUTNAR, F. – MAREK, J.: *c. d.*, s. 641.

²⁴³ Viz příloha č. 12.

²⁴⁴ PEŠEK, Josef: *Má vlast. Československá dějprava pro nejnižší třídy škol středních* (dále jen *Má vlast*). Praha 1922.

v „přepřacovaném a zkráceném vydání.“²⁴⁵ Druhý díl edice byl zaměřen na světové dějiny starověku a středověku a vyšel pouze jednou, v roce 1923.²⁴⁶ Tato edice již dále nepokračovala a od roku 1932 začala vycházet úplně nová série učebnic.

Ta byla tvořena celkem čtyřmi díly, které vyšly v letech 1932–1933.²⁴⁷ První díl potom vyšel ještě v roce 1938 v přepřacovaném znění²⁴⁸, druhý díl v roce 1939 ve zkrácené verzi.²⁴⁹ Co se členění učiva týče: první díl nesl název *Pověsti a obrazy z dějin národa československého*²⁵⁰ a teprve druhý díl se zabýval dějinami starověku a středověku do začátku 14. století.²⁵¹ Třetí díl obsahoval učivo do počátku Velké francouzské revoluce²⁵², poslední díl se zabýval historií od roku 1789 a obsahoval navíc přehled československých dějin.²⁵³

Všechny Peškovy učebnice jsou charakteristické tím, že v nich je kladen velký důraz na dějiny Československa, zatímco dějiny evropské jsou upozaděny. Tento trend je dobře patrný na tom, kolik prostoru je dané problematice věnováno: dvě starší učebnice, které jsou obsahově takřka totožné (*Má Vlast* a *Z domova a z ciziny I.*), se v drtivé většině věnují právě jenom historii českých zemí a ze světových dějin jsou

²⁴⁵ Obsahově se od sebe díly příliš nelišily, rozdílly byly např. v názvech kapitol a podkapitol, grafickém členění textu nebo v množství obrázků. Srov. PEŠEK, J.: *Má vlast.*; PEŠEK, Josef: *Z domova a ciziny. Má vlast.* 1. díl. *Československá dějprava pro nižší třídy škol středních* (dále jen *Z domova a ciziny.* 1. díl. 1928). 2. vyd. Praha 1928.

²⁴⁶ PEŠEK, Josef: *Z domova a ciziny.* 2. díl. *Obrazy z dějin starověkých a středověkých* (dále jen *Z domova a ciziny.* 2. díl. 1923). Praha 1923.

²⁴⁷ Viz příloha č. 12.

²⁴⁸ PEŠEK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol.* 1. díl. *Vlastivěda. Pověsti a obrazy z dějin národa československého. Pro 1. třídu středních škol* (dále jen *Učebnice dějepisu.* 1. díl. 1938). 2. vyd. Praha 1938.

²⁴⁹ PEŠEK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol.* 2. díl. *Obrazy z dějin starověkých a středověkých do počátku 14. století. Pro 2. třídu středních škol* (dále jen *Učebnice dějepisu.* 2. díl. 1939). 2. vyd. Praha 1939.

²⁵⁰ PEŠEK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol.* 1. díl. *Pověsti a obrazy z dějin národa československého. Pro 1. třídu středních škol* (dále jen *Učebnice dějepisu.* 1. díl. 1932). Praha 1932.

²⁵¹ PEŠEK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol.* 2. díl. *Obrazy z dějin starověkých a středověkých do počátku 14. stol. Pro 2. třídu středních škol* (dále jen *Učebnice dějepisu.* 2. díl. 1933). Praha 1933.

²⁵² PEŠEK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol.* 3. díl. *Obrazy z dějin středověkých a novověkých od počátku 14. stol do konce 18. stol. Pro 3. třídu středních škol* (dále jen *Učebnice dějepisu.* 3. díl. 1933). Praha 1933.

²⁵³ PEŠEK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol.* 4. díl. *Obrazy z dějin nového věku od r. 1789 až po naše časy. Nástin dějin československých* (dále jen *Učebnice dějepisu.* 4. díl. 1933). Praha 1933.

zařazovány jen skutečně významné události (Velká francouzská revoluce, rok 1848 apod.).²⁵⁴ První díl čtyřdílné edice se pak opět věnuje pouze historii Československa a chronologickému výkladu jak českých, tak světových dějin se věnují až díly následující. I u nich je však patrné, že českým zemím je věnováno velké množství prostoru.

U starších dějin Pešek věnoval pozornost především českým zemím, Slovensku je zmíněno pouze u některých historických událostí (např. Velká Morava²⁵⁵, Jan Jiskra z Brandýsa²⁵⁶). U dějin novějších (zhruba od počátku raného novověku) je patrná snaha zmiňovat vedle dějin zemí Koruny české co nejvíce také to, co se v dané době dělo v Uhrách. V kontextu těchto kapitol se často píše přímo o Slovensku, nikoli jen Horních Uhrách (např. „Když císař Rudolf počal v Uhrách zkracovati zemské a náboženské svobody, tamější stavové, vedeni jsouce sedmihradským šlechticem Štěpánem Bočkajem, r. 1604 se vzbouřili. Bočkaj pak s pomocí tureckou opanoval Slovensko a vnikl na Moravu...“).²⁵⁷

O dějinách Slovenska se vždy mluví velmi pozitivně, negativní roli v Peškových učebnicích hrají Němci a Maďaři („Chtěli Slováky odsouditi k věčnému mlčení, ničili je tělesně i mravně, neboť podle Maďarů „Slovák není člověk.““).²⁵⁸ V několika pasážích je možno nalézt explicitně deklarovaný čechoslovakismus („Slovenští spisovatelé chápali, že jsou s Čechy jedno tělo, jedna krev, jeden duch...“).²⁵⁹ Kromě něj učebnice staví do velmi dobrého světla také historické styky Čechů a Poláků („Vřelé city chovali také Čechové k bratrskému národu polskému...“).²⁶⁰

²⁵⁴ Např. PEŠEK, J.: *Má vlast*, s. 104–108, 125–133.

²⁵⁵ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1932, s. 19.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 62–63.

²⁵⁷ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1933, s. 53.

²⁵⁸ PEŠEK, J.: *Má vlast*, s. 120.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 101.

²⁶⁰ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1933, s. 134.

4.10 Sochor Jaroslav

Jaroslav Sochor (1885–1941) byl středoškolský profesor, který vyučoval na několika středních školách, v závěru života to byla reálka v Praze, na které působil až do zatčení gestapem v roce 1941. Kromě přímé pedagogické činnosti se i po odborné stránce zabýval metodikou výuky na školách. Byl nejen autorem učebnic, ale zpracoval také metodiky pro studenty učitelství.²⁶¹ Snaha o didaktické zpracování učiva je v Sochorových učebnicích dobře patrná, typická je pro ně komunikace se čtenářem a snaha udělat texty co nejčitelnější, např. za pomoci častých otázek v textu („Byli Čechoslováci prvními obyvateli našich zemí? Koho známe, že tu bydlel?“)²⁶²

Edice učebnic určená pro nižší třídy středních škol, kterou tento autor napsal, byla koncipována do čtyř dílů. První tři vyšly v letech 1934–1937.²⁶³ Díl určený pro první třídu měl podtitul *Dějepisné cesty po československé republice*²⁶⁴, další dva díly podávaly přehled světových i československých dějin od pravěku do počátku průmyslové revoluce. Všechny tyto učebnice byly dále dvakrát dotištěny po druhé světové válce jako „Dotisk 1. vydání pro školní rok 1946/47 a pro dobu přechodnou.“²⁶⁵ Zároveň v roce 1947 vyšel poslední, čtvrtý díl, který se věnoval dějinám od Velké francouzské revoluce. Na jejím autorství se kromě J. Sochora podílel také Pavel Choc (1908–1981), středoškolský profesor působící před druhou světovou válku na gymnáziích v Mostě a Rokycanech. Po válce se stal ředitelem gymnázia, poté krajským školním inspektorem a pracovníkem ministerstva školství. Od roku 1953

²⁶¹ MANDELOVÁ, Helena: „Úkolová škola“ Jaroslava Sochora. In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Řada společenských věd, č. 16. Brno 1997, s. 108–116.

²⁶² SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Pro druhou třídu. Život lidstva od pravěku do roku 1300* (dále jen *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1935). Praha 1935, s. 90.

²⁶³ Viz příloha č. 13.

²⁶⁴ SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 1. díl. *Dějepisné cesty po československé republice. Pro 1. třídu* (dále jen *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1934). Praha 1934.

²⁶⁵ SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 1. díl. *Dějepisné cesty po československé republice*. Dotisk 1. vydání. Praha 1946.; SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Život lidstva od pravěku do roku 1300. Pro 2. třídu*. Dotisk 1. vydání. Praha 1946.; SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 3. díl. *Život lidstva od vymření Přemyslovců a do vynálezu parního stroje*. Dotisk 1. vydání. Praha 1946.

pracoval na Vysoké škole pedagogické v Praze. Kromě toho byl P. Choc také vojenským historikem, jeho hlavním zájem byly dějiny vojenství v době feudalismu.²⁶⁶

Z hlediska obsahu je u všech učebnic z této edice možno pozorovat několik opakujících se prvků: autor se velmi kriticky staví k šlechtě, jejíž role v dějinách je zpravidla popisována ve velmi negativní světle („Ale král [Václav IV.] se dostal také do sporů se šlechtou. Pevná a důsledná ruka Karlova udržela sobectví její na uzdě.“²⁶⁷ „Později se šlechta vzbouřila proti králi, vedli ji Vítkovci. Aby své sobecké plány prosadili, snížili se k nejhanebnějšímu prostředku, ke zradě. Spojili se s odpůrcem královým, německým králem Rudolfem. Přemysl v tomto boje nakonec podlehl na Moravském poli r. 1278.“²⁶⁸). Obecně je sobectví používáno jako nejčastější charakteristika toho, jaká šlechta v historii byla. A to nejen u nás, ale i v ostatních zemích. Naopak velmi pochvalně se autor vyjadřuje o křesťanské víře, v tom nejlepší světle jsou popisovány především kláštery, o nichž se hovoří jako o „radosti a klidu uprostřed bouří.“²⁶⁹

Poněkud proměnlivý je Sochorův postoj k Němcům a také k dějinám Slovenska. Ve starších dějinách je k Němcům zaujímán neobvykle vstřícný postoj („Tehdy ve XIII. století v Německu stále přibývalo obyvatelstva... A tu si někteří řekli: ‚Zkusíme štěstí v cizině‘, docela tak, jak to říkají naši vystěhovalci ještě dnes...“²⁷⁰) Slovenské dějiny jsou zpočátku v textu obsaženy jen velmi stručně, nebo vůbec. Obě tyto skutečnosti se pak zcela změny v učebnici věnované novějším dějinám: Zhruba od začátku 19. století je dějinám dnešního Slovenska věnováno nepoměrně více prostoru. Zároveň s tím se Němci ocitají v rolích záporných hrdinů, protože autor tvoří paralelu mezi útlakem

²⁶⁶ FIALA, Jan – ROMANÁK, Andrej: *Pavel Choc – historik a vlastenec*. Historie a vojenství, 40, 1991, č. 5, s. 102 – 106.

²⁶⁷ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1935, s. 32.

²⁶⁸ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1934, s. 20.

²⁶⁹ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1935, s. 99.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 123–124.

Čechů Němci a Slováků Maďary. V důsledku toho je rozpad Rakouska-Uherska popsán jako spravedlivý a nutný proces, neboť „pykalo za svou násilnickou politiku minulých let, za všechny krivdy a násilí!“²⁷¹

4.11 Traub Hugo

Hugo Traub (1879–1942) byl českým historikem patřícím do okruhu Gollovy školy.²⁷² Působil jako středoškolský profesor a docent dějin na brněnské technice. Ve svých pracích se zabýval politickými dějinami Moravy a Čech, především v 19. a na počátku 20. století, a snažil se o popularizaci tohoto tématu.²⁷³

Traub byl také autorem celé řady učebnic určených pro střední školy²⁷⁴ – zvlášť vycházela edice pro vyšší třídy a zvlášť pro nižší. Druhá zmiňovaná edice však nepokryla výklad celých dějin. Její druhý díl, který vyšel v roce 1937, totiž končil Vestfálským mírem²⁷⁵ a žádný navazující díl již nevyšel.

Dále Traub napsal i zvláštní edici určenou jak pro reálky a reformní reálná gymnázia, tak pro gymnázia druhých typů. První díl se věnoval pouze československým dějinám,²⁷⁶ chronologický přehled dějin od starověku po novověk podávaly až další dva díly.²⁷⁷ Některé Traubovy učebnice vydané poprvé ve dvacátých letech se dočkaly i druhého vydání, naposledy v roce 1937.²⁷⁸ Po druhé světové válce již Traubovy učebnice tisknuty nebyly.

²⁷¹ CHOC, Pavel – SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 4. díl. *Od veliké revoluce dodnes* (dále jen *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1947). Praha 1947, s. 99.

²⁷² JIROUŠEK, B.: *c. d.*, s. 128.

²⁷³ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *c. d.*, s. 734–735.

²⁷⁴ Viz příloha č. 14.

²⁷⁵ TRAUB, Hugo: *Všeobecný dějepis pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Střední věk a část nového* (po r. 1648) (dále jen *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1922). Brno 1922.

²⁷⁶ TRAUB, Hugo: *Dějepis československý pro 1. třídu reálék i ref. reál. gymnasií a 2. třídu gymnasií druhých typů* (dále jen *Dějepis československý*. 1923). Brno 1923.

²⁷⁷ TRAUB, Hugo: *Dějepis všeobecný pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Pro 2. třídu reálék i reál. gymnasií a 3. třídu gymnasií druhých typů. Dějiny starého věku i středního do konce 12. stol* (dále jen *Dějepis všeobecný*. 1. díl. 1924). Brno 1924.; TRAUB, Hugo: *Dějepis všeobecný pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Pro 3. třídu reálék i ref. reál. gymnasií a pro 4. tř. gymnasií druhých typů. Střední věk od počátku 13. stol a všechno novověk* (dále jen *Dějepis všeobecný*. 2. díl. 1924). Brno 1924.

²⁷⁸ Viz příloha č. 14.

Ve všech učebnicích buduje Traub silné národní uvědomění, jednotlivé knihy se však odlišují v pojetí starších dějin. V edici pro vyšší třídy škol středních, kde jsou chronologicky řazeny světové i národní dějiny, se v dějinách středověku a počátcích raného novověku pozitivně hovoří především o Čechách a českém národě (např. „Právě za Přemysla II. se počíná prohlubovati národní vědomí české, o čemž svědčí veršovaná kronika t. ř. Dalimila...“²⁷⁹), Slováci jsou v těchto kapitolách spíše upozaděni. Oproti tomu v díle věnovaném přímo československým dějinám je idea čechoslovakismu přítomna od počátku a Slovákům je tak věnován větší prostor (např. „Bylo hlavní vymožeností ze spojení státu českého s uherským, že země, postoupené před tím Uhrám, se vrátily k Čechám... Není také bez významu, že se české země spojily opět po staletém odloučení tím způsobem se Slovenskem...“).²⁸⁰

Přibližně od výkladu o 17. století se již všechny Traubovy učebnice shodují a podávají stejný obraz národních dějin. Češi i Slováci byli v monarchii utiskováni, a proto bylo slavným vyvrcholením celých dějin, když „z potoků nejušlechtilejší krve se zrodila svoboda a samostatnost národa československého...“²⁸¹ Vzhledem k tomuto pojetí vystupují Maďaři a Němci v učebnicích opět v záporných rolích jako utiskovatelé ostatních národů monarchie, „ačkoli jedni jako druzí tvořili v dotyčném státním útvaru menšinu národů.“²⁸²

²⁷⁹ TRAUB, Hugo: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 2. díl. *Střední věk a část nového (po rok 1648)* (dále jen *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922). Brno 1922, s. 103.

²⁸⁰ TRAUB, H.: *Dějepis československý*. 1923, s. 70.

²⁸¹ Tamtéž, s. 109.

²⁸² TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 152.

5 Idea čechoslovakismu v učebnicích

Z předchozí kapitoly je patrné, že jednotlivé edice učebnic se od sebe v mnoha ohledech liší. Přesto je při určité míře zobecnění možno najít společné znaky a postupy. Myšlenka čechoslovakismu se v učebnicích objevuje pravidelně v kontextu určitých historických událostí, zatímco jiné části národních dějin nejsou s tímto názorem vůbec spojovány. Také celkový koncept a pojetí národních dějin jsou ve všech učebnicích podobné. Následující kapitola se zaměřuje právě na ty události a dějinná období, která byla k prosazování myšlenky čechoslovakismu využívána ve většině analyzovaných učebnic.²⁸³ V chronologickém pořadí je popsáno, které části národních dějin byly tímto způsobem používány a jakým způsobem se s takto zaměřeným výkladem v učebnicích pracovalo. Pozornost je věnována jak připomínání slavných období národa a přímému zdůrazňování jednoty Čechů a Slováků, tak negativnímu vymezování se vůči jiným národům a státům.

5.1 Příchod Slovanů a Sámova říše

Ve všech zkoumaných učebnicích je možno za počátek výkladu o národních dějinách považovat kapitoly o příchodu slovanských kmenů na naše území. V členění těchto slovanských kmenů však nepanuje naprosto žádná shoda: je možno najít zmínky o Slovanech, Češích, Slovácích, Moravanech, kmenech československých, Slovanech českých a Slovanech slovenských.²⁸⁴ Stejně tak se učebnice neshodují v tom, jak jsou tyto kmeny přiřazovány ke geografickým celkům. Píše se např. o tom, že „vedle Čechů

²⁸³ Mnozí autoři připomínali jednotu Čechů a Slováků u událostí, které tímto způsobem nevyužívala žádná jiná učebnice. Tyto ojedinělé postupy nejsou v práci zahrnuty a pozornost je věnována pouze těm konstruktům, které se vyskytly ve větším počtu učebnic.

²⁸⁴ Srov. BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 7.; HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 1. díl. 1933, s. 154.; HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1934, s. 5.; PEKAR, J.: *Dějiny československé*, s. 3–4, 10.; TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 20.; TRAUB, H.: *Dějepis všeobecný*. 1. díl. 1924, s. 98.

patřily ke Slovanům i Moravané, kteří sjednotili Moravu a Slovensko²⁸⁵ nebo že „v Čechách, na Moravě, Opavsku a Slovensku usadili se Čechové...“²⁸⁶

Deset z jedenácti edic dále pracuje s výkladem o Sámově říši. Jedinou výjimkou je učebnice autorského kolektivu kolem J. Bidla, kde je pouze zmíněno, že „východofrancká říše měla časté zápasy se sousedy slovanskými.“²⁸⁷ Ostatní učebnice píší přímo o Sámovi, jehož říše je nejčastěji označována jako „slovanská.“²⁸⁸ Pokud se v souvislosti s touto říší hovoří o konkrétním národě, jsou zmiňováni Češi nebo české země (např. „Když pak jeden germánský král si chtěl Čechy podmanit, porazil jej Samo někde na Šumavě nebo v Krušnohoří...“²⁸⁹ nebo „Rozkladem Samovy državy, nejstarší mezi západními Slovany, upadli čeští Slované nazpět v kmenovou rozdrobenost“²⁹⁰). O Slovensku a Slovácích se v kontextu Sámovy říše píše jen v jediné učebnici, a to od H. Trauba („Slované čeští a slovenští si založili svou říši...“).²⁹¹

K hlubšímu a podrobnějšímu popisu národnostní problematiky používají výklad o výše popsaných událostech pouze dvě učebnice. H. Traub v kapitole věnované příchodu Slovanů píše, že „Čechové a Slováci vzešli z jednoho kmene, jsou dvě haluze téhož národa, ale rozdílem povahy půdy, na které se usadili, a hlavně vlivem sousedským povstaly staletými rozdíly... Čechové od prvopočátku byli v boji s Němci... Slováci žili ve svých horách klidně a tlak nastal teprve v 19. století...“²⁹² J. Pekař vykreslil dějiny Sámovy říše jako „předobraz tisíciletého osudu Slovanstva

²⁸⁵ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 5.

²⁸⁶ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, R.: *Dějepis*. 2. díl. 1920, s. 8.

²⁸⁷ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 7.

²⁸⁸ Např. NOVÁK, František: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy gymnasií, reálných gymnasií a reformních reálných gymnasií*. 1. díl. *Pro 5. třídu. Starý a střední věk do Karla Velikého* (dále jen *Všeobecný dějepis*. 1. díl. 1935). Praha 1935, s. 129–130.; PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisů*. 2. díl. 1933, s. 113.

²⁸⁹ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisů*. 2. díl. 1935, s. 92.

²⁹⁰ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1934, s. 5.

²⁹¹ TRUAB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 20.

²⁹² Tamtéž, s. 20.

v našich zemích – vklíněn mezi dobyvatele mongolské na východě... a dobyvatele germánské na západě musí od samého počátku na dvě fronty hájiti své svobody.“²⁹³

Počátky národních dějin a příchod Slovanů jsou tedy v prvorepublikových učebnicích popisovány zcela nejednotnou terminologií a pracuje se jak s obrazem Čechoslováků, tak Slovanů nebo pouze Čechů. Sámova říše pak není popisována jako první československý stát, nýbrž jako první stát slovanský. Tento je spojován s českým národem a územím dnešní České republiky, zatímco o Slovensku se v tomto kontextu v drtivé většině učebnic vůbec nemluví. Stejně tak nejsou tyto historické události ve většině učebnic používány k explicitnímu deklarování jednoty československého národa nebo národnostní problematiky budoucího Československa.

5.2 Velká Morava

Zatímco v souvislosti s výkladem o Sámově říši nebylo Slovensko většinou zmiňováno, u Velké Moravy je možno vysledovat trend přesně opačný. V kapitolách o vzniku a vývoji velkomoravské říše je Slovensko připomínáno opakovaně: učebnice informují o knížeti Pribinovi a o tom, že k Velké Moravě náleželo i území dnešního Slovenska.²⁹⁴ Jedinou výjimkou je učebnice J. Vlacha.²⁹⁵

V šesti analyzovaných učebnicích se o Velké Moravě hovoří jako o prvním československém státu: „Tedy již před více než 1000 lety... byla většina naší republiky spojena v jednu mocnou říši...“²⁹⁶ nebo „Vlastní dějiny našeho národa a státu začínají teprve říší velkomoravskou...“²⁹⁷ Z tohoto důvodu je zánik říše hodnocen jako negativní, např. „Slovensko bylo ztraceno jednotě národní na více než deset století“²⁹⁸ či „vpádem Maďarů na Moravu státní pospolitosť československá byla na více než tisíc

²⁹³ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 6.

²⁹⁴ Např. DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 2. díl. 1920, s. 20–21.; KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1936, s. 102–105.; SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1934, s. 8.

²⁹⁵ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 2. díl. 1921, s. 19–21.

²⁹⁶ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1934, s. 8.

²⁹⁷ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 3.

²⁹⁸ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 14.

let roztržena do r. 1918.“²⁹⁹ Autorský kolektiv kolem J. Hrbka pak šel ve svých *Československých dějinách* ještě dále a psal o tom, že panovníci Velké Moravy „...provedli včasným přijetím křesťanství a s ním i vyšší kultury, jako i uspišením sjednocení, záchranu československého národa. Jejich politické dílo ovšem... padlo a náš národ byl na celých tisíc let roztržen.“³⁰⁰ Ostatní učebnice buď Velkou Moravu z tohoto hlediska nehodnotí vůbec,³⁰¹ nebo ji označují za „druhý stát slovanský“³⁰², případně „druhou říši západoslovanskou.“³⁰³

Ve čtyřech učebnicích je navíc možno najít ještě další důvod, proč je zánik Velké Moravy chápán jako dějinná tragédie.³⁰⁴ Podle autorů těchto učebnic došlo příchodem Maďarů k roztržení severních a jižních Slovanů, což je hodnoceno jako velmi neblahé. Jednou jsou Maďaři dokonce označeni za „osudný klín mezi Slovany severními a jižními.“³⁰⁵

Posledním prvkem týkajícím se národnostní problematiky, který se v kapitolách o Velké Moravě objevuje, jsou první zmínky o negativní roli Němců v československých dějinách. J. Pekař hovoří o první srážce „řecko-slovanského východu s germánsko-latinským západem na naší půdě“³⁰⁶, ostatní učebnice zápornou roli Němců, resp. východofrancké říše, vykreslují především při zjetí sv. Metoděje a událostech s tím spojených.³⁰⁷ V učebnici autorského kolektivu kolem J. Bidla se

²⁹⁹ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 2. díl. 1920, s. 21.

³⁰⁰ HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 15.

³⁰¹ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 7–10.; KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 2. díl. 1921, s. 19–21.; PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisů*. 1. díl. 1932, s. 19.

³⁰² KLIK, J.: *Učebnice dějepisů*. 1. díl. 1936, s. 105.

³⁰³ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 2. díl. 1920, s. 26.

³⁰⁴ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 5.; PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 14.; TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 39.

³⁰⁵ HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 15.

³⁰⁶ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 12.

³⁰⁷ Např. BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 2. díl. 1920, s. 26. PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisů*. 2. díl. 1933, s. 123.

o východofranckém králi Arnulfovi dokonce píše, že „povolal proti říši Velkomoravské divoký, kočovný a jezdecký národ Maďarů.“³⁰⁸

Je tedy patrné, že Velká Morava byla v dějepisných učebnicích první republiky spojována s počátky československé státnosti. V naprosté většině případů bylo území dnešního Slovenska zmíněno alespoň v geografickém smyslu, část učebnic hovořila přímo o prvním československém státě. Z tohoto důvodu byl zánik Velké Moravy hodnocen velmi negativně. U Velké Moravy je zároveň poprvé patrný trend vykreslovat dějinnou úlohu Němců jako velmi negativní, stojící v opozici proti zájmům československého národa.

Tyto závěry se zcela shodují se slovenskými výzkumy. Jak S. Otčenášová, tak P. Matula ve svých výzkumech potvrzují, že také ve slovensky psaných učebnicích z doby první republiky byla Velká Morava označována za první společný stát Čechů a Slováků.³⁰⁹ Jako důvod, proč tak bylo činěno, uvádějí potřebu „ukotvit’ tradíciu štátu v minulosti.“³¹⁰

5.3 Přemyslovci do nástupu Přemysla Otakara I.

V popisu národních dějin za vlády rodu Přemyslovců si všichni autoři jako hlavní osu výkladu zvolili dějiny zemí Koruny české. K připomínání společných dějin Čechů a Slováků si vybírali jen různé konkrétní události nebo významné osobnosti.

Prvním Přemyslovcem, u něhož pět edic z jedenácti hovoří nejen o českých dějinách, ale také o Slovensku, je Boleslav I. Připomíná se zde, že za vlády tohoto panovníka byla k Čechám opět připojena Morava a také západní Slovensko. Dvě edice to pouze konstatují³¹¹, jedna při této příležitosti hovoří o vytvoření „veliké říše

³⁰⁸ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 10.

³⁰⁹ MATULA, P.: *c. d.*, s. 66–69.; OTČENÁŠOVÁ, S.: *c. d.*, s. 41–43.

³¹⁰ OTČENÁŠOVÁ, S.: *c. d.*, s. 41.

³¹¹ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 16.; HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 17.

české“³¹², další o „říši západoslovanské“³¹³ a poslední učebnice píše, že po tomto rozšíření se Čechy staly „ohniskem osvěty pro východ.“³¹⁴

Deset z jedenácti edic³¹⁵ dále připomíná dobu, kdy byly české země ovládnuty Boleslavem Chrabrým. Texty se zde ale liší: hovoří se v nich buď o tom, že tento panovník připojil k Polsku pouze Čechy, nebo také Moravu a Slovensko.³¹⁶ Naprostá většina se však shoduje v kladném hodnocení tohoto činu Boleslava Chrabrého a hovoří o „jednotném státě polskočeském“³¹⁷, „mohutné říši slovanské“³¹⁸ apod. Vzniklého státního útvaru se dle učebnic obával německý císař Jindřich II., který nechtěl „sousedství velké říše slovanské“³¹⁹, a zasadil se proto o její zánik. Tuto verzi příběhu nabízí devět edic, zatímco v desáté učebnici autora J. Pekaře se naopak píše, že „jen pomocí krále Jindřicha II. byly Čechy od Poláků osvobozeny.“³²⁰

V kapitolách o vládě Přemyslovců v českých zemích se autoři museli vyrovnat se skutečností, že území Slovenska bylo v této době připojeno k Uhrám. Většina z nich tuto skutečnost připomíná v souvislosti se Štěpánem I.³²¹ Méně podrobné učebnice však ihned po zániku Velké Moravy hovoří o tom, že „Slovenska se zmocnili trvale Uhři“³²² či že „Maďaři si podmanili... dnešní Slovensko“³²³ a podrobnějšímu rozboru územních změn (zisky Boleslava Chrabrého apod.) se nevěnují. V souvislosti s touto problematikou je v učebnicích často zdůrazňováno, že Slovensko bylo k Uhrám

³¹² PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*, 2. díl. 1933, s. 134.

³¹³ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 20.

³¹⁴ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 10.

³¹⁵ Tématu se nevěnuje pouze edice učebnic J. Sochora.

³¹⁶ Srov. BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 22.; HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 29–30.; PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*, 2. díl. 1933, s. 136.; TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 44.

³¹⁷ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1934, s. 14.

³¹⁸ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 10.

³¹⁹ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 44.

³²⁰ PEKAŘ, J.: *Československé dějiny*, s. 17.

³²¹ Např. PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*, 2. díl. 1933, s. 136. DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 2. díl. 1920, s. 27.

³²² KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 2. díl. 1921, s. 31.

³²³ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1935, s. 110.

připojeno „na dobu skoro tisíc let“³²⁴ nebo „až do převratu 1918.“³²⁵ Tímto konstatováním většina učebnic svůj výklad končí, jen v menšině případů je dané téma ještě rozvinuto a zdůrazňuje se např., že „tu počíná se staleté roztržité kmenů československých“³²⁶ nebo že Slovensko mělo v rámci Uher zvláštní postavení a „Maďaři třetinu... svého jazyka přejali od Slováků.“³²⁷

V souvislosti s výše popsányými územními změnami je zároveň v devíti učebnicích zmíněno, že v téže době Břetislav připojil Moravu zpět k Čechům.³²⁸ Tomuto knížeti je navíc v některých učebnicích přičítána snaha připojit ke svým državám také Slovensko. Jedna učebnice Břetislavovi připisuje úspěch v tom, že skutečně západní Slovensko „na čas ovládl“³²⁹, ostatní však píše, že o tuto věc jen „marně usiloval“³³⁰ nebo že „nynějšího Slovenska nedobyl.“³³¹

Výklad o československých dějinách od 9. do 12. století se tedy v učebnicích drží především českých zemí. Chronologicky jsou vyjmenováni jednotliví přemyslovští panovníci a jejich činy. Slovensko je zmiňováno pouze u Boleslava I. a také ve výkladu o době, kdy české země na čas ovládl Boleslav Chrabrý. Nejvíce prostoru je problematice Čechů a Slováků věnováno v popisu připojení slovenského území k Uhrám. Při té příležitosti je v učebnicích zdůrazňován fakt, že toto připojení trvalo až do vzniku samostatného československého státu v roce 1918.

5.4 Poslední Přemyslovci a německá kolonizace

Výklad událostí od konce 12. století do vymření Přemyslovců má v učebnicích podobnou strukturu, jaká je popsána v předešlé podkapitole – autoři se věnovali

³²⁴ TRAUB, H.: *Dějepis všeobecný*. 1. díl. 1924, s. 112.

³²⁵ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1934, s. 16.

³²⁶ PEKAŘ, J.: *Československé dějiny*, s. 17.

³²⁷ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 21.

³²⁸ Např. DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 2. díl. 1920, s. 27.; KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1936, s. 108–109.; TRAUB, H.: *Dějepis všeobecný*. 1. díl. 1924, s. 112.

³²⁹ HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 21.

³³⁰ PEŠEK, J.: *Má vlast*, s. 22.

³³¹ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 2. díl. 1920, s. 35.

především zemím Koruny české. V textech není možno nalézt žádnou událost, která by byla přímo využívána k zdůrazňování československé národní jednoty. Národnostní otázka jako taková se však ve výkladu o této době řeší poměrně hodně, a to u dvou témat.

První z nich se vyskytuje jen ve čtyřech edicích a je jej tedy možno označit za téma, které nebylo považováno za až tak důležité. Jedná se o otázku českých zemí a Polska. Učebnice spojení těchto dvou státních celků pod jediného panovníka hodnotí velmi kladně a píše např. o tom, že vznikla opět „říše českopolská“³³² (podobně jako za vlády Boleslava Chrabrého) nebo že Václav II. „vládl ve dvou státech, v nichž žili bratrští národové slovanští.“³³³ Jedna učebnice také zajímavě hodnotí chování Čechů a Poláků v bitvě na Moravském poli: „V boji, který vedl veliký král o korunu a čest, ukázali se mu polští spojenci věrnější, nežli vlastní Čechové.“³³⁴

Mnohem závažnějším tématem zahrnutým do deseti z jedenácti edic³³⁵, kterému je navíc věnován velký prostor, je příchod německých kolonistů do českých zemí. Pouze dvě edice o této události píše bez negativního hodnocení: uvádějí, že v Německu stále přibývalo obyvatelstva, „...a tu si někteří řekli: ‚Zkusíme štěstí v cizině,‘ docela tak, jak to říkají naši vystěhovalci ještě dnes...“³³⁶, případně, že vzhledem k přelidněnosti v německých krajích „není divu, že se tamější lidé sháněli po krajích řídce zalidněných, kde by se mohli usadit. Přišli i k nám... Panovník to jen vítal.“³³⁷

Další dvě edice uvádějí u důsledků kolonizace jak pozitiva, tak i negativa. Přiznávají sice, že kolonizace napomohla „zámožnosti země“³³⁸ a „povznesla naše země

³³² PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1933, s. 156.

³³³ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl, 1936, s. 128.

³³⁴ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1932, s. 41.

³³⁵ Téma není pojednáno v edici od autorů R. Dvořáka a F. Šujana.

³³⁶ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1935, s. 123–124.

³³⁷ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl, 1936, s. 129.

³³⁸ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 103.

hospodářsky³³⁹, zároveň ale píše, že druhou, stinnou stránkou kolonizačního procesu byla skutečnost, že se „země stala dvojjazyčnou“³⁴⁰ a že král jeho podporou „popudil proti sobě národní i stavovské sebeuvědomění české šlechty.“³⁴¹

Zbývajících šest edic již rovnou označuje podporu kolonizace za velikou chybu, kterou král prokázal „nešetrnost k vlastnímu lidu.“³⁴² V jejím důsledku se totiž „němectví šířilo v Čechách více než před tím“³⁴³ a příchod německých osadníků byl „zřejmým nebezpečím českému rázu země.“³⁴⁴ Jako logický důsledek těchto negativních procesů pak učebnice uvádějí, že se v této době velmi pozdvihlo „národní uvědomění české.“³⁴⁵ V této souvislosti je někdy zmiňován Dalimil, který, „prodchnut láskou k vlasti“³⁴⁶, rovněž hodnotil příchod Němců na naše území jako škodlivý.

Výklad o dějinách českých zemí za vlády posledních Přemyslovců se tedy společné historii Čechů a Slováků nevěnuje. Ze sousedů českých zemí jsou v některých učebnicích zmiňováni Poláci a spojení jejich státu s českými zeměmi je hodnoceno jako dobré, neboť se jednalo o spojení dvou slovanských kmenů. Zároveň se ve výkladu o tomto období počíná objevovat negativní vymezení se vůči jinému národu, konkrétně Němcům. Jejich příchod do českých zemí hodnotí většina učebnic jako nebezpečný a pro národ škodlivý a spojuje s ním mohutnou vlnu českého národního uvědomování.

³³⁹ HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 35.

³⁴⁰ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 103.

³⁴¹ HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 35.

³⁴² BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 32.

³⁴³ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 2. díl, s. 48.

³⁴⁴ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 26.

³⁴⁵ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 72.

³⁴⁶ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 38.

5.5 Matouš Čák Trenčanský, Lucemburkové

Z událostí na přelomu 12. a 13. století je z dějin dnešního Slovenska v deseti edičních řadách věnována pozornost postavě Matouše Čáka Trenčanského.³⁴⁷ Tento muž je charakterizován různě: jako „slovenský magnát“³⁴⁸, „sobecký velmož“³⁴⁹, „samostatný panovník“³⁵⁰ nebo „slovenský jakýsi národní hrdina.“³⁵¹ Jeho životní osudy jsou popisovány více či méně podrobně, jedna učebnice například jeho životní dráhu stručně shrnula tak, že vzdoroval „klatbě papežské, Karlu Robertovi i Janu Lucemburskému.“³⁵² Vždy je však zdůrazňováno, že Matouš Čák ovládl takřka celé Slovensko a na tomto území vládl jako nezávislý vládce (např. „Neuznával krále nad sebou vůbec“³⁵³ nebo „Ovládal veliký díl Slovenska zcela samostatně“³⁵⁴). V závěru textu o této osobnosti pak některé učebnice píší o tom, že Slovensko bylo ještě po staletí nazýváno „zemí Matúšovou.“³⁵⁵

V popisu dalšího dějinného vývoje není pak ideji čechoslovakismu poskytnuto takřka žádné místo. Janu Lucemburskému a obzvláště Karlovi IV. jsou sice věnovány rozsáhlé pasáže, jež mají u druhého jmenováno takřka oslavný charakter, k budování jednoty Čechů a Slováků však používány nebyly. Když už učebnice v souvislosti s Karlem IV. o národnostní problematice hovoří, pak píší o vlastenectví tohoto panovníka³⁵⁶ nebo o tom, že se „upřímně hlásil za syna českého národa... a cítil se

³⁴⁷ Výjimkou je učebnice J. Vlacha.

³⁴⁸ PEKAŘ, J.: *Československé dějiny*, s. 36.

³⁴⁹ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1933, s. 156.

³⁵⁰ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1935, s. 130.

³⁵¹ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 115.

³⁵² HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 41.

³⁵³ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 36.

³⁵⁴ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*, 2. díl, 1937, s. 4.

³⁵⁵ ŠEMBERA, F. – BRDLÍK, F.: *Učebná kniha*. 2. díl. 1920, s. 71.

³⁵⁶ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1934, s. 71.

Čechem.“³⁵⁷ Věnují-li se učebnice dějinám Uher této doby, činí tak ve zvláštních kapitolách a bez odkazů na dějiny českých zemí.³⁵⁸

Dějiny od vymření rodu Přemyslovců do počátku husitských válek tedy učebnice pro budování vědomí o společné historii Čechů a Slováků nevyužívaly takřka vůbec. Jediným bodem, kterému byla věnována pozornost, je vláda Matouše Čáka Trenčanského, u něhož je zdůrazňován fakt, že Slovensko bylo v té době takřka nezávislé na Uhrách. V textech věnovaných vládě Lucemburků je pak obzvláště vyzdvihován Karel IV. a jeho doba, ovšem opět bez jakýchkoliv pokusů o propojení s historií Slovenska.

5.6 Husitství

Kapitoly o husitství jsou v učebnicích vždy značně rozsáhlé. Husitství je bez výjimky chápáno jako pozitivní a slavná kapitola národních dějin, která velmi pomohla národnímu vědomí.³⁵⁹ Píše se např. o tom, že „k podstatným rysům hnutí husitského patří posílení vědomí národního, žárlivé střežení národní cti a národní obětavost.“³⁶⁰ Zároveň je však pro všechny texty typické to, že se v nich při popisu jednotlivých událostí píše pouze o českém národě („Ve velikém tom zápase projevil český národ neobyčejnou svornou vůli a svým bojem o reformu všeho křesťanstva zajistil si čestné místo v dějinách lidského úsilí o pokrok...“³⁶¹) a Čechů („U Lipan ubíjel bratr bratra, Čech Čecha“³⁶²).

V závěru těchto kapitol učebnice často nabízí shrnutí celkového významu husitských válek. Kromě již zmiňovaného vyzdvihování celé éry jakožto pozitivní etapy

³⁵⁷ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl, 1932, s. 47.

³⁵⁸ Např. HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 41.; KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*, 2. díl, 1937, s. 11–12. PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 36.

³⁵⁹ Výjimkou z tohoto pravidla je učebnice J. Pekaře, který dopady husitství nehodnotil nijak pozitivně. PEKAŘ, J.: *Československé dějiny*, s. 52–55.

³⁶⁰ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 85.

³⁶¹ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 85.

³⁶² PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1932, s. 60.

národních dějin je často zdůrazňováno, že právě během husitských válek došlo k výrazným změnám v národnostním složení městského obyvatelstva v Čechách. Některé učebnice píší přímo o tom, že byl učiněn „konec rozpínivosti Němců“³⁶³, většinou je však pouze konstatováno, že došlo k „počeštění měst.“³⁶⁴ Tento proces je v textech podáván jako veskrze pozitivní a přínosný.

Pouze v závěrečných shrnutích je také možno nalézt zmínky o Slovensku, a to celkem v pěti z jedenácti analyzovaných edic: dvakrát je zmiňováno rozšíření českého jazyka na území dnešního Slovenska³⁶⁵, taktéž dvakrát je zmíněno šíření husitství jako takového. V tomto kontextu je vždy o Slovensku psáno jako o bratské zemi („Husitství se tu a tam ujalo i v říši německé, v Polsku a hlavně na Slovensku, kde posílilo bratrské svazky Čechů a Slováků.“³⁶⁶ „Husitství nalézalo značný ohlas nejen v bratrském Slovensku, nýbrž i jinde v Uhrách...“³⁶⁷). V posledním případě je konstatováno, že „hojné styky se Slovenskem i s Polskem posilovaly i citění slovanské.“³⁶⁸

Celkově je tedy možno říci, že téma husitství bylo za první republiky v učebnicích používáno k budování národního vědomí, psalo se však pouze o českém národě a Čechách. Zmínky o Slovensku byly spíše okrajové a navíc pouze v necelé polovině analyzovaných učebnic. Slovenský národ je v těchto případech vždy stavěn do role příjemce hodnot (popř. jazyka), které měly svůj původ v Čechách. Autoři učebnic popisují husitství jako slavnou epochu národních dějin, která vznikla v českých zemích a na Slovensko byla jen druhotně přenesena.

Tyto závěry je možno porovnat s výsledky výzkumů slovensky psaných prvorepublikových učebnic. S. Otčenášová ve své knize uvádí, že „problematika dejín

³⁶³ ŠEMBERA F. – BRDLÍK, F.: *Dějiny československého*, s. 53.

³⁶⁴ Např. PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 52.; TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 131.

³⁶⁵ ŠEMBERA F., S. 86; TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl, 1922, s. 131.

³⁶⁶ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1933, s. 23.

³⁶⁷ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 98.

³⁶⁸ HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 56.

husitského hnutia bola vo veľkej miere využívaná pri budovaní spoločnej československej identity³⁶⁹, a k podobným názorům došiel také P. Matula.³⁷⁰ Z obou studií jasne vyplýva, že ve slovenských učebnicích bylo více než v českých dbáno o to, aby se také na základě kapitol o husitství mohli studenti „stotožnit“ s myšlienkou jednotného československého národa.³⁷¹

5.7 Jan Jiskra z Brandýsa

V kapitolách, ktoré se věnují dějinám od konce husitských válek po nástup Jagellonců na český trůn, se vyskytuje pouze jedno téma, jež je používáno pro posilování vědomí společné historie Čechů a Slováků, zato se však objevuje v naprosté většině učebnic (v desíti z jedenácti edic). Jedná se o boje Jana Jiskry z Brandýsa na území dnešního Slovenska. Již v základní charakteristice tohoto válečníka je velmi zdůrazňováno, že byl původem z českých zemí, a nadto jsou mu připisovány ty nejskvělejší vlastnosti. Je označován např. jako „nadaný český vojevůdce“³⁷², „rodem Moravan... co do vojenských schopností druhý Žižka“³⁷³, „chrabrý šlechtic český“³⁷⁴ nebo „vlivný válečník, Čech.“³⁷⁵

Poněkud rozporné jsou popisy toho, jaké postavení vlastně Jiskra na území dnešního Slovenska měl a na základě jakého pověření bojoval. Většina učebnic uvádí, že Slovensko „hájl [králi] Ladislavovi“³⁷⁶, případně že jeho služeb využila královna Alžběta³⁷⁷, jiné učebnice však o tom, že Jiskra „opanoval zemi Slovenskou“³⁷⁸, píší bez zmínky, že by tak činil v něčích službách. Vyskytly se také kompromisní varianty, že

³⁶⁹ OTČENÁŠOVÁ, S.: *c. d.*, s. 43.

³⁷⁰ MATULA, P.: *c. d.*, s. 69–71.

³⁷¹ MATULA, P.: *c. d.*, s. 70.

³⁷² SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1934, s. 43.

³⁷³ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 135.

³⁷⁴ ŠEMBERA, F. – BRDLÍK, F.: *Učebná kniha*. 2. díl. 1920, s. 89.

³⁷⁵ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 56.

³⁷⁶ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1934, s. 105.

³⁷⁷ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 2. díl. 1920, s. 68.

³⁷⁸ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 135.

Jiskra „ovládal rozsáhlé území takřka samostatně... působil na Slovensku hlásícím se k Ladislavovi.“³⁷⁹

Šest edic navíc v kapitolách o Jiskrovi píše o tom, jak prospěšné bylo jeho působení na Slovensku pro československý národ. Jednak za Jiskrovy doby „rostlo sebevědomí Slováků“³⁸⁰, případně „národní vědomí mezi Slováky“³⁸¹, jednak v Jiskrově vojsku bojovali „věrně a statečně vedle sebe Čechové, Moravané a Slováci“³⁸², čímž se „sblížili se svými slovenskými bratry.“³⁸³ V neposlední řadě je jako pozitivní dopad chápáno, že na Slovensko pronikaly „první knihy v národním jazyce psané, české náboženské písně a obřady“³⁸⁴ a čeština se stala „řečí veřejného života.“³⁸⁵

Od konce husitských válek do roku 1526 je tedy pro budování čechoslovakismu v učebnicích využívána jediná událost, a sice působení Jana Jiskry z Brandýsa na území dnešního Slovenska. V charakteristice této osobnosti je zdůrazňováno, že byl českého původu. Odůvodnění jeho působení na Slovensku se v učebnicích poněkud liší v tom, zda je či není uvedeno, že působil ve službách Ladislava Pohrobka. Zhruba polovina učebnic pak kapitoly o Jiskrovi používá k tomu, aby zdůraznila blahodárné působení českých vojsk na československou vzájemnost, slovenské národní uvědomění a šíření českého jazyka na Slovensku.

5.8 Jagellonci a Ferdinand Habsburský

Vláda jagellonského rodu byla v učebnicích hodnocena z různých hledisek. V šesti učebnicích bylo oceňováno, že díky nástupu Vladislava Jagellonského byly

³⁷⁹ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 101.

³⁸⁰ SOCHOR, J.: *Učebnice dějpisu*. 1. díl. 1934, s. 43.

³⁸¹ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 135.

³⁸² PEŠEK, J.: *Učebnice dějpisu*. 1. díl. 1932, s. 62–63.

³⁸³ Tamtéž, s. 62–63.

³⁸⁴ ŠEMBERA, F. – BRDLÍK, F.: *Učebná kniha*. 2. díl. 1920, s. 89.

³⁸⁵ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 135.

Čechy opět spojeny s vedlejšími zeměmi Koruny české.³⁸⁶ Jenom pět učebnic se však pochvalně vyjadřovalo také k tomu, že došlo ke spojení českých a uherských zemí. Tyto pozitivně hodnotící pasáže se vždy nesly v tom duchu, že vznik personální unie měl „značný význam pro spojení obou větví československého národa“³⁸⁷ nebo že díky němu „obě větve československého národa byly k sobě blíže.“³⁸⁸ Zdůrazňováno je také, že se v této době velmi rozšířila čeština, mimo jiné i na území dnešního Slovenska.³⁸⁹ Celkem pět učebnic však spojení Uher a zemí Koruny české nehodnotilo nijak a H. Traub dokonce ve svých učebnicích zastával názor zcela opačný: tvrdil totiž, že „spojení Čech a Uher se stalo českému státu přímo osudným“³⁹⁰, protože od té doby „král zavítal do Čech zřídka a nakrátko.“³⁹¹

Posledním úhlem pohledu, z něhož je vláda Jagellonců hodnocena a v němž se všechny učebnice shodují, je popis postavení sedláků v nově vzniklém soustátí. V tomto kontextu se však nikdy nemluví o Slovensku, ale vždy o Uhrách, a je uváděno, že právě v této části Jagellonského panství bylo sedlákům nejhůře a docházelo k „nesnesitelnému útisku poddaného lidu.“³⁹² Jako důkaz poměrů v Uhrách je používáno Dóžovo povstání, často velmi emotivně popsané („sedláci odtud v Uhrách plně podrobeni“³⁹³ nebo „pomsta [Jana Zápolského] hrůzou a ukrutností převyšovala řádění sedláků“³⁹⁴).

Dalším velkým tématem je nástup Ferdinanda Habsburského, jeho boje s Janem Zápolským a následné rozdělení Uher. Učebnice se zpravidla detailně věnují popisu toho, komu připadla která část Uher, použité názvy se však liší: nejčastěji se hovoří

³⁸⁶ Např. BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 114.; NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 95.; TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 142.

³⁸⁷ HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 63.

³⁸⁸ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1937, s. 34.

³⁸⁹ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 97.; PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 65.

³⁹⁰ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 142.

³⁹¹ Tamtéž, s. 142.

³⁹² KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 2. díl. 1921, s. 77.

³⁹³ SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 3. díl. *Život lidstva od vymření Přemyslovců a do vynálezu parního stroje* (dále jen *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1937). Praha 1937, s. 53–54.

³⁹⁴ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 2. díl. 1920, s. 74.

o tom, že Ferdinandovi nakonec zůstalo Slovensko³⁹⁵, ale použity jsou také další varianty jako „západní a severní Uhry“³⁹⁶, „severní a západní díl země, osídlený většinou lidem slovenským“³⁹⁷ nebo „část, která byla obývána převahou Slovany (ev. Slovany a Němci).“³⁹⁸

Pět učebnic dále vykresluje obraz utrpení Slováků, resp. Čechoslováků kvůli bojům s Turky. Píše se v nich, že „na boje s Turky... nejvíce muselo přispívat Slovensko a Čechy s Moravou“³⁹⁹, že Turci byli „nebezpečnými sousedy Slovenska“⁴⁰⁰, dále že za válek tureckých bylo Slovensko zpustošeno⁴⁰¹ a že ho Ferdinand musel proti „útokům tureckým brániti znova a znova.“⁴⁰² Jedna učebnice dokonce uvádí, že tíha bojů s Turky „ležela většinou na zemích českých.“⁴⁰³

V popisu vlády rodu Jagellonců a počátku vlády Habsburků je tedy v učebnicích možno nalézt zmínky o Slovensku. Pouze pět učebnic však toto období hodnotí kladně a odkazuje na opětovné spojení obou větví československého národa, které umožnilo užší styky a rozšiřování češtiny. Zbývající učebnice tuto skutečnost k budování čechoslovakismu nijak nevyužívají. V učebnicích mimo to existují také neshody v popisu rozdělení Uher za doby Ferdinanda Habsburského: ve výčtu jeho zisků se nejčastěji hovoří právě o Slovensku, objevují se ale i další varianty. V pěti učebnicích se také vyskytuje popis negativního dopadu tureckých válek. Texty přitom poukazují obzvláště na utrpení obyvatel českých a slovenských zemí.

³⁹⁵ Např. HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 65.; KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1938, s. 56.; NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 121.

³⁹⁶ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 2. díl. 1921, s. 102.

³⁹⁷ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 118.

³⁹⁸ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 70.

³⁹⁹ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1937, s. 80.

⁴⁰⁰ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1932, s. 71.

⁴⁰¹ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 62–63.

⁴⁰² BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 118.

⁴⁰³ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1938, s. 56.

5.9 Habsburkové do konce třicetileté války

Podobně jako v ostatních kapitolách, i v textech o vládě Habsburků se většina autorů drží popisu dějin zemí Koruny české. Jsou zde vyjmenováni jednotliví panovníci a nejdůležitější události z doby jejich panování, které se týkaly českých zemí (v předbělohorském období jsou velkými tématy např. Česká konfese nebo Rudolfův majestát).⁴⁰⁴ Celá vláda habsburského rodu je chápána jako negativní období našich dějin, což platí obzvlášť pro dobu kolem roku 1620. Běžně jsou používána taková spojení jako „úpadek národa“⁴⁰⁵, „úpadek národního cítění“⁴⁰⁶, „Habsburská poroba“⁴⁰⁷ nebo „doba temna.“⁴⁰⁸

Z doby předbělohorské je ve všech učebnicích z dějin monarchie mimo země Koruny české zmiňováno pouze povstání Štěpána Bočkaje a následné boje mezi Matyášem a Rudolfem. Za původce povstání je nejčastěji označován buď přímo Bočkaj⁴⁰⁹ nebo uherská šlechta.⁴¹⁰ V kapitolách o těchto událostech je však v sedmi učebnicích připomínáno také Slovensko. Třikrát se píše, že jej Štěpán Bočkaj opanoval nebo se jej zmocnil⁴¹¹, třikrát se vyskytuje verze, že Slovensko se k povstání přidalo dobrovolně (např. „...uherští stavové, majíce v čele Štěpána Bočkaje, k němuž se přidalo i Slovensko...“⁴¹²), a jednou je Slovensko dokonce označeno za „středisko povstání.“⁴¹³

⁴⁰⁴ Např. HRBEK J. – VODEHNAL J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1934, s. 140–144.; KLIK, J.: *Učebnice dějepisů*. 2. díl. 1938, s. 69–70.

⁴⁰⁵ HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 85–95.

⁴⁰⁶ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 82–83.

⁴⁰⁷ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisů*. 3. díl. 1937, s. 80.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 146.

⁴⁰⁹ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 63–64.

⁴¹⁰ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 2. díl. 1921, s. 111.; SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisů*. 3. díl. 1937, s. 100.

⁴¹¹ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 63–64.; HRBEK, J.: *Československé dějiny*, s. 68.; PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisů*. 3. díl. 1933, s. 53.

⁴¹² KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 2. díl. 1921, s. 111.; podobně viz PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 76.; TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 193.

⁴¹³ KLIK, J.: *Učebnice dějepisů*. 2. díl. 1938, s. 69.

Samotná bitva na Bílé hoře je popisována v těch nejčernějších barvách jako „katastrofa bělohorská“⁴¹⁴ nebo „den hrůzy a hněvu.“⁴¹⁵ V popisu bitvy a dalších událostí z roku 1620 je v desíti z jedenácti edic⁴¹⁶ zmiňována postava Bethelena Gábora, který je nejčastěji představován jako „sibiňský vévoda.“⁴¹⁷ Menší část učebnic (celkem tři) jeho přítomnost používají k posílení vzájemnosti Čechů a Slováků. Dle těchto autorů Gábor „získal celé císařovo Slovensko pro odboj“⁴¹⁸ a právě díky němu se Slovensko „postavilo po bok Čechů.“⁴¹⁹ Učebnice J. Pekaře, která se Gáborovi věnuje velmi podrobně a píše tedy i o tom, že později s císařem uzavřel mír, pak jeho zapojení do bitvy hodnotí takto: „Důležité je přece, že Slovensko šlo s povstalými Čechy proti Habsburkům, bylo jen vinou kolísavé politiky Bethlenovy, že spojení se neuplatnilo důrazněji.“⁴²⁰

Dopady bělohorské bitvy jsou hodnoceny jako zcela tragické, neboť „bezmála ohrozily národ na životě.“⁴²¹ Události jsou nahlíženy především z pohledu českých zemí, jedna učebnice přímo uvádí, že dopady bitvy na Bílé hoře byly „nejosudnější v hlavních zemích státu českého, Čechách a Moravě...“⁴²² Negativně je hodnocena také rekatolizace, v jejímž důsledku „protestantství bylo téměř vymýceno v zemích českých a rakouských.“⁴²³ Pobělohorské období je navíc popisováno jako doba, kdy se výrazně změnila národnostní poměry, neboť do českých zemí se začali „Němci hojnou měrou

⁴¹⁴ HRBEK J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1934, s. 144.

⁴¹⁵ PEŠEK, J.: *Učebnice dějpisu*. 1. díl. 1932, s. 73.

⁴¹⁶ Výjimkou jsou učebnice J. Klíka.

⁴¹⁷ Např. BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 2. díl. 1920, s. 128.; SOCHOR, J.: *Učebnice dějpisu*. 3. díl. 1937, s. 100.

⁴¹⁸ HRBEK J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1934, s. 146.

⁴¹⁹ PEŠEK, J.: *Má vlast*, s. 71.

⁴²⁰ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 86.

⁴²¹ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 197.

⁴²² PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 87.

⁴²³ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 2. díl. 1920, s. 115.

stěhovati“⁴²⁴ a „zvětšilo se jazykové území německé“⁴²⁵, kteréžto skutečnosti jsou hodnoceny jako „nebezpečné.“⁴²⁶

Sedm učebnic připomíná, že poměry na Slovensku byly v této době lepší než v českých zemích, neboť si tam ještě „podrželi svobodu vyznání“⁴²⁷ a od útrap, které potkávaly českou větev národa, „byli uchráněni ještě na čas.“⁴²⁸ Také proto tam někteří pobělohorskí emigranti „nalezli novou vlast.“⁴²⁹ Přestože jsou Češi v těchto kapitolách v roli vyhnanců, popisují tři učebnice nastalou situaci tak, že v konečném důsledku Češi pomáhali Slovákům, neboť „působili na Slovensku blahodárně“⁴³⁰, „posílili bohoslužbu v českém jazyce“⁴³¹ a jejich příchod podporoval „šíření češtiny na Slovensko.“⁴³²

Události první poloviny 17. století jsou tedy v učebnicích popisovány jako jedno z nejhorších období, které kdy československý národ potkalo. Celý výklad se zaměřuje na českou část národa, protože toto období je tragické především pro něj. Poměry na Slovensku v té době jsou chápány jako méně tíživé a Slovensko je proto popisováno jako jedno z míst, kam mohli po Bílé hoře odcházet čeští exulanti. Právě proto je tato skutečnost využívána k budování československé vzájemnosti nejčastěji, zatímco další události (povstání Štěpána Bočkaje, účast Bethelena Gábora v bitvě na Bílé hoře) jsou používány méně a v menší části učebnic. Do této doby je také datováno silné poněmčování českých zemí, které je chápáno jako jev negativní a pro československý národ nebezpečný.

S. Otčenášová se k tomuto období ve slovensky psaných učebnicích vyjadřuje takto: „Dejiny reformácie a na ňu nadväzujúcej protireformácie (či rekatolizácie) sú

⁴²⁴ HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 71.

⁴²⁵ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 156.

⁴²⁶ Např. HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 71.

⁴²⁷ HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 81.

⁴²⁸ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisů*. 3. díl. 1937, s. 104.

⁴²⁹ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisů*. 3. díl. 1933, s. 70.

⁴³⁰ KLIK, J.: *Učebnice dějepisů*. 2. díl. 1938, s. 81.

⁴³¹ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 3.

⁴³² PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 103.

spáté s obrazom martýrstva, prenasledovania a utrpenia, ktoré viedlo k vzájomnému zblížovaniu Čechov a Slovákov.“⁴³³ To přesně odpovídá zjištěným poznatkům a dokazuje, že pojetí první poloviny 17. století v českých a slovenských učebnicích se shoduje.

5.10 Habsburkové od konce třicetileté války do nástupu Marie Terezie

V historii monarchie od konce třicetileté války věnují učebnice neobvykle mnoho prostoru dění v Uhrách. Pozornost je věnována protihabsburským povstáním, která zde v tomto období opakovaně probíhala. Texty učebnic se odlišují pouze v tom, která povstání ve svých textech zmiňují a jak podrobně rozebírají jejich průběh. Jen čtyři učebnice se zabírají povstáními, která vypukla na konci třicetileté války nebo těsně po jejím skončení a která vedl Jiří I. Rákoczi a Jiří II. Rákoczi, a ani v jedné z nich není tato problematika pojednána příliš podrobně.⁴³⁴ Mnohem více se učebnice věnují událostem pozdějším, z druhé poloviny 17. století.

První z nich je pokus o povstání proti císaři, které bylo potlačeno roku 1671. Za jeho původce jsou označováni „přední magnáti uherští“⁴³⁵ nebo „šlechta maďarsko-chorvatská“⁴³⁶, o Slovensku se v tomto kontextu nehovoří. Je zde připomínáno, že v první fázi dal císař povstalcům milost, a teprve když „ve snahách svých neustali, dal je zatknouti a odsouditi na smrt.“⁴³⁷

Pomocí této události je také činěna paralela mezi perzekucemi v Čechách a v Uhrách. Bitva na Bílé hoře je symbolem veškerého útisku, který v Čechách za Habsburků proběhl. Jedna učebnice v popisu popravy v Uhrách z roku 1671 píše, že

⁴³³ OTČENÁŠOVÁ, S.: *c. d.*, s. 46.

⁴³⁴ Viz BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 152.; HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 85–86.; PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 93–94.; PEŠEK, J.: *Má vlast*, s. 83.

⁴³⁵ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1938, s. 167.

⁴³⁶ TRAUB, Hugo: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 3. díl. *Nový věk od roku 1648 až po naše časy* (dále jen *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 3. díl. 1923). Brno 1923, s. 10.

⁴³⁷ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 94–95.

se konala „padesát let po bělohorské popravě... a byla ještě krutější než v Čechách.“⁴³⁸ Další pět učebnic pak své čtenáře seznamuje s tím, že svého vítězství nad povstalci hodlal císař využít ke „zlomení stavovské moci v Uhrách, jako kdysi v Čechách po Bílé hoře“⁴³⁹, k „podvrácení starodávné ústavy uherské, jak to učinil v Čechách po Bílé hoře“⁴⁴⁰, „k zesílení moci královské podobně jako se to stalo v Čechách“⁴⁴¹, případně k tomu, aby „úplně zlomil náboženské svobody v zemi, podobně jako v Čechách po Bílé hoře“⁴⁴² nebo aby „rozšířil moc královskou a náboženství katolické, jak se stalo v Čechách po bitvě bělohorské.“⁴⁴³

Na tyto pasáže přímo navazuje výklad o tom, že „povstání uherské nebylo utlumeno ani popravami“⁴⁴⁴, naopak že „přísnost a protireformace“⁴⁴⁵ byly přímou příčinou vypuknutí dalšího povstání, tentokrát vedeného Emerichem Tökölym (v charakteristice tohoto vůdce některé učebnice zdůrazňují, že byl „polomaďarský a poloslovenský hrabě“⁴⁴⁶ nebo „z poloslovenské rodiny“⁴⁴⁷). Poté je v učebnicích popsán celý průběh povstání a také jeho potlačení po úspěšné porážce Turků u Vídně v roce 1683. S koncem povstání jsou v učebnicích spojovány především dvě události (každá z nich se vyskytuje v sedmi edičních řadách): tou první, která není nijak subjektivně hodnocena, je sněm v Bratislavě, na němž „stavové uznali dědičné právo Habsburků.“⁴⁴⁸ Naopak velmi emotivně je popisována událost druhá, soud v Prešově, kterému předsedal Antonio Caraffa, a následné popravy povstalců. Tato

⁴³⁸ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1937, s. 113–114.

⁴³⁹ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1934, s. 182.

⁴⁴⁰ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1938, s. 167.

⁴⁴¹ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 95.

⁴⁴² BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 2. díl. 1920, s. 173–174.

⁴⁴³ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1920, s. 6.

⁴⁴⁴ PEŠEK, J.: *Má vlast*, s. 83.

⁴⁴⁵ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 14.

⁴⁴⁶ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1937, s. 83.

⁴⁴⁷ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 3. díl. 1923, s. 10.

⁴⁴⁸ Tamtéž, s. 10.

událost je běžně označována jako „prešovské jatky“⁴⁴⁹ a v souvislosti s ní se hovoří o „krvavém soudu“⁴⁵⁰ nebo „barbarských popravách.“⁴⁵¹

Sedm učebnic tímto bodem svůj výklad o protihabsburských povstáních končí, jen pět jich ještě informuje o Františku II. Rákoczim. Většinou je u něj zmíněno, že se „zmocnil Slovenska“⁴⁵², ale že byl poté poražen u Trenčína, a tak „Habsburkové plně ovládli Uhry.“⁴⁵³ Poslední informací, která se týká přímo tehdejšího Slovenska, je konstatování, že právě během výše popsaných povstání bylo na Slovensku zničeno „kvetoucí evangelické školství.“⁴⁵⁴

Historie druhé poloviny 17. století je tedy zajímavá tím, že při výkladu o ní se české učebnice z období první republiky neobvykle mnoho zabývají děním v Uhrách – popisují totiž jednotlivá protihabsburská povstání. Nejvíce se hovoří o odboji vedeném Emerichem Tököly, řidčeji se pak učebnice věnují povstáním vedeným některým členem rodu Rákoczi. Útisk ze strany Habsburků je přirovnáván k perzekucím v zemích Koruny české po roce 1620 a je rovněž označován za důvod, proč bylo takřka zničeno slovenské evangelické školství. V popisu událostí se hovoří jak o Slovensku, tak obecně o Uhrách, uherské šlechtě apod. Obyvatelé dnešního Maďarska jsou zde popisováni jako protivníci Habsburků a jejich role v těchto dějinných událostech je proto chápána jako pozitivní, o čemž svědčí odmítavé hodnocení činů císařské strany, které vedly k omezování uherských svobod, či emotivně zabarvené pasáže v popisu poprav povstalců.

⁴⁴⁹ Např. BRDLÍK, F – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 3. díl. 1920, s. 10; KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 17.; PEŠEK, J.: *Má vlast*, s. 83.

⁴⁵⁰ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1938, s. 168.

⁴⁵¹ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1934, s. 182.

⁴⁵² KLIK, J.: *Učebnice dějepis*. 2. díl. 1937, s. 83.

⁴⁵³ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepis*. 3. díl. 1937, s. 114.

⁴⁵⁴ Zajímavé je, že přívlastek „kvetoucí“ používají skutečně všechny učebnice, které o slovenském školství v této době píší. Např. PEŠEK, J.: *Učebnice dějepis*. 3. díl. 1933, s. 75.; SOCHOR, J.: *Učebnice dějepis*. 3. díl. 1937, s. 114.

5.11 Národní obrození

V kapitolách o národním obrození se ve všech učebnicích hovoří nejprve o germanizaci. Národní obrození samo je pak popisováno jen jako logická reakce na tuto skutečnost. Germanizace je často připomínána zároveň s centralizací a oba tyto pojmy jsou spojovány s panováním Marie Terezie a Josefa II.⁴⁵⁵ Někteří autoři vymezují rozdíl mezi germanizací tereziánské doby a útlakem národa v době předešlé, např.: „Velmi stinnou stránkou tereziánského školství byly snahy germanizační... újma byla však vyvážena uvolněním protireformačního útlaku doby pobělohorské.“⁴⁵⁶

Spolu s germanizačními snahami se v učebnicích poprvé vyskytuje také maďarizace a počátek útlaku Slováků. Píše se např. o tom, že „maďarští bojovníci za svobodu a proti absolutismu vídeňskému stali se zároveň bezohlednými utlačovateli všeho obyvatelstva ostatního...“⁴⁵⁷ nebo že Maďaři chtěli „v budoucnosti slovenštinu úplně udusiti.“⁴⁵⁸

V návaznosti na tento útlak československého národa je podle autorů logické, že se „ozval odpor proti tomuto znásilňování“, a proto právě „v době Josefa II. počíná se obrození české literatury.“⁴⁵⁹ Společným znakem všech učebnic v popisu národního obrození je zaměření na významné osobnosti. Učebnice v podstatě obsahují seznamy jmen význačných obroditelů a přehled jejich činů, přičemž tyto seznamy se liší pouze svou délkou a podrobností. Mezi nejčastěji zmiňované patří J. Dobrovský, J. Jungmann, F. Palacký, P. J. Šafařík, J. Kollár a K. H. Borovský.⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Např. NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1938, s. 164.; TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 3. díl. 1923, s. 66.

⁴⁵⁶ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1935, s. 18.

⁴⁵⁷ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 3. díl. 1923, s. 133.

⁴⁵⁸ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisů*. 1. díl. 1932, s. 84.

⁴⁵⁹ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1938, 18.

⁴⁶⁰ Např. DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1920, s. 70.; CHOC, P. – SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisů*. 4. díl. 1947, s. 31–32.

Osm učebnic explicitně zdůrazňuje, že obrození se týká jak českých zemí, tak Slovenska. Je tak činěno různými způsoby. Připomínána je např. významná role Bratislavy, která se stala „druhým střediskem vlasteneckého ruchu československého“⁴⁶¹, vyzdvihována je také významná role Slovenska spočívající v tom, že „zasáhlo do národního obrození v Čechách nejvíce... a vykonalo veliký úkol“⁴⁶² nebo že z něj vyšli „budovatelé přední novodobého českého vědomí.“⁴⁶³ Zbývající učebnice žádnou z těchto variant nenabízí a pouze konstatují, že nejen v Čechách, ale „také na Slovensku počíná se práce buditelská“⁴⁶⁴ nebo že také na Slovensku v této době „probouzí se literatura.“⁴⁶⁵

V kapitolách o této době se navíc objevuje jedna historická událost, která s ideou čechoslovakismu příliš nekoresponduje, leč autoři učebnic se s ní přesto museli vyrovnat – jde o jazykovou odluku Slovenska od českého jazyka. Tomuto tématu se zcela vyhnula pouze edice autorského kolektivu kolem J. Bidla. Ostatních deset edic o vzniku spisovné slovenštiny hovoří, ve výkladu tématu však neexistuje žádná shoda. Pět učebnic nejprve zmiňuje pokus A. Bernoláka, píše však, že jeho pokus „slovenští vlastenci nenásledovali“⁴⁶⁶, že „neměl plného úspěchu“⁴⁶⁷ a „záhy zapadl.“⁴⁶⁸ Úspěch při zavedení spisovné slovenštiny je připisován až L. Štúrovi. Jako motivace pro Štúrovu jazykovou odluku je nejčastěji uváděna obrana proti silné maďarizaci (např. „Doufal, že tím uniknou pronásledování Maďarů, kteří si často brali za záminku

⁴⁶¹ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 25–26.

⁴⁶² CHOC, P. – SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1947, s. 31–32.

⁴⁶³ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 125.

⁴⁶⁴ BRDLÍK, F – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 82.

⁴⁶⁵ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1921, s. 72.

⁴⁶⁶ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 27.

⁴⁶⁷ HRBEK, J. a kol: *Československé dějiny*, s. 108–109.

⁴⁶⁸ PEŠEK, J.: *Má vlast*, s. 101.

styk Čechů a Slováků⁴⁶⁹). Dále je mezi důvody jmenována snaha, aby došlo k „rychlejšímu probuzení širokých vrstev“⁴⁷⁰ a ke sjednocení katolíků a evangelíků.⁴⁷¹

Další dvě učebnice spojují zavedení slovenštiny již s Bernolákem a o Štúrovi nehovoří⁴⁷², jedna naopak mluví pouze o Štúrovi a nezmiňuje Bernoláka.⁴⁷³ Poslední dvě učebnice pak o vzniku slovenštiny mluví bez uvedení jakýchkoliv jmen („Zápas politický vyvodil odluku v literatuře a jazyku spisovném“⁴⁷⁴ a „...národní buditelé slovenští docházeli k přesvědčení, že k probuzení lidu slovenského lze dospěti jedině jazykem jeho vlastním...“⁴⁷⁵).

Učebnice se neshodují také v hodnocení celé problematiky. Zatímco některé pouze konstatují, že „od té doby má československý národ dva spisovné jazyky“⁴⁷⁶ nebo že „právě tehdy jazyková jednota... mezi Čechy a Slováky... vzala za své...“⁴⁷⁷, jiné tuto událost hodnotí jako velmi nešťastnou a takřka tragickou, neboť „tím se Slováci odštěpili... od svých soukmenovců v zemích českých.“⁴⁷⁸ J. Pešek dokonce uvádí, že již tehdy obě větve československého národa „nesly odluku těžce... a pokládaly ji za osudnou pohromu osvětovou i národní.“⁴⁷⁹

Z hlediska čechoslovakismu je tedy možno kapitoly o národním obrození označit za zlomové. Poprvé se v nich totiž vedle germanizace a záporné role Němců, která byla v učebnicích více či méně přítomna již u starších dějin, objevuje také prvek maďarizace a útlaku Slováků. Tyto motivy se stávají typickými pro celý následující výklad až do roku 1918. Jinak jsou texty o národním obrození koncipovány jako

⁴⁶⁹ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 27–28.

⁴⁷⁰ PEŠEK, J.: *Má vlast*, s. 101–102.

⁴⁷¹ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 126.

⁴⁷² KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1921, s. 72.; NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1938, s. 164.

⁴⁷³ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 3. díl. 1923, s. 133.

⁴⁷⁴ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1920, s. 87.

⁴⁷⁵ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 82–83.

⁴⁷⁶ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 28.

⁴⁷⁷ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 3. díl. 1923, s. 66.

⁴⁷⁸ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1938, s. 164.

⁴⁷⁹ PEŠEK, J.: *Má vlast*, s. 101–102.

přehled významných osobností. Učebnice se zde také musely vyrovnat se zavedením spisovné slovenštiny. U tohoto tématu je patrná velká nejednotnost, liší se přístupy jednotlivých učebnic, rozdílná jsou také hodnocení této události – od pouhého konstatování po líčení tragických dopadů na československý národ.

Tyto závěry je možno porovnat s výzkumem S. Otčenášové o slovenských učebnicích. Shoda panuje v tom, že od 18. století se v učebnicích začíná budovat silná společná identita Čechů a Slováků a že se v učebnicích v tomto kontextu často zmiňují F. Palacký, J. Kollár a P. J. Šafařík.⁴⁸⁰ Poněkud odlišně je však v učebnicích pojímána jazyková odluka. Otčenášová uvádí, že ve slovenských učebnicích byl tento jev chápán jako „prirodzený výsledok participácie ľudových vrstiev na národnom živote a takisto ako úsilie vyhnúť sa maďarizácii“⁴⁸¹ a že se učebnice zcela „bránili interpretácii tohto javu ako pozitívneho či negatívneho.“⁴⁸² V tomto posledním bodě byly tedy slovenské učebnice poněkud opatrnější než české, které odluku označovaly jako negativní.

5.12 Revoluční rok 1848

Při popisu událostí z let 1848–1849 se všechny zanalyzované učebnice v pojetí celého výkladu shodují. Události jak v zemích Koruny české, tak v Uhrách jsou popisovány chronologicky a ve výkladu o chování Čechů a Slováků je v učebnicích možno nalézt celou řadu podobností.⁴⁸³ Vždy jsou zmiňovány vůdčí osobnosti dané doby. V českém případě se jedná o Františka Palackého, Františka Riegera a Karla Havlíčka Borovského,⁴⁸⁴ ze slovenských vůdců je zmiňován Ľudovít Štúr, Milan Hodža

⁴⁸⁰ OTČENÁŠOVÁ, S.: *c. d.*, s. 49.

⁴⁸¹ Tamtéž, s. 51.

⁴⁸² Tamtéž, s. 51.

⁴⁸³ Vymyká se jen jedna učebnice od autorů R. Dvořáka a F. Šujana, a to tím, že se o Slovácích nebo Slovensku žádným způsobem nezmiňuje. DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1920, s. 72.

⁴⁸⁴ Např. PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisů*. 1. díl. 1932, s. 87.; KLIK, J.: *Učebnice dějepisů*. 3. díl. 1938, s. 38.

a Josef Hurban.⁴⁸⁵ (Z hlediska národní příslušnosti je zajímavý popis Lajose Kossutha jako „odrodilého Slováka“, který je možno nalézt ve třetině zkoumaných učebnic).⁴⁸⁶

Shodně jsou popisovány rovněž požadavky obou národností. U Slováků je v polovině případů zmiňován sjezd v Liptovském Mikuláši⁴⁸⁷, v českém případě vždy schůze ve Svatováclavských lázních.⁴⁸⁸ Požadavky jsou popisovány různě podrobně – od vyjmenovávání konkrétních bodů, které byly daným národem požadovány (zrovnoprávnění jazyka, zřízení sněmu, zřízení škol apod.)⁴⁸⁹ až po pouhé konstatování, že byla požadována „jazyková a politická práva.“⁴⁹⁰

Jediným styčným bodem, kde se osudy českých a slovenských aktérů revoluce přímo protínají, je Slovanský sjezd. U něj je však ve většině případů připomínáno, že se zde sjeli „zástupci všech rakouských Slovanů“⁴⁹¹ nebo „národové slovanští v říši.“⁴⁹² Pouze výjimečně využívají učebnice popis sjezdu k připomenutí vzájemné sounáležitosti Čechů a Slováků.⁴⁹³

Poté již učebnicové texty informují o závěru a výsledcích revoluce pro daný národ. U českých zemí jsou vždy popsány svatodušní bouře, a to v tom smyslu, že

⁴⁸⁵ Např. BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 84.; DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1920, s. 39.

⁴⁸⁶ Např. BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 84.; KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 41.; PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1933, s. 41.

⁴⁸⁷ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1935, s. 82.; PEŠEK, J.: *Má vlast*, s. 105.

⁴⁸⁸ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1935, s. 82.; CHOC, P. – SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1947, s. 40.

⁴⁸⁹ Např. KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 41.

⁴⁹⁰ BIDLO, J. – DOBIAŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1938, s. 82.

⁴⁹¹ CHOC, P. – SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1947, s. 42.

⁴⁹² BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 84.

⁴⁹³ Např. učebnice J. Krecara a J. Vlacha cituje úvodní prohlášení sjezdu E. Vocela: „A téži vy, milé bratří na Slovensku, pevně při nás stůjte! Vy jste od nás písmo Páně přijali a protož nemůže a nesmí býti písmo mezi námi příčinou neshovnosti a různění. – Takto utvořena budiž pevná hráz slovensko-moravsko-česká, jež bude vzdorovati veškerému návalu nepřátelské moci.“ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 76. Podobně TRAUB, H.: *Dějepis československý*. 1923, s. 104.

naděje Čechů byly „zmařeny“⁴⁹⁴ nebo rovnou „pohřbeny.“⁴⁹⁵ Vždy je také připomínáno, že čeští poslanci dále působili na Kroměřížském sněmu, který byl později rozpuštěn.⁴⁹⁶

V popisu událostí odehrávajících se na území dnešního Slovenska informuje deset z jedenácti analyzovaných edic o tom, že do bojů v Uhrách se zapojili také Slováci. Vždy je zdůrazňováno, že Slováci bojovali proti Maďarům a že bojovali na stejné straně jako Srbové a Chorvaté.⁴⁹⁷ Většina učebnic těmito informacemi svůj výklad o bojích na území dnešního Slovenska vyčerpává. Z textu přitom není patrné, že Slováci později bojovali na císařské straně (např. „I bylo jim [Maďarům] povoleno samostatné ministerstvo. Těch svobod však užili ke krutému utiskování ostatních národností. Proti tomu na odpor postavili se Chorvaté, Srbové, Slováci a Rumuni, což vedlo k domácí válce...“⁴⁹⁸). Císařská vojska spolu s vojsky Mikuláše I. jsou zpravidla zmiňována až u konečné porážky uherské revoluce, kde už ale zase nejsou zmiňováni Slováci.⁴⁹⁹ Jen menší část učebnic explicitně píše o tom, že Slováci později stáli „po boku Vídně“.⁵⁰⁰

Tím, že v popisu konečné fáze revoluce v Uhrách Slováci většinou nejsou zmíněni, není ve větší části učebnic (v devíti z celkových jedenácti) nijak hodnocen výsledek revoluce přímo pro ně samotné a jejich další osudy jsou popisovány až v následujících kapitolách. Zbývající dvě učebnice, které se k dopadům revoluce na Slováky vyjadřují, hodnotí výsledky jako negativní a za viníky označují Habsburky („Vítězství císařských vojsk u Kápolny dodalo Vídni odvahy k rozehnutí sněmu

⁴⁹⁴ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1923, s. 129.

⁴⁹⁵ HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*, s. 114.

⁴⁹⁶ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1938, s. 78.; KLIK, J.: *Učebnice dějpisu*. 3. díl. 1938, s. 38.

⁴⁹⁷ V tomto kontextu je také často připomínán J. Jelačič. Např. PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 131.; PEŠEK, J.: *Má vlast*, s. 108.

⁴⁹⁸ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 77.

⁴⁹⁹ Např. BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 85.; HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1935, s. 84.

⁵⁰⁰ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1938, s. 183.; Podobně také např. také PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 134.; TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 3. díl. 1923, s. 133.

kroměřížského a k odvrácení od Slováků.⁵⁰¹ „Slováci doufali, že vítězná vláda vídeňská splní jejich požadavky a odmění je za to, že pomáhali pokořiti maďarské povstání. Předložili proto svá přání přímo císaři, ale zklamali se. Bachovský absolutismus byl na Slovensku stejně krutý jako v českých zemích“⁵⁰²).

Poslední paralelou mezi popisem revoluce z hlediska Čechů a Slováků je naprosto jasné vymezení nepřítele, které prolíná celý výklad: v českém případě se jedná o Němce, ve slovenském případě o Maďary. Oba tyto národy se snažily omezovat práva ostatních národností a bylo tedy spravedlivé, že se proti nim Češi, resp. Slováci bouřili. Tato skutečnost je v učebnicích popisována často s emotivním zabarvením, např. „I nastalo nové pronásledování rakouských Slovanů, kteří volali po svých právech, po rovnoprávnosti s Němci a Maďary...“⁵⁰³ Díky tomuto úhlu pohledu mohou učebnice hodnotit kladně jak revoluční chování českého národa, tak boj Slováků proti revoluci.

Celkově je možno říci, že v popisu revolučních událostí let 1848–1849 je věnován stejný prostor dějinám českým i slovenským. Události jsou v učebnicích popisovány s jasnými hodnotícími znaménky a chování obou větví československého národa v těchto letech je nahlíženo jako správné. Ze stejného důvodu jsou výsledky revoluce pro československý národ hodnoceny jako tragické. Zařazené pasáže o utrpení a statečnosti Čechů a Slováků měly pravděpodobně napomáhat k posílení národní sounáležitosti a k budování vědomí o společně sdílené historii.

5.13 Vláda Františka Josefa I.

Vývoj v monarchii od roku 1849 je ve všech učebnicích popisován stejným způsobem – pozornost je zaměřena na politický vývoj Předlitavska. V chronologickém pořadí jsou popisovány nejdůležitější mezníky této doby: Silvestrovské patenty, říjnový

⁵⁰¹ NOVÁK, F.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1938, s. 183.

⁵⁰² KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 40–41.

⁵⁰³ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1932, s. 87.

diplom, únorová ústava, pasivní rezistence českých politiků, prosincová ústava, pokus o vydání fundamentálních článků, vstup do Taafeho vlády, Stremayerova jazyková nařízení, punktace, Badeniho jazyková nařízení, zavedení všeobecného hlasovacího práva, anenské patenty. Učebnice se však zásadně odlišují v hloubce rozboru těchto událostí: za dva opačné póly lze označit učebnici J. Pekaře, kde jsou velmi podrobně pojednány všechny zmíněné body⁵⁰⁴, a *Pověsti a obrazy z dějin národa československého* od J. Peška, v nichž je celá druhá polovina 19. století v podstatě vynechána.⁵⁰⁵ Ostatní učebnice se pohybují mezi těmito dvěma extrémy.

Společným znakem všech textů, ať už se jednotlivými událostmi zabývají jakkoliv podrobně, je však připomínání protichůdných postojů Čechů a Němců a představování celé této doby jakožto „politického boje“⁵⁰⁶ těchto dvou národností. Němcům je přičítáno, že „utiskovali národy neněmecké“⁵⁰⁷, že chtěli „v zcentralizovaném Předlitavsku... vládnout a rozhodovati“⁵⁰⁸ apod.

Mnohem menší pozornost je věnována politickému vývoji Uher. Učebnice se více zabývají pouze dvěma událostmi, které se této části monarchie týkaly. Tou první je sjezd Slováků v Turčanském sv. Martině, o kterém se píše v celkem devíti edicích. Uvádí se, že se v roce 1861 v tomto městě sjeli „slovenští politici“⁵⁰⁹, popř. „slovenská inteligence“⁵¹⁰, a následuje popis jednotlivých požadavků, které obsahovalo vypracované memorandum.⁵¹¹ Některé učebnice píší o tom, že memorandum bylo nejprve předáno uherskému sněmu, avšak „Maďaři odmítli zpupně slovenské

⁵⁰⁴ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 137–167.

⁵⁰⁵ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1932, s. 87–89.

⁵⁰⁶ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 165.

⁵⁰⁷ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 86.

⁵⁰⁸ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1938, s. 101.

⁵⁰⁹ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1935, s. 111.

⁵¹⁰ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1933, s. 61.

⁵¹¹ Např. CHOC, P. – SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1947, s. 74.; PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1933, s. 61.

požadavky⁵¹², jiné tuto událost zcela přeskakují a píšou jen o žádosti Slováků směřované již přímo císaři.⁵¹³ Ve všech devíti edicích je nakonec zmíněno založení Matice slovenské, které je označováno jako „jediný úspěch“⁵¹⁴ celé akce.

Druhým bodem, v němž se hovoří o Uhrách, je vyrovnání z roku 1867. Tato událost je ve všech učebnicích prezentována jako neblahá, a to jak pro Čechy, tak pro Slováky. Pro druhé jmenované jsou dopady vzniku Rakouska-Uherska chápány jako mnohem ničivější, neboť „Slováci [byli] ještě více od nás oddělení, vydáni na pospas bezohlednému pomadžaršťování.“⁵¹⁵ Popisy maďarizace po roce 1867 jsou skutečně velmi expresivní, hovoří se o „vydání na milost a nemilost“⁵¹⁶, „létech krutého útisku a zápasu o holé bytí“⁵¹⁷, „násilném ubíjení“⁵¹⁸ apod.

V popisu let 1849–1914 je tedy hlavním motivem objevujícím se ve všech učebnicích potýkání Čechů s Němci a Maďarů se Slováky. Politickým bojům českého národa je věnováno mnohem více prostoru, z uherských dějin je zmiňován jen sjezd v Turčanském sv. Martině a vyrovnání z roku 1867, které je popisováno jako událost, jež měla pro Slováky tragické následky. V učebnicích se objevují citově zabarvené pasáže popisující těžký úděl a nespravedlivé zacházení, které v této době musel československý národ podstupovat.

5.14 První světová válka a vznik Československa

První světová válka je v učebnicích popisována jako osudový zlom v dějinách. Dle osmi edičních řad si byl československý národ této skutečnosti vědom již v roce 1914. Čechoslováci tak např. poznali, že „udeřila jejich hodina“⁵¹⁹ nebo že nastala

⁵¹² KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 76.

⁵¹³ CHOC, P. – SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1947, s. 74.

⁵¹⁴ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1935, s. 111.

⁵¹⁵ CHOC, P. – SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1947, s. 76.

⁵¹⁶ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 89.

⁵¹⁷ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1935, s. 111.

⁵¹⁸ PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 164.

⁵¹⁹ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1933, s. 79.

„příznivá doba, kdy se mohl [národ] zbavit třistaletého jařma nenáviděné vlády habsburské.“⁵²⁰ Češi i Slováci si navíc uvědomovali, že vítězství ústředních mocností by pro ně mělo „nejosudovější následky“⁵²¹, a proto „od počátku stáli srdcem u dohodových mocností.“⁵²²

K tomu, aby následné rozbití Rakouska-Uherska mohlo být popsáno jako nanejvýš spravedlivý čin, navíc přispívá popis útisku, který národ za války od rakouské vlády vytrpěl. Hovoří se o „čirém vojenském absolutismu“⁵²³, „protislovanské politice“⁵²⁴ a nejčastěji obecně o „perzekucích.“⁵²⁵ J. Vlach k tomuto tématu uvádí, že rakouské úřady „pronásledovaly náhodné velezrádce.“⁵²⁶

Závažným tématem, kterému se věnuje většina edičních řad (celkem devět), jsou československé legie. Z těchto devíti edic mají pouze dvě učebnice potřebu ospravedlnovat fakt, že českoslovenští vojáci přecházeli k nepříteli. Jedna uvádí, že „vojáci přísahali sice věrnost císaři, ale pokládali přísahu tu za vynucenou a proto nezávaznou“⁵²⁷, druhá zase, že „pluky neněmecké a nemaďarské šly do boje bez nadšení, ale přece věrně konaly povinnost svou na bojišti, dokud Rakousko i Uhersko nezačaly pronásledovati příslušníky jejich uvnitř.“⁵²⁸ Ostatních sedm učebnic morální otázku dezertérů českých vojáků nijak nerozebírá.

Všechny učebnice se shodují v tom, že legie si počínaly hrdinsky a obdivuhodně, Klikova učebnice např. obsahuje celou kapitolu s názvem „Československé hrdinství udivuje svět.“⁵²⁹ Poněkud se však liší odůvodnění, proč byly

⁵²⁰ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 117.

⁵²¹ HRBEK, J. a kol: *Československé dějiny*, s. 136.

⁵²² KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 92.

⁵²³ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 3. díl. 1923, s. 175.

⁵²⁴ BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1938, s. 137.

⁵²⁵ Např. HRBEK, J.: *Československé dějiny*, s. 138.; PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 170.

⁵²⁶ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 117.

⁵²⁷ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1932, s. 88.

⁵²⁸ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1920, s. 90.

⁵²⁹ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 96–97.

legie tak skvělé. Čtyři učebnice jim připisují zásluhy na „uspíšení konce války“⁵³⁰, protože anabáze na Sibiři „znemožnila ústředním mocnostem využití bohatých přírodních zdrojů této země, jakož i četných zajatců...“⁵³¹ Zbývající učebnice buď vznik a činy československých legií hodnotí jako důležité pro vznik Československa, protože „boje pohnuly Dohodu, že uznala naši pařížskou Národní radu za prozatímní vládu“⁵³², anebo jejich působení (kromě toho, že si na Sibiři počínali hrdinsky atd.) nehodnotí vůbec.⁵³³ Vedle legií je zmiňován také domácí odboj, tomuto tématu ale není zdaleka věnována taková pozornost.⁵³⁴

V popisu vzniku Československé republiky jsou vyjmenovány jednotlivé deklarace a dokumenty (Pittsburská dohoda, Washingtonská deklarace, Manifest českých spisovatelů, Tříkrálová deklarace) a poté jsou popsány samotné události 28. října a následné přihlášení Slováků Martinskou deklarací k nově vzniklému státu.⁵³⁵ Podle toho, zda učebnice v tomto bodě svůj výklad končí, nebo se zabývají i dalším vývojem nového státu, se vyskytují anebo chybí zmínky o tom, že „podle ujednání s národní radou uherských Rusínů v Americe (v listopadu 1918) připojena byla k československému státu též severovýchodní část Uher, tzv. Podkarpatská Rus, s vlastním správcem a sněmem.“⁵³⁶

Popis vzniku republiky je ve většině učebnic doprovázen líčením „nesmírného“⁵³⁷ nebo „nepopsatelného“⁵³⁸ nadšení, které vypuklo. Hovoří se také o tom, že „dávné české sny“ se staly skutečností nebo že „úsilí několika generací... bylo

⁵³⁰ PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1933, s. 84.

⁵³¹ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1935, s. 177.

⁵³² CHOC, P. – SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1947, s. 104.; podobně též KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 98.; PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 181–182.

⁵³³ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1920, s. 90–93.

⁵³⁴ Např. BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Dějiny československé*, s. 96.; KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 92–93.

⁵³⁵ Např. KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 120.; PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 185.

⁵³⁶ PEŠEK, J.: *Má vlast*, s. 137.

⁵³⁷ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 98.

⁵³⁸ HRBEK, J. – VODEHNAL, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1935, s. 181.

korunováno plným úspěchem.“⁵³⁹ J. Sochor pak přímo odkazuje na to, že se „splnilo proroctví Palackého: byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm“⁵⁴⁰, a učebnice od dvojice autorů Dvořák – Šujan vidí rozpad Rakouska-Uherska jako důkaz vítězství dobra nad zlem.⁵⁴¹

Posledním bodem, v němž se všechny učebnice shodují, je důraz na osobnost T. G. Masaryka a jeho zásluhy o vznik státu. Učebnice ho označují jako „osvoboditele“⁵⁴², „vůdce dobrého a spravedlivého“⁵⁴³, jednou je možno nalézt i označení „tatiček.“⁵⁴⁴ Spolu s Masarykem je vždy zmiňován také E. Beneš a R. Štefánik. Roli těchto tří mužů shrnuje nejzajímavějším způsobem učebnice J. Vlacha: „Nastal r. 1914. V říjnu odjel [Masaryk] nepozorován z Prahy a jako samovolný vyhnanec bloudil se svými tovaryši Benešem a Štefánikem po světě a vyjednával v Itálii, Švýcařích, Francii, Anglii, Rusku a v Americe. Vláda rakouská poznala jeho pikle, prohlásila ho ‚velezrádce‘, ale velezrádce ten sbíral z našich hochů v cizině vojsko – české legie – a pomocí jich jako neohrožený rytíř vysvobodil zajatou princeznu československou z drápů dvojhavého orla habsburského. Zaplácena odvaha a smělost ta krví hojnou doma i za hranicemi, ale vlast byla vysvobozena.“⁵⁴⁵

Je tedy zřejmé, že vznik Československé republiky je v učebnicích chápán jako spravedlivé vyvrcholení dějinného vývoje. Československý národ si byl dle učebnic již na počátku války vědom, že nastala vhodná chvíle pro rozbití Rakouska-Uherska. Učebnice líčí perzekuce národa ze strany rakousko-uherské vlády a toto utrpení jen přispívá k ospravedlnění dalších událostí. V textech je věnováno více prostoru československým legiím než domácím odboji, nepanuje však jednota v popisu jejich

⁵³⁹ KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 98.

⁵⁴⁰ CHOC, P. – SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 4. díl. 1947, s. 107.

⁵⁴¹ DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1920, s. 91.

⁵⁴² Tamtéž, s. 91.

⁵⁴³ SOCHOR, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1934, s. 38.

⁵⁴⁴ TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 3. díl. 1923, s. 177.

⁵⁴⁵ KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 122.

významu. Zatímco někteří autoři hovoří pouze o důležitosti pro budoucí Československo, menší část z nich připisuje sibiřské anabázi důležité zásluhy v celkovém vývoji války. Samotný vznik republiky je popisován jako událost veskrze radostná, provázená velkým nadšením obyvatelstva. Zdůrazňována je osobnost T. G. Masaryka. Ve výkladu o vzniku republiky se vždy hovoří o 30. říjnu, kdy se k novému státu přihlásilo také Slovensko, avšak připojení Podkarpatské Rusi do všech učebnic zahrnuto není.

5.15 Idea čechoslovakismu v učebnicích

Na základě analýzy prvorepublikových učebnic dějepisu je možno k tomu, jak se v letech 1918–1938 při výuce dějepisu pracovalo s dějinami československého národa, vyvodit následující závěry: v národních dějinách se osa výkladu držela zemí Koruny české, historie území dnešního Slovenska byla až druhořadou záležitostí. Učebnice se odlišovaly pouze v tom, zda za kapitoly o dějinách českých zemí přidávaly také texty o dění v Uhrách, a pokud ano, tak jak důsledně.

Je také možno popsat společný koncept národních dějin, který s drobnými odchylkami předkládala drtivá většina učebnic. Protože Sámova říše byla označována jako stát slovanský, byl za počátky československé státnosti považován vznik Velké Moravy. Její zánik byl proto chápán jako neblahá událost, která Čechy a Slováky rozdělila. Rozluka obou větví československého národa pak byla definitivně dokonána připojením Slovenska k Uhrám za Štěpána I. V textech zabývajících se dalším vývojem byly vždy podrobně rozebrány dějiny českých zemí, zatímco Slovensku byla věnována pozornost jen u vybraných událostí, mezi něž se řadí působení výrazných osobností na slovenském území (Matouš Čák, Jan Jiskra), šíření husitských myšlenek a českého jazyka na Slovensko, odchod českých pobělohorských emigrantů na Slovensko (opět spojeno s šířením češtiny) a účast v protihabsburských povstáních v 17. století (povstání

Štěpána Bočkaje, Emericha Tökölyho aj.). Od počátků národního obrození se popis národních dějin stal spíše líčením útlaku obou větví československého národa ze strany Němců, resp. Maďarů (z toho důvodu bylo také Slovensku ve výkladu dějin od konce 18. století věnováno více prostoru, přestože české dějiny stále převažovaly). Toto pojetí potom vedlo k tomu, že rok 1918 byl chápán jako spravedlivé vyvrcholení dějin, kdy se obě větve československého národa, jež žily v jednom státním celku již v 9. století, opět šťastně spojily, dosáhly uskutečnění svého dávného snu a také odplaty na nenáviděném Habsburském soustátí.

V popisu národních dějin budují učebnice pozitivní vztah čtenáře k národu několika způsoby. Prvním z nich je popis slavných epoch národních dějin a také hrdinských a mimořádných činů proslulých osobností. Tento postup se však častěji týká pouze českého národa a Slovensko buď není zmiňováno vůbec (jako v textech o Karlu IV.), nebo jsou Slováci stavěni do role pasivních příjemců morálních hodnot a jazyka (v kapitolách o husitství). Jen do výčtu významných osobností jsou zařazováni také slovenští, nebo alespoň napůl slovenští hrdinové. Příkladem prvního může být Matouš Čák, za polovičního Slováka je pak označován např. Emerich Tököly.

Mnohem více je využíván v učebnicích postup opačný, tedy líčení strastí a tragických období, která musel československý národ přestát. Toto schéma začínají učebnice naplno využívat při nástupu Jagellonců a ještě více pak v kapitolách o vládě Habsburků. Hledány jsou paralely mezi nejtragičtějšími událostmi obou větví národa (Bílá hora a „prešovské jatky“) a celá doba habsburské vlády je expresivně líčena jako doba úpadku a temna. Učebnice sice přiznávají, že po nástupu Marie-Terezie byl tento děsivý útlak částečně zmírněn, zároveň však informují o tom, že ihned přišla nová rána, totiž násilná germanizace a maďarizace. Jen díky mimořádnému úsilí národa nebyli

Češi a Slováci zcela umlčeni, ale po dlouhých desetiletích strádání se jim podařilo dosáhnout svého cíle a založit vlastní stát.

S popisem tragických období národních dějin velice úzce souvisí poslední postup, kterým učebnice budovaly národní uvědomění – jedná se o vykreslování „obrazu druhého“. Tento „druhý“ má v dějepisných učebnicích dvojí podobu. Takřka od počátku dějin patří tato role Němcům, kteří se vůči českému národu chovali hanebně již za Velké Moravy a tuto roli si v učebnicových textech udrželi až do roku 1918. Německá kolonizace, poněmčování měst, násilná germanizace i politické boje Čechů a Němců v 19. století jsou body, na nichž je stavěn negativní obraz Němců v dějinách. Druhým národem, vůči němuž se učebnice silně vymezují, jsou Uhři, jejichž role se však oproti jednoznačnému postavení Němců v průběhu dějin mění. Z počátku není jejich dějinná úloha hodnocena nijak a v 17. století, kdy bojují proti Habsburkům, jsou dokonce představováni jako kladní hrdinové. To se však zásadně mění s počátky národního obrození, které je zároveň chápáno jako začátek násilné maďarizace. Od této chvíle jsou Maďaři stavěni po bok Němců do role utlačovatelů Čechoslováků, v níž zůstávají až do roku 1918.

Celkově je tedy v prvorepublikovém pojetí národních dějin patrný silný vliv Palackého a jeho pojetí dějin: jednak v tom, že středověké dějiny, a obzvláště pak husitství, jsou chápány jako jakýsi „zlatý věk“, po němž už se situace národa pouze zhoršovala, jednak v popisu celého dějinného vývoje jako potýkání Čechů s Němci a navíc také Slováků s Maďary. V užívané terminologii je kromě toho možno nalézt inspiraci A. Jiráskem, neboť doba pobělohorská bývá v učebnicích označována jako doba temna. Popsané pojetí dějin se shoduje se závěry výzkumů slovensky psaných učebnic. Studenti na českých školách se tedy za první republiky učili historii ve stejném pojetí jako studenti na školách slovenských.

6 Případová studie: Proměny obsahu učebnic před rokem 1918 a po roce 1945

Zatímco předchozí kapitola byla zaměřena na projevy idey čechoslovakismu v učebnicích z období první republiky, následující případová studie zkoumá změny, ke kterým v týchž učebnicích došlo před rokem 1918 a po roce 1945, kdy čechoslovakismus nebyl oficiální státní ideologií. K výzkumu byly použity učebnice, které byly napsány za Rakouska-Uherska a po roce 1918 vyšlo jejich další vydání, dále pak učebnice, jež za první republiky vyšly poprvé a poté byly znova vydány po skončení druhé světové války, a také učebnice, které vyšly opakovaně pouze za první republiky.

Pro analýzu změn byly zvoleny dvě historické události: husitské války a revoluce 1848. Události byly záměrně zvoleny tak, aby jedna byla ze starších dějin a druhá naopak z doby první republiky relativně blízké, a zároveň tak, aby u každé z těchto událostí bylo s ideou čechoslovakismu v učebnicích pracováno odlišným způsobem: obě kapitoly sice silně budovaly národní vědomí, ale v textech o husitství byl důraz kladen především na české země a Slovensko bylo zmiňováno jen okrajově, zatímco popis revolučních událostí 1848 věnoval Čechům i Slovákům zhruba stejný prostor (viz kapitola č. 6).

Učebnice opakovaně vycházely v celkem devíti edicích.⁵⁴⁶ Pět z těchto edic vyšlo poprvé již před vznikem Československa (první vydání učebnic z této skupiny se pohybují v rozmezí let 1894–1914) a poté byly znova vydány po roce 1918, další dvě edice vyšly v opakovaných vydáních pouze v období první republiky. Poslední dvě

⁵⁴⁶ Analyzována byla pouze vydání, u kterých existovala možnost, že se budou lišit. Jestliže bylo v knize napsáno, že se jedná o „nezměněné vydání“, nebyla tato kniha do případové studie zahrnuta. Z tohoto důvodu je počet porovnávaných vydání v jednotlivých edicích nižší než celkový počet všech vydání.

zkoumané edice byly poprvé vydány ve třicátých letech, podruhé pak po druhé světové válce v letech 1947–1948.

V první části kapitoly budou popsány změny, ke kterým došlo v popisu husitství, ve druhé pak změny v textech o revoluci 1848. Na základě provedeného výzkumu bude následně zodpovězena otázka, jak se měnil odraz idey čechoslovakismu v učebnicích před vznikem první republiky, během ní i po jejím zániku. Do kapitoly je zařazena také pasáž o nálezech konkrétního zacházení se zkoumanými učebnicemi.

6.1 Vývoj popisu husitství

Popis husitských válek byl v různých vydáních učebnic měněn různými způsoby. Nejčastěji se jednalo o vkládání nebo naopak vypouštění slov a vět z původního textu. Méně často byly do textu přidávány celé odstavce. V některých případech se jednalo o pouhé přeformulování nebo stylistické změny, které na významový obsah neměly žádný vliv. Práce s obsahem textu se lišila v každé edici.

Dvě edice vydané poprvé v devadesátých letech 19. století a znova vydané po vzniku první republiky nedoznaly vůbec žádných změn – československé uvědomění v nich nebylo budováno vůbec, před rokem 1918 ani po něm. Jednalo se o učebnice autorů R. Dvořáka a F. Šujana⁵⁴⁷ a učebnice J. Krecara a J. Vlacha.⁵⁴⁸ Učebnice od F. Šembery a F. Brdlíka, poprvé vydaná také již v roce 1894, byla naopak po roce 1920 změněna a doplněna. Do textu byla mimo jiné přidána právě zmínka o rozšíření českého jazyka na Slovensko.⁵⁴⁹ Čtvrtá učebnice, na níž se podílel autorský kolektiv

⁵⁴⁷ Srov. DVOŘÁK, Rudolf: *Dějepis všeobecný v obrazech pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Střední věk*. Brno 1894, s. 78–80.; DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis všeobecný pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Střední věk*. 2. vyd. Praha 1907, s. 78–79.; DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Od počátku středního věku až po mír vestfálský*. 4. vyd. Praha 1913, s. 80–8.; DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 2. díl. 1920, s. 67–68.

⁵⁴⁸ Srov. VLACH, J.: *Dějepis*. 2. díl. 1895, s. 71–75.; KRECAR, Jan – VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Dějiny středověku a novověku do vestfálského míru*. 3. vyd. Praha 1918, s. 66–73.; KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 2. díl. 1921, s. 66–73.

⁵⁴⁹ Srov. ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 2. díl. 1894, s. 101–102.; BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Věk střední*. 2. vyd.

J. Bidlo, J. Dobiáš, F. Hýbl a J. Šusta a která vyšla ještě před vznikem Československa, obsahovala pasáž o rozšíření češtiny na Slovensko již ve svém vydání z roku 1912 a dalším vydáním po vzniku Československa tak v jejím textu nedošlo k žádným změnám. Až později, v roce 1937, byl text ještě více rozšířen, takže ohlasu husitství v dalších zemích, včetně Slovenska, byl nově věnován celý odstavec. Z učebnic této autorské čtveřice navíc po roce 1918 zmizely zmínky o „vypuzení Němců“ z českých měst.⁵⁵⁰

Poslední zkoumanou učebnici z této skupiny napsal J. Pekař. Její textový vývoj byl poněkud složitější. První vydání vyšlo v roce 1914, druhé v roce 1921. To se od prvního vydání se lišilo jen několika vloženými větami, mj. i o českých vojskách na Slovensku.⁵⁵¹ Pekařova učebnice poté vyšla znovu v roce 1937, kdy se na její textové úpravě podílel J. Klik. Tato verze se od obou předchozích zásadně lišila. Text byl výrazně zkrácen a informace byly méně podrobné. Vynechány nebo zmírněny byly také věty o násilí a fanatismu na obou bojujících stranách. Vynechán byl např. odstavec začínající takto: „Požadavek stavení hříchů smrtelných prováděli Táboři násilím na kněžích a mniších a na protivnicích vůbec, pravidlem s divokým fanatismem, jenž ničil valem životy, statky hospodářské a památky umělecké...“⁵⁵² Z hlediska budování myšlenky čechoslovakismu se však texty všech tří verzí liší jen velmi málo – do druhého vydání byla přidána již zmiňovaná pasáž o důležitosti českých vojsk na

Praha 1907, s. 90–91.; BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Dějiny věku středního a nového až k míru vestfálskému*. 3. vyd. Praha 1911, s. 90–91.; BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 2. díl. 1920, s. 85–6.

⁵⁵⁰ Srov. BIDLO, J. – HÝBL, F. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1912, s. 196–197.; BIDLO, J. – HÝBL, F. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1921, s. 117–118.; BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 2. díl. 1937, s. 97–98.

⁵⁵¹ Srov. PEKAŘ, J.: *Dějiny naší říše*, s. 57–64.; PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 47–55.

⁵⁵² Srov. PEKAŘ, J.: *Dějiny naší říše*, s. 64–5.; PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 53., KLIK, J. – PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*. s. 47.

Slovensku, do třetího vydání pak byly navíc zapracovány „národnostní a sociální motivy“ husitů.⁵⁵³

Dvě zkoumané edice vycházely opakovaně pouze v rozmezí let 1914–1938. Jedná se o učebnice autorů H. Trauba⁵⁵⁴ a J. Peška⁵⁵⁵. V obou případech bylo zjištěno, že různá vydání se od sebe v podstatě neliší. Obě edice ve všech svých verzích budují národní vědomí pouze na české bázi a o Slovensku se nezmiňují.

Poslední dvě zkoumané edice vyšly poprvé ve třicátých letech a poté znova po roce 1945. První z nich od J. Klika, ve které není Slovensko vůbec zmiňováno, nedostála z hlediska obsahu žádných změn.⁵⁵⁶ Druhá učebnice sice změněna byla, přidány však byly především pasáže o „sociálních poměrech selského lidu“ nebo „lidovém původu“ vojska poraženého u Lipan. Co se Slovenska týče, zmiňuje tato učebnice „hojné styky se Slovenskem“ jak v prvorepublikovém vydání, tak ve vydání z roku 1948.⁵⁵⁷

Výklad o husitských válkách se tedy v učebnicích v průběhu času upravoval, z hlediska idey čechoslovakismu se však odlišoval jen minimálně. Sedm z devíti zkoumaných edic se z tohoto hlediska dokonce nezměnilo vůbec. Některé Slovensko zmiňovaly, některé ne, vždy se však držely svého pojetí a bez ohledu na dobu, ve které vycházely, jej neměnily. Pouze dvě učebnice přidaly po roce 1918 zmínky o Slovensku.

⁵⁵³ KLIK, J. – PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*. s. 46.

⁵⁵⁴ Hugo Traub napsal učebnice pro různé stupně a typy škol a Slovensko je zmiňováno jen v jedné z nich – v učebnici pro vyšší třídy středních škol. Oproti tomu učebnice o československých dějinách, která za První republiky vyšla dvakrát a byla tedy použita pro případovou studii, Slovensko nezmiňuje vůbec. Srov. TRAUB, H.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy*. 2. díl. 1922, s. 131.; TRAUB, H.: *Dějepis československý*. 1923, s. 54–63.; TRAUB, Hugo: *Dějepis československý pro 1. třídu reálky i ref. reál. gymnasií a 2. třídu gymnasií druhých typů*. (dále jen *Dějepis československý*. 1928). 2. vyd. Brno 1928, s. 54–63.

⁵⁵⁵ Srov. PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1932, s. 52–64.; PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1938, s. 52–64.

⁵⁵⁶ Srov. KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 2. díl. 1937, s. 19.; KLIK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Středověk od 14. století a novověk až do osvícenství*. Částečně změněný dotisk. Praha 1948, s. 19.

⁵⁵⁷ Srov. HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*. 1937, s. 53–59.; HRBEK, Josef a kol.: *Československé dějiny pro nejvyšší třídy středních škol*. 2. vyd. Praha 1948, s. 44–50.

Je tedy možno říci, že v textech o husitství záleželo více na autorech učebnic a jejich pojetí dané problematiky, než na době, kdy učebnice vyšla.

6.2 Vývoj popisu revoluce 1848

Textové změny ve výkladu o revolučním roce 1848 jsou ve zkoumaných učebnicích velmi rozdílné. Zatímco v některých případech byly přidány nebo vynechány celé odstavce a text výkladu v novém vydání téže učebnice se diametrálně odlišoval, jiné texty nedoznaly takřka žádných změn.

Nejzásadnější změny z obsahového hlediska prodělaly učebnice, které vyšly poprvé před rokem 1918 a poté znova za první republiky. Texty v těchto učebnicích se odlišují hned v několika rovinách. Jedná se o celkem pět edic. Tři z nich (od dvojic autorů F. Brdlík a F. Šembera, J. Krecar a J. Vlach a R. Dvořák a F. Šujan) ve svých prvních vydáních z devadesátých let 19. století vůbec nenabízely chronologický přehled událostí v zemích Koruny české a Uhrách, jak je popsán v předchozí kapitole.⁵⁵⁸ Toto tradiční schéma se v učebnicích objevuje až po roce 1918.⁵⁵⁹ Chronologický přehled revolučních událostí nabízí již v prvních vydáních jen dvě učebnice poprvé vydané těsně před první světovou válkou: jde o učebnici kolektivu autorů kolem J. Bidla z roku 1913⁵⁶⁰ a učebnici J. Pekaře z roku 1914.⁵⁶¹

V žádné z těchto pěti učebnic se v prvním vydání nevyskytují jakékoliv zmínky o účasti Slováků na revoluci. Učebnice od R. Dvořáka a F. Šujana ponechává v tomto

⁵⁵⁸ DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis všeobecný v obrazech pro nižší třídy středních škol*. 3. díl. *Nový věk* (dále jen *Dějepis*. 3. díl. 1894). Vídeň 1894, s. 121–125.; ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 3. díl. 1895, s. 100–105.; VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1897, s. 92–97.

⁵⁵⁹ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 3. díl. 1920, s. 62–69.; DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1923, s. 128–131.; KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 75–79.

⁵⁶⁰ BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Vydání pro gymnasia a reálky*. 3. díl. *Dějiny nového věku od roku 1648* (dále jen *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1913). Praha 1913, s. 143–147.

⁵⁶¹ PEKAŘ, J.: *Dějiny naší říše*, s. 145–150.

ohledu svůj výklad beze změn i po roce 1918⁵⁶², zbývající čtyři učebnice (od J. Bidla a kolektivu⁵⁶³, F. Brdlíka a F. Šembery⁵⁶⁴, J. Krecara a J. Vlacha⁵⁶⁵ a J. Pekaře⁵⁶⁶) do prvorepublikových vydání zmínky o Slovensku a Slovácích přidaly (např. významné osobnosti, sjezd v Liptovském Mikuláši, účast v bojích proti Maďarům apod.).

Poslední změnou, která byla u této skupiny učebnic zaznamenána, je absence dvou témat z rakousko-uherských učebnic v učebnicích prvorepublikových. Ve třech edicích (autorské dvojice R. Dvořák a F. Šujan⁵⁶⁷, F. Brdlík a F. Šembera⁵⁶⁸, J. Krecar a J. Vlach⁵⁶⁹) byly vynechány nebo výrazně zkráceny podrobné životopisné pasáže ze života Radeckého, který je v prvních vydáních učebnic popisován jako významná osobnost národních dějin a je stavěn do toho nejlepšího světla (např. „Vojáci k veliteli přísnému avšak i dobrotivému, chovali neobmezenou lásku a důvěru, otcem ho nazývajíce“).⁵⁷⁰ Dále byly zcela vypuštěny emotivní pasáže popisující předání trůnu

⁵⁶² Srov. DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1894, s. 121–125.; DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis všeobecný pro nižší třídy středních škol*. 3. díl. *Nový věk* (dále jen *Dějepis*. 3. díl. 1908). 2. vyd. Praha 1908, s. 118–122.; DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Od míru vestfálského až po dobu nejnovější* (dále jen *Dějepis*. 3. díl. 1910). 3. vyd. Praha 1910, s. 69–72.; DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1920, s. 71–72.; DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1923, s. 128–131.

⁵⁶³ Srov. BIDLO, J. – HÝBL, F. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1913, s. 143–147.; BIDLO, J. – HÝBL, F. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1921, s. 129–134.; BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – HÝBL, František: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny nového věku od roku 1648*. 3. vyd. Praha 1933, s. 143–147.; BIDLO, J. – DOBIÁŠ, J. – ŠUSTA, J.: *Všeobecný dějepis*. 3. díl. 1938, s. 79–82.

⁵⁶⁴ Srov. ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 3. díl. 1895, s. 100–105.; BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny věku nového od míru vestfálského až po dobu přítomnou*. (dále jen *Učebná kniha*. 3. díl. 1911). 2. vyd. Praha 1911, s. 62–67.; BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 3. díl. 1920, s. 62–69.

⁵⁶⁵ Srov. VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1897, s. 92–97.; KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 75–79.

⁵⁶⁶ Srov. PEKAŘ, J.: *Dějiny naší říše*, s. 145–150.; PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 127–133.; KLIK, J. – PEKAŘ, J.: *Dějiny československé*, s. 108–112.

⁵⁶⁷ Srov. DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1894, s. 121–125.; DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1908, s. 118–122.; DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1910, s. 69–72.; DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1920, s. 71–72.; DVOŘÁK, R. – ŠUJAN, F.: *Dějepis*. 3. díl. 1923, s. 128–131.

⁵⁶⁸ Srov. ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 3. díl. 1895, s. 100–105.; BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 3. díl. 1911, s. 62–67.; BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 3. díl. 1920, s. 62–69.

⁵⁶⁹ Srov. VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1897, s. 92–97.; KRECAR, J. – VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1922, s. 75–79.

⁵⁷⁰ ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 3. díl. 1895, s. 101.

Ferdinandem V. Františku Josefu I. (např. „Všichni slzeli, když císař nástupci žehnal slovy: ‚Bůh tě ochrání!‘“).⁵⁷¹

V učebnicích J. Peška⁵⁷² a H. Trauba⁵⁷³, které vycházely opakovaně pouze v rozmezí let 1918–1938, nedošlo z hlediska myšlenky čechoslovakismu k žádným podstatným změnám. Podobně také učebnice z třicátých let, znovu vydané po druhé světové válce, nebyly v tomto směru nijak pozměněny. Došlo u nich pouze k drobným úpravám, které měly za cíl vyzdvihnout důležitost revoluce pro sedláky (učebnice J. Klika)⁵⁷⁴ nebo dělnictvo (učebnice J. Hrbka a kolektivu)⁵⁷⁵.

Vývoj popisu revoluce 1848 v učebnicích je tedy možno shrnout tak, že k výrazným změnám v pojetí došlo především po zániku Rakouska-Uherska. Učebnice z doby před rokem 1918, jež byly poté nově vydány za první republiky, změnilly celé pojetí výkladu o těchto událostech a v jeho rámci byli také nově připomínáni Slováci. Tohoto nového konceptu se držely také učebnice, které v letech 1918–1938 vyšly poprvé, a nezměnily jej ani během existence první republiky, ani v případných dalších vydáních po skončení druhé světové války.

6.3 Konkrétní práce s učebnicemi

Při výzkumu učebnic pro potřeby případové studie byly učiněny nálezy, které sice se zkoumanou otázkou proměn učebnic v čase souvisí, avšak není možné je zařadit mezi standardní změny textu. Jednalo se o náhodné nálezy přímé práce s tou kterou

⁵⁷¹ VLACH, J.: *Dějepis*. 3. díl. 1897, s. 94.; Další učebnice nejenže podobnou emotivní pasáž vynechává, ale navíc ještě přidává nepříliš lichotivou charakteristiku nového císaře, který je popsán jako „sotva osmnáctiletý, vzdělání jeho bylo prostřední, obzor jeho byl nerozsáhlý.“ BRDLÍK, F. – ŠEMBERA, F.: *Učebná kniha*. 3. díl. 1920, s. 65.

⁵⁷² Srov. PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1932, s. 87.; PEŠEK, J.: *Učebnice dějepisu*. 1. díl. 1938, s. 87.

⁵⁷³ Srov. TRAUB, H.: *Dějepis československý*. 1923, s. 104–106.; TRAUB, Hugo: *Dějepis československý*. 1928, s. 104–106.

⁵⁷⁴ Srov. KLIK, J.: *Učebnice dějepisu*. 3. díl. 1938, s. 34 – 39.; KLIK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 3. díl. *Novověk od osvícenství až po naše časy. Opakování československých dějin*. Částečně změněný dotisk. Praha 1947, s. 40.

⁵⁷⁵ Srov. HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*. 1937, s. 112–116.; HRBEK, J. a kol.: *Československé dějiny*. 1948, s. 104–107.

konkrétní učebnicí a není tedy možno předpokládat, že se takto nakládalo se všemi učebnicemi od daného autora. Jde tedy pouze o ilustraci faktu, že učebnice byly skutečně aktivně používány a upravovány podle potřeby doby.

První příklad takového zasahování do učebnic mimo rámec oficiálních textových změn byl nalezen ve druhém díle *Všeobecného dějepisu pro vyšší třídy středních škol* (autoři J. Hrbek, a J. Vodehnal), který je uložen ve fondu Národní pedagogické knihovny Jana Amose Komenského v Praze.⁵⁷⁶ Jednalo se o začerňování výrazu „slovenský“ nebo „-slovensko“ ve všech výskytech slov „československý“ a „Československo.“ Zásahy do textu byly provedeny důsledně v celé učebnici, včetně obsahu. Je jisté, že autor těchto změn musel celý text velice pečlivě přečíst, aby našel skutečně všechny výskyty slova „Československo“ a slov z něj odvozených. Provedené změny není možno s určitostí datovat, mohlo k nim dojít kdykoli po roce 1934, kdy byla učebnice vydána. Z hlediska vývoje politické situace je však pravděpodobné, že k těmto změnám došlo až po zániku první Československé republiky a vzniku Slovenského štátu v roce 1939.

Případem, který se nachází na pomezí neoficiální práce s učebnicí a schválenou změnou, je nález z knihy *Československé dějiny* od autorů J. Hrbka, V. Lívy, J. Plačka a J. Vodehnala z roku 1937, do které byly vlepeny „Metodické pokyny, doplňky a opravy.“⁵⁷⁷ Jednalo se o velmi detailní návod, jak je třeba text původní učebnice upravit. Tyto metodické pokyny nejsou datovány. V roce 1948 však učebnice vyšla znova a v tomto novém vydání již byly pokyny zapracovány do textu. Na začátku pokynů je zároveň podrobně zdůvodněno, proč je nutné text původní učebnice upravit, a je zde poukázáno na to, že každá učebnice si jakožto svébytné dějepisné dílo nese

⁵⁷⁶ HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 2. díl. *Střední a nový věk po osvícenství*. Praha 1934. Exemplář uložený ve fondu Národní pedagogické knihovny J. A. Komenského. Signatura: II 10232/2.

⁵⁷⁷ HRBEK, Josef a kol.: *Československé dějiny. Učebnice pro nejvyšší třídu středních škol*. Praha 1937. Exemplář uložený ve fondu Národní pedagogické knihovny J. A. Komenského. Signatura: II 10235.

„pečeť doby, v níž vznikla“⁵⁷⁸ a že během druhé světové války se „obraz světa i stav lidstva důkladně změnil.“⁵⁷⁹ Díky tomu je možno dataci omezit na léta 1945–1948.

V úvodní poznámce k pokynům se dále píše, že „když se v opět svobodné republice vrací tato kniha do rukou naší dospívající školní mládeže, jeví se v ní nutnými tyto změny a doplňky.“⁵⁸⁰ Z celého textu však není patrné, zda tyto změny považuje za nutné ministerstvo, autoři učebnice nebo někdo další.

Dle pokynů se měly vynechat všechny stati o dějinách Maďarska a Zakarpatské Ukrajiny (kromě kapitoly o Matěji Čákovi), měl se zmírnit výraz, že král Jiří z Poděbrad směřoval k „mírnému absolutismu“, a autoři pokynů také žádali vysvětlení pohnutek, které vedly selský lid k účasti na husitské revoluci.⁵⁸¹ Do jiných kapitol se informace naopak měly dodávat nebo doplňovat (např. nutnost chápat bitvu u Lipan nejen z hlediska náboženského, ale i sociálního, nebo vina hospodářského liberalismu a bezplánovité výroby na odbytové krizi roku 1929).⁵⁸² Zásahů do textu bylo celkem devět, týkaly se textů od začátku učebnice až po popis moderních dějin a větší část z nich (celkem šest) se zabývala otázkami sociálního rozvrstvení, postavení sedláků a dělníků.

Přestože devět metodických pokynů v učebnici není příliš mnoho a drtivá většina textu učebnice zůstala i po jejich zařazení beze změn, je možno říci, že v rozmezí tří let skončení druhé světové války byla obsahu školního dějepisu přikládána poměrně velká důležitost. Vytvoření těchto pokynů totiž vyžadovalo pečlivou analýzu celé učebnice, která měla více než sto padesát stran.

⁵⁷⁸ HRBEK, Josef a kol.: *Československé dějiny. Učebnice pro nejvyšší třídu středních škol*. Praha 1937.

Exemplář uložený ve fondu Národní pedagogické knihovny J. A. Komenského. Signatura: II 10235.

⁵⁷⁹ Tamtéž.

⁵⁸⁰ Tamtéž.

⁵⁸¹ Tamtéž.

⁵⁸² Tamtéž.

V téže učebnici byly navíc v kapitolách o první světové válce a prvních letech nové republiky přelepeny celé stránky novým textem. Nejednalo se však o plošné přelepení všech stran, ale pouze těch, které se týkaly následujících témat: anabáze československých legií, československá vojska v Itálii, vnitřní odboj v českých zemích, kapitulace ústředních mocností, boje o území po vzniku republiky a hospodářská a zahraniční politika nově vzniklého státu.⁵⁸³ Text na původních stránkách byl zcela nečitelný a není tedy možno zjistit, v čem byl nevyhovující, kvůli kterým tématům byly stránky cenzurovány, ani zda uvedená témata byla do učebnice zařazena zcela nově, nebo byla pouze jinak pojednána. Patrné není ani to, zda přelepení stránek iniciovala táž osoba, která sepsala metodické pokyny, protože uvedených témat se pokyny netýkaly. I tento náález však dokazuje fakt, že dějepisným učebnicím byla věnována velká pozornost a jejich obsah byl pečlivě sledován a upravován.

Při srovnání přelepených stran a metodických pokynů navíc viditelně vystupuje rozdíl v přístupu: u změn stanovených metodickými pokyny autorům nevadilo, že bude i nadále možné si přečíst původní text, který měl být upraven. Naproti tomu u přelepených stránek je jasně viditelná snaha, aby vůbec nebylo možno si původní text přečíst.

Popsané případy jsou tedy důkazem toho, že učebnice byly upravovány i mimo oficiální a státem schvalovaný rámec nových vydání. Tato skutečnost navíc ukazuje, že když se oficiální výklad z období první republiky stal nevyhovujícím, nebyly pouze vydávány nové učebnice, ale docházelo také k upravování učebnic starých. K systematickému výzkumu této problematiky by však bylo třeba mít větší množství učebnic, které se za první republiky ve školách skutečně používaly.

⁵⁸³ HRBEK, Josef a kol.: *Československé dějiny. Učebnice pro nejvyšší třídu středních škol*. Praha 1937. Exemplář uložený ve fondu Národní pedagogické knihovny J. A. Komenského. Signatura: II 10235, s. 140, 142, 145, 146, 149,

6.4 Vývoj idey čechoslovakismu v učebnicích

Z předchozích kapitol je patrné, že učebnice dějepisu se průběžně měnily tak, aby odpovídaly požadavkům své doby. Na základě poznatků zjištěných porovnáváním textů o husitství a revoluci 1848 je obecně možno říci následující: učivo pojednávající o dějinách autorům vzdálenějších se v průběhu doby měnilo méně než učivo o událostech časově bližších. K výrazným změnám došlo po roce 1918, kdy byl u některých učebnic zcela pozměněn koncept celého výkladu. Během první republiky se výklad národních dějin neměnil a k tak velkým změnám jako po zániku Rakouska-Uherska nedocházelo ani po roce 1945 (případné změny po druhé světové válce se často týkaly sociálního složení společnosti nebo dopadů historických událostí na nižší společenské třídy). Z nálezů úprav konkrétních učebnic je také patrné, že práce s dějepisnými učebnicemi se neomezovala pouze na autorská přepracování a nová vydání knih, ale že s těmito učebními pomůckami bylo aktivně pracováno.

Tyto obecné poznatky platí i v případě idey čechoslovakismu. U husitství závisely případné zmínky o Slovácích spíše na konkrétním autorovi než na době vydání a po roce 1918 se nově objevily jen v menšině učebnic. V popisu revolučních let 1848 však po vzniku Československa došlo k výrazným změnám – do výkladu byly mimo jiné nově zařazeny pasáže o roli Slováků v revolučním dění. Po druhé světové válce v učebnicích z hlediska čechoslovakismu k žádným výrazným proměnám nedošlo a poválečné učebnice se tak v tomto ohledu nijak nelišily od těch, které vyšly ještě za první republiky.

Závěr

Cílem této práce byla analýza středoškolských učebnic dějepisu vydaných v období první československé republiky. Zkoumáno bylo především to, jak se v učebnicích pracovalo s myšlenkou čechoslovakismu, se kterými událostmi národních dějin byla tato idea spojována a zda se pracovalo pouze s pozitivním popisem národní historie, nebo také s „obrazem druhého.“ Dále bylo zjišťováno, jak se myšlenka čechoslovakismu vyvíjela v učebnicích, které vycházely opakovaně před rokem 1918 a po roce 1945. Na základě této analýzy bylo možno popsat, jakým způsobem byla za první republiky ve výuce dějepisu ovlivňována kolektivní paměť studentů a jak se toto cílené působení na utváření historického vědomí proměňovalo v průběhu času.

Po vzniku samostatného Československa v roce 1918 se způsob vyučování školního dějepisu výrazně proměnil. Nikoliv však z hlediska školského systému, ten zůstal takřka beze změn, ale z hlediska učiva. Zatímco učební látka o starších dějinách zůstala velmi podobná té, která se vyučovala za Rakouska-Uherska, výklad dějin první republiky časově bližších doznal výrazných změn, a to jak ve volbě událostí, které byly do učebnic zařazeny, tak v jejich hodnocení.

Národní dějiny začaly být po roce 1918 nově vyučovány jako historie československého národa a prezentovaný popis dějinného vývoje poukazoval na několik věcí: za prvé na to, že Češi a Slováci tvoří jeden národ a tato skutečnost že je patrná i z jejich historie. Osa výkladu se sice vždy držela českých zemí, nicméně kde to bylo možné, bylo připomínáno také Slovensko nebo ideálně přímo styky Čechů a Slováků. Za druhé se ve výkladu národních dějin objevovaly záporné postavy – jednalo se o Němce a od 19. století také Maďary. Jejich dějinná role byla vykreslována jako veskrze negativní a stojící v protikladu proti zájmům československého národa. A za třetí, všechny učebnice popisovaly na základě výše uvedených důvodů rok 1918

jako jakýsi zlatý hřeb dějin, spravedlivé vyvrcholení historického vývoje, k němuž československý národ směřoval v podstatě od svého počátku. Popsané pojetí pak zůstalo stejné po celou dobu trvání první republiky. Měnit se začalo až po skončení druhé světové války, kdy však změny nebyly tak výrazné jako po zániku Rakouska-Uherska.

Vzhledem k tomu, že analyzované učebnice byly oficiálně schválené Ministerstvem školství a národní osvěty, lze říci, že si čelní představitelé Československa přáli, aby se výše popsané skutečnosti staly součástí kolektivní paměti národa a později aby přešly do obecného historického vědomí. Jinými slovy, česky a slovensky mluvící obyvatelé Československa si měli být vědomi toho, že existuje jeden československý národ, který po dlouhém dějinném vývoji dosáhl spravedlivého naplnění svých nároků na samostatný stát, a že rozbití Rakouska-Uherska bylo věcí správnou a nutnou. Zároveň si obyvatelé měli uvědomit, že proti zájmům Čechoslováků stáli v opozici Maďaři a Němci a že tyto dva národy československému národu v minulosti výrazně uškodily.

S přihlédnutím k tomu, že více než 20% obyvatelstva v Československu tvořili Němci, je tento poslední bod možno označit za projev značné národnostní nesnášenlivosti, která se počíná již rokem 1918 a není ji tedy možno spojovat až s událostmi v Německu ve 30. letech. Zánik Československa a druhá světová válka navíc takto budované historické vědomí jen utvrzovaly, protože za rozpad Československé republiky – státu označovaného jako vrchol národních dějin – byli opět zodpovědní Němci. Pokud tedy bylo budování kolektivní paměti úspěšné, mohla výuka dějepisu za první republiky přispět k tomu, že druhá světová válka i akce zaměřené proti německému obyvatelstvu v českých zemích po jejím skončení byly ze strany Čechů

chápany pouze jako logické pokračování dějinného vývoje, v rámci něhož se Češi a Němci potýkali již od středověku.

Pro další výzkum budování kolektivní paměti československého národa za první republiky by bylo třeba využít dalších pramenů, které mohly rovněž působit na kolektivní paměť, a bylo by nutné porovnat, zda jejich obsah výše popsané pojetí dějin spíše podporoval, nebo stál proti němu. Mezi takovéto prameny by mohla patřit beletristická literatura, noviny a časopisy nebo prameny popisující činnost různých spolků či ideových skupin. Mimo to by bylo možné další výzkum zaměřit na německy mluvící obyvatelstvo první republiky a na to, kdo a jakým způsobem ovlivňoval jeho kolektivní paměť, tedy např. jak se vyučoval dějepís na německých školách nebo jaký obsah měla německy psaná literatura a pravidelná periodika. Srovnání takto zjištěných skutečností by nabídlo širší pohled na způsob vzniku historického vědomí generace, která zažila několik významných historických mezníků – rozpad Rakouska-Uherska a vznik první Československé republiky, vznik Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského štátu, druhou světovou válku a nástup komunismu.

Resumé

The thesis investigates the way in which collective memory and historical consciousness were developed in history teaching in Czechoslovakia in 1918-1938 and what was the approach to the idea of Czechoslovakism as well. Based on the analysis of high school history textbooks, we found out that the idea of the one and only Czechoslovak nation was promoted by emphasizing significant and celebrated periods from Czech and Slovak history and by opposition to Germans and Hungarians, too. The period of Habsburg reign in later Czechoslovak area is also considered as a very negative period of national history because at that time the persecution of our nation culminated. The dissolution of Austria-Hungary and the foundation of Czechoslovakia in 1918 are therefore presented as righteous history highlight. At the same time we found out that the understanding and presentation of history changed greatly after 1918 while after the end of World War II the history curriculum changed less. By means of history textbooks analysis, the thesis described how the collective memory of students was purposefully influenced and what understanding and presentation of history was to become a part of the historical consciousness of the Czechoslovak nation.

Seznam použité literatury

- ALBERTY, Július: *Slovensko a Slováci v súčasných maďarských učebniciach dejepisu*. In: *Historický časopis*, 52, 2004, č. 1, s. 135–148.
- BAKKE, Elisabeth. *Čechoslovakizmus v školských učebniciach (1918–1938)*. In: *Historický časopis*, 47, 1999, č. 2, s. 233–253.
- BAKKE, Elisabeth: *Czechoslovakism in Slovak history*. In: TEICH, Mikuláš – KOVÁČ, Dušan – BROWN, D. Martin D (eds.): *Slovakia in History*. Cambridge 2011, s. 247–268.
- BENEŠ, Zdeněk: *Obráz moderních českých dějin v současných slovenských učebnicích dějepisu*. In: *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno 2001.
- BLÜML, Josef: *Josef Šusta. Úvahy o dějinách a dějepisectví*. České Budějovice 2006.
- BRDLÍK, František: *Průvodce po dějinách věku starého, středního a nového*. Přerov 1891.
- CIPRO, Miloslav: *Galerie světových pedagogů. 3. díl. Dvacáté století*. Praha 2002.
- DURKHEIM, Émile: *Pravidla sociologické metody*. Praha 1969.
- DVOŘÁK, Rudolf: *Dějiny Moravy od dob nejstarších až po r. 1848*. 1. díl. *Od dob nejstarších až po vymření Přemyslovců*. Brno 1902.
- FABINIOVÁ, Linda: *Srovnání českých a francouzských středoškolských učebnic dějepisu*. Brno 2008 (diplomová práce).
- FIALA, Jan – ROMANĚK, Andrej: *Pavel Choc – historik a vlastenec*. *Historie a vojenství*, 40, 1991, č. 5, s. 102–106.

- FINDOR, Andrej: *Ako fungujú „národné dejiny“: reprezentovanie „kultúrnej nadradenosti“ a vytváranie etnických hraníc v slovenských učebniciach dejepisu (1918–1938)*. In: FINDOR, Andrej – DRÁL, Peter (eds.): *Ako skúmať národ: Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno 2009, s. 106–130.
- FINDOR, Andrej: *Konštruovanie „zlatého veku“ dejín československého národa v dejepisných učebniciach (1918–1938)*. Bratislava 2007 (rigorózní práce).
- FINDOR, Andrej: *Reprezentácie začiatkov „národných dejín“ v slovenských učebniciach dejepisu v 20. storočí*. Bratislava 2009 (dizertační práce).
- *František Šembera (nekrolog)*. Český časopis historický, 4, 1898, č. 5, s. 349–350.
- FREMAL, Karol: *Dejiny Slovákov a Slovenska v učebniciach dejepisu susedných štátov*. In: *Acta historica Neosoliensia*. Banská Bystrica 1998, s. 239–240.
- FREMAL, Karol: *Obráz Slovákov a dejiny Slovenska v rokoch 1938–1945 v súčasných učebniciach dejepisu okolitých štátov*. In: TÓTH, Dezider – KOVÁČIKOVÁ, Katarína (eds.): *SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy*. Banská Bystrica 1999, s. 434–444.
- FREMAL, Karol: *Obráz Slovákov a dejiny Slovenska v súčasných českých učebniciach dejepisu*. In: *Acta Historica Neosoliensia*. Banská Bystrica 1998, s. 42–61.
- GALANDAUER, Jan: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy*. Praha 1988.
- GRÁCOVÁ, Blažena: *Obráz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže*. Ostrava 1998.
- HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť*. Praha 2009.

- HOLÁT, Pavel: *Historik a překladatel Václav Liva (1884 – 1952)*. Akademický bulletin, 2009, č. 7–8, s. 27.
- HROCH, Miroslav: *Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti*. In: HÉDLOVÁ, Luba – ŠUSTROVÁ, Radka (eds.): *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*. Praha 2014, s. 21–56.
- HUDECOVÁ, Dana: *Používání učebnic dějepisu v praxi. Výhodnocení výzkumu*. In: BENEŠ, Zdeněk – GRÁCOVÁ, Blažena – PRŮCHA, Jan a kol.: *Sondy a analýzy. Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média*. Praha 2008, s. 35–59.
- CHMELÍK, Luboš: *Vývoj školské správy na našem území*, Brno 2010 (bakalářská práce).
- CHROMEKOVÁ, Valéria: *Problematika slovenských dejín v dejepisných učebniciach Maďarska*. In: *Acta Historia Neosoliensia*. Banská Bystrica 1998, s. 28–41.
- *Jan V. Krecar (parte)*. *Národní listy*, č. 166, 18. 6. 1933, s. 7.; *Úmrtí*. *Národní politika*, č. 166, 18. 6. 1933, s. 3.
- JIROUŠEK, Bohumil: *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*. České Budějovice 2006.
- JOHN, Miloslav: *Čechoslovakismus a ČSR 1914–1938*. Beroun 1994.
- KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české*. 13. svazek. 1918–1929, s. 16–18.
- KLUSÁKOVÁ, Luďa: *Stereotyp nebo obraz druhého?* In: KLUSÁKOVÁ, Luďa: *Obraz druhého v historické perspektivě*. Praha 1997, s. 7–10.
- KONEČNÁ, Michaela: *Balkán v osnovách středních škol se zaměřením na dějepis 20. století*. Brno 2011 (bakalářská práce).

- KOVAŘÍČEK, Václav – KOVAŘÍČKOVÁ, Iva: *Vývoj školských soustav v českých zemích*. Olomouc 1989.
- KUBÍČEK, Jaromír: *Rudolf Dvořák – 150 let od narození historika Moravy*. *Vlastivědný věstník moravský*. 63, 2011, č. 1, s. 92–93.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3. vyd. Praha 2009.
- LABISCHOVÁ, Denisa: *Čech závistivec – Rakušan byrokrat?* Ostrava 2005.
- LACH, Jiří: *Josef Šusta 1874 – 1945. A history of a Life. A Life in History*. Olomouc 2003.
- LACH, Jiří: *Role Josefa Šusty při vzniku dějin lidstva. Autoreferát disertační práce*. Olomouc 2000.
- LE GOFF, Jacques: *Paměť a dějiny*. Praha 2007.
- LEHMANN, Štěpánka – MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří: *Maurice Halbwachs, koncept rámců paměti a kolektivní paměti*. In: MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří (eds.): *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha 2014, s. 15–30.
- LEHMANN, Štěpánka – MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří: *Soudobé teorie sociální paměti*. In: MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří (eds.): *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha 2014, s. 31–45.
- MANDELOVÁ, Helena: „Úkolová škola“ Jaroslava Sochora. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Řada společenských věd*, č. 16. Brno 1997, s. 108–116.
- MATULA, Pavel: *Čechozlovakizmus na slovenských stredných školách 1918–1938*. Bratislava 2013.

- MATUŠKOVÁ, Marcela: *Vývoj diskursu národní identity v českých učebnicích dějepisu pro základní školy*. Brno 2012 (diplomová práce).
- MICHALIČKA, Vladimír: *Učebnice dějepisu na slovenských školách v prvom desaťročí existencie Československej republiky (1918–1928)*. In: ŠUSTOVÁ, Magdaléna (ed.): *Dějiny ve škole – škola v dějinách*. Praha 2010, s. 105-109.
- NĚMEC, Mirek: *Škola mezi národem a státem. Dějepis na středních školách v meziválečném Československu*. In: ŠUSTOVÁ, Magdaléna (ed.): *Dějiny ve škole – škola v dějinách*. Praha 2010, s. 47–60.
- NORA, Pierre: *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*. In: BENSA, Alban – HUBINGER, Václav (eds.): *Město. Antologie francouzských společenských věd*. Praha 1996, s. 39–63. Dostupné na: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf [cit. dne 18. 3. 2016].
- OTČENÁŠOVÁ, Slávka: *Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918–1989)*. Košice 2010.
- PEKAŘ, Josef: *Dějiny naší říše. S doslovem Jiřího Raka*. 2. vyd. Praha 2011.
- PEŠEK, Josef: *Úmrtí. František Brdlik (nekrolog)*. Český časopis historický, 42, 1936, č. 2, s. 430.
- PRŮCHA, Jan: *Možnosti výzkumu učebnic ve vztahu k učení*. In: KNECHT, Petr – JANÍK, Tomáš (eds.): *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Brno 2008, s. 27–36.
- PRŮCHA, Jan: *Teorie a analýzy edukačního média*. Brno 1998.

- RÝDL, Karel – VALENTA, Josef – VÁŇOVÁ, Růžena: *Výchova a vzdělávání v českých dějinách. IV. díl. 1. svazek. Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem*. Praha 1992.
- ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina: *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867–1918*. Praha 2007.
- *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930*. Díl 1. *Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání*. Praha 1934.
- SIKOROVÁ, Zuzana: *Role a užívání učebnic jako výzkumný problém*. In: KNECHT, Petr – JANÍK, Tomáš (eds.): *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Brno 2008, s. 53–64.
- SOMR, Miroslav: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha 1987.
- SPURNÝ, František: *Rudolf Dvořák, 1861–1919*. In: BARTEČEK, Ivo (ed.): *Historiografie Moravy a Slezska. Svazek 2*. Olomouc 2006.
- STÁTNÍK, Dalibor: *Boj o duši dítěte podle Ministerstva školství a národní osvěty*. In: ŠUSTOVÁ, Magdaléna (ed.): *Názorné vyučování a škola. Historický vývoj a současné trendy používání didaktických pomůcek*. Praha 2013, s. 105–125.
- ŠUBRT, Jiří a kol.: *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Praha 2013.
- ŠUBRT, Jiří: *K otázce historického vědomí. (Úvodem)*. In: ŠUBRT, Jiří (ed.): *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu. Teorie a výzkum*. Kolín 2010, s. 7–10.
- ŠUJAN, František: *Dějepis Brna. Brněnský kraj*. Brno 1902.

- ŠUSTA, Josef (ed.): *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku*. 1. díl. *Světla východu a Hellady*. Praha 1940.
- ŠUSTOVÁ, Magdaléna (ed.): *Dějiny ve škole – škola v dějinách*. Praha 2010.
- ŠUSTOVÁ, Magdaléna (ed.): *Názorné vyučování a škola. Historický vývoj a současné trendy používání didaktických pomůcek*. Praha 2013.
- ŠUSTOVÁ, Magdaléna: *Jezuitské a piaristické učebnice dějepisu ve sbírkách Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*. Sborník ze 17. odborné konference Olomouc, 5. – 6. listopadu 2008. Olomouc 2009, s. 45–53.
- ŠUSTOVÁ, Magdaléna: *Stalo se v zemi české. Jak se vyučoval dějepis*. Praha 2009.
- TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. 1. díl. Praha – Litomyšl 1999.
- TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. 3. díl. Praha – Litomyšl 1999.
- TUREK, Matouš: *Obráz Slovanů a Germánů v prvorepublikových učebnicích dějepisu*. In: ŠUSTOVÁ, M.: ŠUSTOVÁ, Magdaléna (ed.): *Dějiny ve škole – škola v dějinách*. Praha 2010, 110–116.
- VESELÁ, Zdenka: *Vývoj českého školství*. Praha 1988.
- WITTBERGER, Jan: *Historické učebnice dějepisu ve fondu SPKK. 1778–1950*. Praha 1992.
- ZDRÁHAL, Václav: *Výklad první světové války v českých středoškolských učebnicích dějepisu První republiky*. In: ŠUSTOVÁ, Magdaléna (ed.): *Dějiny ve škole – škola v dějinách*. Praha 2010, s. 96–104.

Seznam použitých internetových zdrojů

- Encyklopedie města Brna, dostupná online na : http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=389 [cit. dne 23. 2. 2016].
- http://aleph.nkp.cz/F/9XMJTCT251ER9FCLVTPE91835I2GBNPGSPHUEBK7B6I5KGFBJ4-25147?func=accref&acc_sequence=000204406 [cit. dne 24. 2. 2016].
- http://aleph.nkp.cz/F/AS3RL7JSDML817FR8LA5HSMUKPB6ERKJ7MDTPLAR82SNE1RNX2-08657?func=accref&acc_sequence=000173748 [cit. dne 23. 2. 2016].
- <http://cuni.academia.edu/MatousTurek> [cit. 6. 2. 2016].
- <http://ff.ujep.cz/index.php/kger/menu-kger/personalni-slozeni-katedry/58-kger/personalni-slozeni/1228-dr-phil-mirek-nemec> [cit. 6. 2. 2016].
- <http://katalog.kfbz.cz/authorities/1092330#?id=qAsV6sI0RHeaEMMPd-N-Vw&pageSize=10&sorting=default> [cit. dne 23. 2. 2016].
- http://portaro.eu/huav/authorities/5937#?id=30UsCmdTimW2_VnNwdJow&pageSize=30&sorting=default [cit. 6. 2. 2016].
- <http://portaro.eu/huav/authorities/597#?id=NIYjOqCLSluQdigM0I0KNw&pageSize=30&sorting=default> [cit. dne 23. 2. 2016].
- <http://portaro.eu/huav/authorities/8613#?id=80vIPyS7Qf--B3G7uzlGVQ&pageSize=30&sorting=default> [cit. 6. 2. 2016].
- <http://portaro.eu/huav/authorities/86646#?id=aeRA926iTG20ZEVY1AjCQA&pageSize=30&sorting=default> [cit. dne 23. 2. 2016].
- http://svk7.svkk1.cz/arl-kl/m-cs/detail-kl_us_auth-p0203848-Novak-Frantisek-18831937/ [cit. dne 24. 2. 2016].
- <http://www.gei.de/en/research.html>. [cit. 25. 1. 2015].

- <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/andrassyho-nota-27-10-1918/> [cit. dne. 2. 3. 2016].
- <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/ctrnact-bodu-prezidenta-wilsona-8-1-1918/> [cit. dne. 2. 3. 2016].
- http://www.uips.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=246&Itemid=1096 [cit. 6. 2. 2016].

Seznam použitých pramenů

- *Andrássyho nóta*. 27. 9. 1918. Dostupné na: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/andrassyho-nota-27-10-1918/> [cit. dne. 2. 3. 2016].
- BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 1. díl. *Dějiny starého věku*. Praha 1932.
- BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 1. díl. *Pro 5. třídu. Dějiny starověku a raného středověku*. 2. vyd. Praha 1938.
- BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 1. díl. *Pro 5. třídu. Dějiny starověku a raného středověku*. 2. vyd. (Dotisk). Praha 1938.
- BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 2. díl. *Dějiny středního a nového věku do osvícenství*. 3. vyd. Praha 1935.
- BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 2. díl. *Dějiny středního a nového věku do osvícenství*. 4. vyd. Praha 1937.
- BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 2. díl. *Dějiny středního a nového věku do osvícenství*. 4. vyd. (Dotisk). Praha 1947.
- BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny nového věku od roku 1648*. 3. vyd. Praha 1933.
- BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny nového věku od osvícenství*. 4. vyd. Praha 1938.

- BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny nového věku od osvícenství*. 4. vyd. (Dotisk). Praha 1947.
- BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 1. díl. *Dějiny starého věku. Vydání pro gymnasia a reálná gymnasia*. Praha 1911.
- BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 1. díl. *Dějiny starého věku. Vydání pro reálky*. Praha 1911.
- BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 1. díl. *Dějiny starého věku*. 2. vyd. Praha 1920.
- BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 1. díl. *Dějiny starého věku*. 2. vyd. (Nový otisk). Praha 1923.
- BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 2. díl. *Dějiny středního a nového věku do roku 1648*. Praha 1912.
- BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 2. díl. *Dějiny středního a nového věku do roku 1648*. 2. vyd. Praha 1921.
- BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny nového věku od roku 1648*. Praha 1913.
- BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny nového věku od roku 1648*. 2. vyd. Praha 1921.
- BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 1. díl. *Starověk a středověk do sklonku 13. století*. Praha 1935.
- BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 2. díl. *Středověk a novověk až do 70. let 19. století*. Praha 1936.

- BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 3. díl. *Novověk od let sedmdesátých 19. stol až do doby současné*. Praha 1937.
- BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Věk starý*. 2. vyd. Praha 1905.
- BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Věk starý*. 3. vyd. Praha 1911.
- BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Věk starý*. 4. vyd. Praha 1919.
- BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Věk starý*. 2. vyd. Praha 1907.
- BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Dějiny věku středního a nového až k míru vestfálskému*. 3. vyd. Praha 1911.
- BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Dějiny věku středního a nového až k míru vestfálskému*. 4. vyd. Praha 1920.
- BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Dějiny věku středního a nového až k míru vestfálskému*. 5. vyd. Praha 1923.
- BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny věku nového od míru Westfálského až po dobu přítomnou..* 2. vyd. Praha 1911.

- BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny věku nového od míru Westfálského až po dobu přítomnou*. 3. vyd. Praha 1920.
- BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Dějiny věku nového od míru Westfálského až po dobu přítomnou*. 4. vyd. Praha 1923.
- BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních. Dějiny československé*. Praha 1926.
- *Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona*. 8. 1. 1918. Dostupné online na: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/ctrnact-bodu-prezidenta-wilsona-8-1-1918/> [cit. dne. 2. 3. 2016].
- *Deklarace českých poslanců na Říšské radě a zemských sněmech proti postupu Rakousko-Uherska při brestlitevském mírovém jednání*. 6. ledna 1918. In: GALANDAUER, Jan: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy*. Praha 1988, s. 294–295.
- DVOŘÁK, Rudolf – NOVÁK, Antonín – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Starý a střední věk do konce 12. století*. 9. vyd. Praha 1923.
- DVOŘÁK, Rudolf – NOVÁK, Antonín – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy středních škol*. 3. díl. *Střední a nový věk od počátku 13. století po dobu nynější*. 8. vyd. Praha 1923.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Od počátku středního věku až po mír vestfálský*. 6. vyd. Praha 1920.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Od počátku středního věku až po mír vestfálský*. 7. vyd. Praha 1922.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Starý věk*. 4. vyd. Praha 1910.

- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Starý věk*. 5. vyd. Praha 1912.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Starý věk*. 6. vyd. Praha 1914.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Starý věk*. 5. vyd. (Dotisk). Praha 1918.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Starý věk*. 7. vyd. Praha 1920.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Starý věk*. 8. vyd. Praha 1922.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Od počátku středního věku až po mír vestfálský*. 3. vyd. Praha 1910.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Od počátku středního věku až po mír vestfálský*. 4. vyd. Praha 1913.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Od počátku středního věku až po mír vestfálský*. 5. vyd. Praha 1914.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Od míru vestfálského až po dobu nejnovější*. 3. vyd. Praha 1910.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Od míru vestfálského až po dobu nejnovější*. 4. vyd. Praha 1913.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Od míru vestfálského až po dobu nejnovější*. *Vydání pro reálky*. 5. vyd. Praha 1914.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Od míru vestfálského až po dobu nejnovější*. 5. vyd. Praha 1920.

- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Od míru vestfálského až po dobu nejnovější*. 7. vyd. 1921.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis v obrazech pro nižší třídy středních škol*. 1. díl. *Starý věk*. 2. vyd. Praha 1905.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis všeobecný pro nižší třídy středních škol*. 1. díl. *Starý věk*. 3. vyd. Praha 1908.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis všeobecný pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Střední věk*. 2. vyd. Praha 1907.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis všeobecný v obrazech pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Starý věk*. Brno 1894.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis všeobecný v obrazech pro nižší třídy středních škol*. 3. díl. *Nový věk*. Praha 1894.
- DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František: *Dějepis všeobecný v obrazech pro nižší třídy středních škol*. 3. díl. *Nový věk*. 2. vyd. Praha 1908.
- DVOŘÁK, Rudolf: *Dějepis všeobecný v obrazech pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Střední věk*. Brno 1894.
- HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 2. díl. *Střední a nový věk po osvícenství*. Praha 1934. Exemplář uložený ve fondu Národní pedagogické knihovny J. A. Komenského. Signatura: II 10232/2.
- HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 1. díl. *Starý a střední věk do Karla Velikého*. Praha 1933.
- HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 1. díl. *Starý a střední věk do Karla Velikého*. 2. vyd. Praha 1937.
- HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 1. díl. *Starý a střední věk do Karla Velikého*. 3. vyd. Praha 1947.

- HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 1. díl. *Starý a střední věk do Karla Velikého*. 3. vyd. (Dotisk). Praha 1948.
- HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 2. díl. *Střední a nový věk po osvícenství*. Praha 1934.
- HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 2. díl. *Střední a nový věk po osvícenství*. 2. vyd. Praha 1947.
- HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 2. díl. *Střední a nový věk po osvícenství*. 2. vyd. (Dotisk). Praha 1948.
- HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol*. 3. díl. *Nový věk od osvícenství do doby přítomné*. Praha 1935.
- HRBEK, Josef a kol.: *Československé dějiny*. 2. vyd. Praha 1948.
- HRBEK, Josef a kol.: *Československé dějiny. Učebnice pro nejvyšší třídu středních škol*. Praha 1937. Exemplář uložený ve fondu Národní pedagogické knihovny J. A. Komenského. Signatura: II 10235.
- HRBEK, Josef a kol.: *Československé dějiny. Učebnice pro nejvyšší třídu středních škol*. Praha 1937.
- CHOC, Pavel – SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 4. díl. *Od velké revoluce dodnes*. Praha 1947.
- KLIK, Josef – PEKAŘ, Josef: *Dějiny československé pro nejvyšší třídu středních škol*. 2. vyd. Praha 1937.
- KLIK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 1. díl. *Starověk a středověk do konce 13. století*. 2. vyd. Praha 1947.
- KLIK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol*. 2. díl. *Středověk od 14. století a novověk až do osvícenství*. Praha 1937.

- KLIK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 2. díl. Středověk od 14. století a novověk až do osvícenství.* (Dotisk). Praha 1947.
- KLIK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 2. díl. Středověk od 14. století a novověk až do osvícenství.* (Dotisk). Praha 1948.
- KLIK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 3. díl. Novověk od osvícenství až po naše časy. Opakování československých dějin.* Praha 1938.
- KLIK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 3. díl. Novověk od osvícenství až po naše časy. Opakování československých dějin.* (Dotisk). Praha 1947.
- KLIK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy škol středních. 1. díl. Starověk a středověk do konce 13. století.* Praha 1936.
- KRECAR, Jan – VLACH, Jaroslav: *D Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních. 1. díl. Starý věk. 3. vyd. Praha 1915.*
- KRECAR, Jan – VLACH, Jaroslav: *D Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních. 1. díl. Starý věk. 3. vyd. (Dotisk). Praha 1924.*
- KRECAR, Jan – VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy středních škol. 2. díl. Dějiny středověku a novověku do vestfálského míru. 3. vyd. Praha 1918.*
- KRECAR, Jan – VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy středních škol. 2. díl. Dějiny středověku a novověku do vestfálského míru. 4. vyd. Praha 1921.*
- KRECAR, Jan – VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy středních škol. 3. díl. Dějiny nového věku od míru vestfálského. 3. vyd. Praha 1922.*
- *Masarykovo memorandum britskému ministrovi zahraničních věcí E. Greyovi „Samostatné Čechy“.* Květen 1915. In: GALANDAUER, Jan: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy.* Praha 1988, s. 260–275.

- NOVÁK, František: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy gymnasií, reálných gymnasií a reformních reálných gymnasií. 1. díl. Pro 5. třídu. Starý a střední díl věk do Karla Velikého.* Praha 1935.
- NOVÁK, František: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy gymnasií, reálných gymnasií a reformních reálných gymnasií. 2. díl. Pro 6. třídu. Střední a nový věk od doby říše velkomoravské do roku 1740.* Praha 1937.
- NOVÁK, František: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy reálek. 1. díl. Pro 5. třídu. Starý a střední věk do konce 13. století.* Praha 1934.
- NOVÁK, František: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy reálek. 2. díl. Pro 6. třídu. Pozdní středověk a nový věk do konce roku 1870.* Praha 1938.
- PEKAŘ, Josef: *Dějiny československé. Pro nejvyšší třídy středních škol.* Praha 1921.
- PEKAŘ, Josef: *Dějiny naší říše. Se zvláštním zřetelem ke královstvím v říšské radě zastoupeným. Pro nejvyšší třídy škol středních.* Praha 1914.
- PEŠEK, Josef: *Má vlast. Československá dějprava pro nejnižší třídy škol středních.* Praha 1922.
- PEŠEK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 1. díl. Pověsti a obrazy z dějin národa československého. Pro 1. třídu středních škol.* Praha 1932.
- PEŠEK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 1. díl. Vlastivěda. Pověsti a obrazy z dějin národa československého. Pro 1. třídu středních škol. 2. vyd.* Praha 1938.
- PEŠEK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 2. díl. Obrazy z dějin starověkých a středověkých do počátku 14. století. Pro 2. třídu středních škol.* Praha 1933.

- PEŠEK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 2. díl. Obrazy z dějin starověkých a středověkých do počátku 14. století. Pro 2. třídu středních škol. 2. vyd.* Praha 1939.
- PEŠEK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 3. díl. Obrazy z dějin středověkých a novověkých od počátku 14. stol do konce 18. stol. Pro 3. třídu středních škol.* Praha 1933.
- PEŠEK, Josef: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 4. díl. Obrazy z dějin nového věku od r. 1789 až po naše časy. Nástin dějin československých.* Praha 1933.
- PEŠEK, Josef: *Z domova a ciziny. 2. díl. Obrazy z dějin starověkých a středověkých.* Praha 1923.
- PEŠEK, Josef: *Z domova a ciziny. Má vlast. 1. díl. Československá dějprava pro nižší třídy škol středních. 2. vyd.* Praha 1928.
- *Prohlášení českého zahraničního komitétu. 14. listopadu 1915.* In: GALANDAUER, Jan: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy.* Praha 1988, s. 276–279.
- *Projev českých spisovatelů na Říšské radě. Květen 1917.* In: GALANDAUER, Jan: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy.* Praha 1988, s. 283–287.
- *Provolání zástupců slovenských politických stran hlásící se k Československému státu. 30. října 1918.* In: GALANDAUER, Jan: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy.* Praha 1988, s. 317–318.
- SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 1. díl. Dějepisné cesty po československé republice. Pro 1. třídu.* Praha 1934.
- SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 1. díl. Dějepisné cesty po československé republice. Pro 1. třídu. (Dotisk).* Praha 1946.

- SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 1. díl. Dějepisné cesty po československé republice. Pro 1. třídu.* (Dotisk). Praha 1947.
- SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 2. díl. Život lidstva od pravěku do roku 1300. Pro 2. třídu.* Praha 1935.
- SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 2. díl. Život lidstva od pravěku do roku 1300. Pro 2. třídu.* (Dotisk). Praha 1946.
- SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 2. díl. Život lidstva od pravěku do roku 1300. Pro 2. třídu.* (Dotisk). Praha 1947.
- SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 3. díl. Život lidstva od vymření Přemyslovců a do vynálezu parního stroje.* Praha 1937.
- SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 3. díl. Život lidstva od vymření Přemyslovců a do vynálezu parního stroje.* (Dotisk). Praha 1946.
- SOCHOR, Jaroslav: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. 3. díl. Život lidstva od vymření Přemyslovců a do vynálezu parního stroje.* (Dotisk). Praha 1947.
- ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních. 1. díl. Věk starý.* Praha 1893.
- ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních. 2. díl. Věk střední.* Praha 1894.
- ŠEMBERA, František: *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních. 3. díl. Věk nový.* Praha 1895.
- TRAUB, Hugo: *Dějepis československý pro 1. třídu reálék i ref. reál. gymnasií a 2. třídu gymnasií druhých typů.* Brno 1923.
- TRAUB, Hugo: *Dějepis československý pro 1. třídu reálék i ref. reál. gymnasií a 2. třídu gymnasií druhých typů. 2. vyd.* Brno 1928.

- TRAUB, Hugo: *Dějepis všeobecný pro nižší třídy škol středních. 1. díl. Pro 2. třídu reál. i reál. gymnasií a 3. třídu gymnasií druhých typů. Dějiny starého věku i středního do konce 12. stol.* Brno 1924.
- TRAUB, Hugo: *Dějepis všeobecný pro nižší třídy škol středních. 1. díl. Pro 2. třídu reál. i reál. gymnasií a 3. třídu gymnasií druhých typů. Dějiny starého věku i středního do konce 12. stol. 2. vyd.* Brno 1935.
- TRAUB, Hugo: *Dějepis všeobecný pro nižší třídy škol středních. 2. díl. Pro 3. třídu reál. i ref. reál. gymnasií a pro 4. tř. gymnasií druhých typů. Střední věk od počátku 13. stol a všechen novověk.* Brno 1924.
- TRAUB, Hugo: *Dějepis všeobecný pro nižší třídy škol středních. 2. díl. Pro 3. třídu reál. i ref. reál. gymnasií a pro 4. tř. gymnasií druhých typů. Střední věk od počátku 13. stol a všechen novověk. 2. vyd.* Praha 1937.
- TRAUB, Hugo: *Všeobecný dějepis pro nižší třídy škol středních. 1. díl. Starý věk.* Brno 1921.
- TRAUB, Hugo: *Všeobecný dějepis pro nižší třídy škol středních. 1. díl. Obrazy z dějin lidstva od pravěku do r. 1306.* 2. vyd. Praha 1935.
- TRAUB, Hugo: *Všeobecný dějepis pro nižší třídy škol středních. 2. díl. Střední věk a část nového (po r. 1648).* Brno 1922.
- TRAUB, Hugo: *Všeobecný dějepis pro nižší třídy škol středních. 2. díl. Pro III. třídu.* 2. vyd. Praha 1937.
- TRAUB, Hugo: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol. 3. díl. Nový věk od roku 1648 až po naše časy.* Brno 1923.
- TRAUB, Hugo: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. 1. díl. Starý věk.* Brno 1920.

- TRAUB, Hugo: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 1. díl. *Starý věk*. 2. vyd. Brno 1930.
- TRAUB, Hugo: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*. 2. díl. *Střední věk a část nového (po rok 1648)*. Brno 1922.
- *Ústava republiky československé*. Praha 1921.
- VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Starý věk*. Praha 1894.
- VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních*. 1. díl. *Starý věk*. 2. vyd. Praha 1902.
- VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Střední věk*. Praha 1895.
- VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních*. 2. díl. *Střední věk*. 2. vyd. Praha 1904.
- VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Nový věk*. Praha 1897.
- VLACH, Jaroslav: *Dějepis obecný pro nižší třídy škol středních*. 3. díl. *Nový věk*. 2. vyd. Praha 1907.
- *Vyhlášení československé samostatnosti zahraniční prozatímní vládou*. 16. října 1918. In: GALANDAUER, Jan: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy*. Praha 1988, s. 311–314.
- *Výnos č. 55.900, 18./XII. 1919. O učebnicích středoškolských*. In: *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, 2, 1919, č. 1, s. 2.
- *Výnos č. 62.139, 6./II. 1920 Revize starších vydání školních učebnic*. In: *Věstník ministerstva školství a národní osvěty*, 2, 1920, č. 6, s. 95.

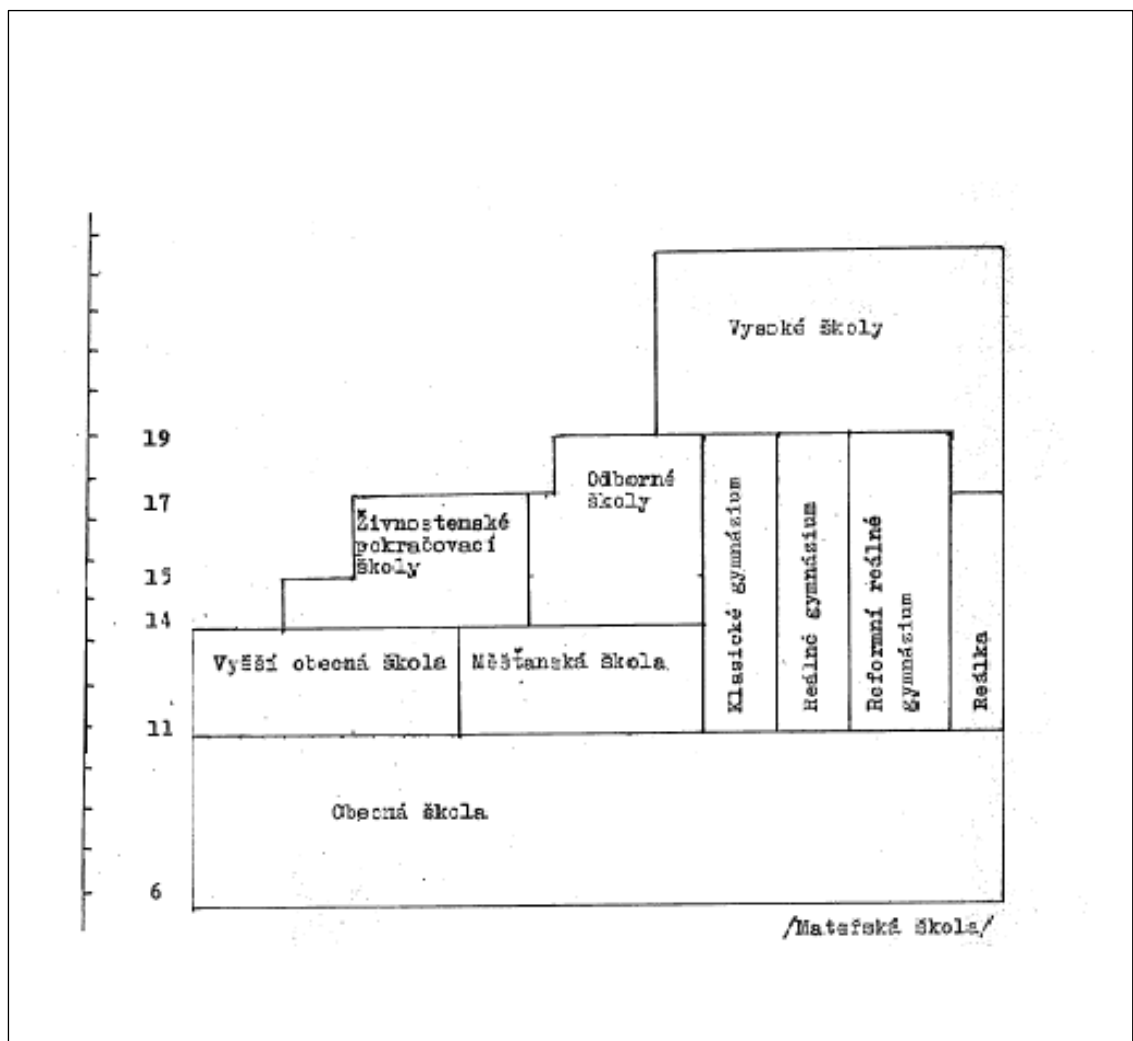
- *Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 6. prosince 1932, č. 136.546-I, o užívání, zavádění a schvalování učebnic a učebných pomůcek na národních školách. In: Věstník ministerstva školství a národní osvěty, 14, 1932, č. 12, s. 201–216.*

Přílohy

Příloha č. 1

Schéma školského systému v letech 1918 – 1938

Převzato z: KOVAŘÍČEK, Václav – KOVAŘÍČKOVÁ, Iva: *Vývoj školských soustav v českých zemích*. Olomouc 1989, s. 49.

Příloha č. 2

Týdenní dotace hodin dějepisu na gymnáziích

Převzato z: ŠUSTOVÁ, Magdaléna: *Stalo se v zemi české... Jak se vyučoval dějepis.*
Praha 2009, s. 29.

Od roku 1919

Podle výnosu Ministerstva školství a Národní osvěty č. 25.552 ze 14. 6. 1919

Ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Počet hodin týdně	0	2	2	2	4	3	4	4

V osmém ročníku byl dějepis spojen se zeměpisem

Od roku 1933

Podle Návrhu učebních osnov pro střední školy. Praha 1933.

Ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Počet hodin týdně	3	2	2	2	2	3	3	3

V prvním ročníku se dějepis učil společně se zeměpisem, přičemž dvě hodiny byly věnovány zeměpisu a jedna dějepisu.

V osmém ročníku byl dějepis spojen s výukou zeměpisu Československa a občanskou naukou.

Příloha č. 3

Společný vzdělávací základ pro nižší třídy středních škol z roku 1930

Převzato z: RÝDL, Karel – VALENTA, Josef – VÁŇOVÁ, Růžena: *Výchova a vzdělávání v českých dějinách. IV. díl. 1. svazek. Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem.* Praha 1992, s. 219.

Předmět	1. ročník	2. ročník	3. ročník	4. ročník	Celkem
Náboženství	2	2	2	1	8
Jazyk vyučovací	5	5	4	4	18
Jazyk německý	4	4	3	3	14
Jazyk latinský	-	-	6	6	
Jazyk francouzský	-	-	5	5	10
Dějepis	3	2	2	2	7
Zeměpis		2	2	2	8
Matematika	4	4	3	3	14
Přírodopis	3	3	-	-	6
Chemie	-	-	-	2	2
Fyzika	-	-	3	2	5
Rýsování	-	-	1/2	1/2	2/4
Kreslení a psaní	4	4	2	2	12
Tělocvik	2	2	2	2	8
Celkem	27	28	30	30	115

Jazyk latinský se vyučoval na gymnáziích a reálných gymnáziích.

Jazyk francouzský se vyučoval na reformních reálných gymnáziích a na reálkách.

Jednu hodinu rýsování měly určenou gymnázia a reálných gymnázia.

Dvě hodiny rýsování měly určenou reformní reálná gymnázia a reálky.

Příloha č. 4

Přehled učebnic napsaných Jaroslavem Bidlem, Josefem Dobiášem, Františkem Hýblem a Josefem Šustou

Autor	Název	Díl	Podtitul	Vydání	Rok vydání
BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef	Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních	1.	Dějiny starého věku.	První. Vydání pro gymnasia a reálná gymnasia.	1911
				První. Vydání pro reálky.	1911
				Druhé, přepracované.	1920
				Druhé, přepracované. Nový otisk.	1923
				První.	1932
BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef		Pro 5. třídu. Dějiny starověku a raného středověku.	Druhé, přepracované a zkrácené	1938	
			Druhé, přepracované a zkrácené. Dotisk.	1947	
BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef		Dějiny středního a nového věku do roku 1648.	První.	1912	
Druhé, přepracované.			1921		
BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef			Dějiny středního a nového věku do osvětenství.	Třetí, přepracované.	1935
	Čtvrté, nezměněný otisk vydání třetího, přepracovaného.			1937	
	Dotisk čtvrtého vydání.			1947	
BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef	Dějiny nového věku od roku 1648.	První. Vydání pro gymnasia a reálky.	1913		
Druhé, přepracované.		1921			
Třetí, přepracované.		1933			
BIDLO, Jaroslav – DOBIÁŠ, Josef – ŠUSTA, Josef		Dějiny nového věku od osvětenství.	Čtvrté, přepracované.	1938	
	Čtvrté, přepracované. Dotisk.		1947		
BIDLO, Jaroslav – HÝBL, František – ŠUSTA, Josef	1.	Starověk a středověk do sklonku 13. století.	První.	1935	
	2.	Středověk a novověk až do 70. let 19. století.	První.	1936	
	3.	Novověk od let sedmdesátých 19. stol až do doby současné.	První.	1937	

Příloha č. 5

Přehled učebnic napsaných Františkem Brdlíkem a Františkem Šemberou

Autor	Název	Díl	Podtitul	Vydání	Rok vydání
ŠEMBERA, František	Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních.	1.	Věk starý.	První.	1893 (1892) ⁵⁸⁴
BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František				Druhé, nově zpracované.	1905
				Třetí, upravené podle nové osnovy učebné.	1911 (1920) ⁵⁸⁵
				Čtvrté.	1919 (1921) ⁵⁸⁶
ŠEMBERA, František		2.	Věk střední.	První.	1894
BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František				Druhé, nově zpracované.	1907
				Třetí, nově zpracované.	1911
				Čtvrté, upravené podle ministrského výnosu ze dne 18. prosince 1919 čís. 55.900.	1920
				Páté.	1923
ŠEMBERA, František		3.	Věk nový.	První.	1895 (1901) ⁵⁸⁷
BRDLÍK, František – ŠEMBERA, František				Druhé, upravené podle nové osnovy učebné.	1911.
				Třetí, upravené podle ministrského výnosu č. 55.9000 r. 1919.	1920
				Čtvrté.	1923
		Dějiny československé.	První.	1926.	

⁵⁸⁴ Katalog Národní knihovny eviduje celkem dvě první vydání – z let 1892 a 1893. Pedagogická knihovna J. A. Komenského má ve svých fondech pouze pozdější výtisk.

⁵⁸⁵ Jak Národní knihovna, tak Pedagogická knihovna J. A. Komenského evidují jako třetí vydání výtisk učebnice z roku 1911. Pedagogická knihovna má ve svých fondech ovšem ještě vydání učebnice z roku 1920, které je také uváděno jako třetí, a to včetně poznámky „upravené podle nové osnovy učebné.“

⁵⁸⁶ Národní knihovna u čtvrtého vydání uvádí rok 1919, Pedagogická knihovna J. A. Komenského rok 1921.

⁵⁸⁷ První vydání z roku 1895 je možno najít jak v katalogu Národní knihovny, tak v katalogu Pedagogické knihovny J. A. Komenského. Druhá zmiňovaná knihovna má ve svém fondu navíc výtisk z roku 1901, který je také uváděn jako první vydání.

Příloha č. 6

Přehled učebnic napsaných Rudolfem Dvořákem a Františkem Šujanem

Autor	Název	Díl	Podtitul	Vydání	Rok vydání
DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František	Dějepis všeobecný v obrazech pro nižší třídy škol středních.	1.	Starý věk.	První.	1894 (1893) ⁵⁸⁸
	Dějepis v obrazech pro nižší třídy středních škol.			Druhé, přepracované.	1905
	Dějepis všeobecný pro nižší třídy středních škol.			Třetí.	1908
	Dějepis pro nižší třídy škol středních.			Čtvrté, upravené podle učební osnovy z roku 1909.	1910
				Páté.	1912
				Šesté, vydání pro reálky.	1914
				Páté – dotisk.	1918
				Sedmé.	1920
	Osmé, nezměněné.			1922	
DVOŘÁK, Rudolf	Dějepis všeobecný v obrazech pro nižší třídy středních škol.	2.	Střední věk.	První.	1894
DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František	Dějepis všeobecný pro nižší třídy středních škol.			Druhé, přepracované.	1907
	Dějepis pro nižší třídy škol středních.		Třetí, upravené podle učební osnovy z roku 1909.	1910	
			Čtvrté.	1913	
			Páté, vydání pro reálky.	1914	
	Dějepis pro nižší třídy středních škol.		Šesté, přepracované.	1920	
Sedmé.			1922		
DVOŘÁK, Rudolf – NOVÁK, Antonín – ŠUJAN, František	Dějepis pro nižší třídy středních škol.	Starý a střední věk do konce 12. stol.	Deváté ⁵⁸⁹ , přepracované podle nových osnov.	1923	

⁵⁸⁸ V katalogu Národní knihovny je jako první vydání evidován výtisk učebnice z roku 1894, který byl vydán v Praze. Pedagogická knihovna J. A. Komenského má ve svých fondech navíc výtisk z roku 1893, který byl vydán v Brně.

⁵⁸⁹ Osmé vydání této učebnice není v katalogu Národní knihovny vůbec evidováno.

DVOŘÁK, Rudolf – ŠUJAN, František	Dějepis všeobecný v obrazech pro nižší třídy středních škol.	3.	Nový věk.	První.	1894 (1895) ⁵⁹⁰
	Dějepis pro nižší třídy škol středních.		Od míru vesfálského až po dobu nejnovější.	Druhé, opravené.	1908
				Třetí, upravené podle učební osnovy z roku 1909.	1910
				Čtvrté.	1913
				Páté, vydání pro reálky.	1914
				Páté, přepracované	1920
	Sedmé, nezměněné. ⁵⁹¹		1921		
DVOŘÁK, Rudolf – NOVÁK, Antonín- ŠUJAN, František	Dějepis pro nižší třídy středních škol.	Střední a nový věk od počátku 13. stol. po dobu nynější.	Osmé, přepracované podle nových osnov.	1923	

⁵⁹⁰ V katalogu Národní knihovny je jako první vydání evidován výtisk učebnice z roku 1894. Pedagogická knihovna J. A. Komenského má ve svých fondech navíc výtisk z roku 1895, který je rovněž uváděn jako první vydání.

⁵⁹¹ Šesté vydání této knihy není v katalogu Národní knihovny evidováno. Po dvou odlišných pátých vydáních (jedno určenou pro reálky) následuje rovnou vydání sedmé.

Příloha č. 7

Přehled učebnic napsaných Josefem Hrbkem a Josefem Vodehnalem

Autor	Název	Díl	Podtitul	Vydání	Rok vydání
HRBEK, Josef – VODEHNAL, Josef	Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol.	1.	Starý a střední věk do Karla Velikého	První.	1933
				Druhé, obsahem nezměněné.	1937
				Třetí, obsahem nezměněné.	1947
				Dotisk na rok 1948/1949.	1948
		2.	Střední a nový věk po osvícenství.	První.	1934
				Druhé, obsahem nezměněné.	1947
				Dotisk na rok 1948/1949.	1948
3.	Nový věk od osvícenství do doby přítomné	První.	1935		
HRBEK, Josef a kol.	Československé dějiny.		Učebnice pro nejvyšší třídu středních škol.	První.	1937
				Druhé, přepřacované.	1948

Příloha č. 8

Přehled učebnic napsaných Josefem Klikem

Autor	Název	Díl	Podtitul	Vydání	Rok vydání
KLIK, Josef	Učebnice dějepisu pro nižší třídy škol středních	1.	Starověk a středověk do konce 13. století	První.	1936
				Druhé.	1947
	Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol	2.	Středověk od konce 14. století a novověk až do osvícenství.	První.	1937
				Částečně změněný dotisk prvního vydání pro školní rok 1947/48.	1947
				Dotisk pro školní rok 1948/49.	1948
				První.	1938
				Částečně změněný dotisk prvního vydání pro školní rok 1947/1948 a pro dobu přechodnou.	1947
	3.	Novověk od osvícenství až po naše časy. Opakování československých dějin.			

Příloha č. 9

Přehled učebnic napsaných Janem Krecarem a Jaroslavem Vlachem

Autor	Název	Díl	Podtitul	Vydání	Rok vydání	
VLACH, Jaroslav	Dějepis všeobecný pro nižší třídy škol středních.	1.	Starý věk.	První	1894 (1893) ⁵⁹²	
KRECAR, Jan – VLACH, Jaroslav				Druhé.	1902	
				Třetí, změněné.	1915	
				Nový dotisk třetího změněného vydání.	1924	
VLACH, Jaroslav		2.	Střední věk	První.	1895	
KRECAR, Jan – VLACH, Jaroslav				Druhé, nezměněné.	1904	
			Dějiny středověku a novověku do vestfálského míru.	Třetí, změněné.	1918	
				Čtvrté, změněné a nově přizpůsobené.	1921	
			VLACH, Jaroslav	3.	Nový věk.	První
KRECAR, Jan – VLACH, Jaroslav			Druhé, v podstatě nezměněné.			1907
		Dějiny nového věku od míru vestfálského.	Třetí, změněné a rozšířené.		1922	

⁵⁹² V katalogu Národní knihovny je jako první vydání evidován výtisk učebnice z roku 1894. Oproti tomu Pedagogická knihovna J. A. Komenského má ve svém katalogu navíc výtisk z roku 1893.

Příloha č. 10

Přehled učebnic napsaných Františkem Novákem

Autor	Název	Díl	Podtitul	Vydání	Rok vydání
NOVÁK, František	Všeobecný dějepis pro vyšší třídy gymnasií, reálných gymnasií a reformních reálných gymnasií.	1.	Pro 5. třídu. Starý a střední věk do Karla Velikého.	První.	1935
		2.	Pro 6. třídu. Střední a nový věk od doby říše velkomoravské do roku 1740.	První.	1937.
	Všeobecný dějepis pro vyšší třídy reálék.	1.	Pro 5. třídu. Starý a střední věk do konce 13. století.	První.	1934
		2.	Pro 6. třídu. Pozdní středověk a nový věk do konce roku 1870.	První.	1938

Příloha č. 11

Přehled učebnic napsaných Josefem Pekařem

Autor	Název	Díl	Podtitul	Vydání	Rok vydání
PEKAŘ, Josef	Dějiny naší říše.		Se zvláštním zřetelem ke královstvím v říšské radě zastoupeným. Pro nejvyšší třídy škol středních.	První.	1914
	Dějiny československé.		Pro nejvyšší třídy středních škol.	První.	1921
KLÍK, Josef – PEKAŘ, Josef	Dějiny československé pro nejvyšší třídu středních škol.			Druhé, podstatně změněné a zkrácené vydání.	1937

Příloha č. 12

Přehled učebnic napsaných Josefem Peškem

Autor	Název	Díl	Podtitul	Vydání	Rok vydání
PEŠEK, Josef	Má vlast	1.	Československá dějepřava pro nejnižší třídy škol středních.	První.	1922
	Z domova a ciziny. Má vlast.		Československá dějepřava pro nižší třídy škol středních.	Druhé zcela přepracované a zkrácené vydání.	1928
	Z domova a ciziny.	2.	Obrazy z dějin starověkých a středověkých.	První.	1923
	Učebnice dějepřisu pro nižší třídy středních škol.	1.	Pověsti a obrazy z dějin národa československého. Pro 1. třídu středních škol.	První.	1932
			Vlastivěda. Pověsti a obrazy z dějin národa československého. Pro 1. třídu středních škol.	Druhé pozmeněné vydání.	1938
		2.	Obrazy z dějin starověkých a středověkých do počátku 14. století. Pro 2. třídu středních škol.	První.	1933
				Druhé, zkrácené vydání.	1939
		3.	Obrazy z dějin středověkých a novověkých od počátku 14. století do konce 18. století. Pro 3. třídu středních škol.	První	1933
		4.	Obrazy z dějin nového věku od r. 1789 až po naše časy. Nástin dějin československých.	První	1933.

Příloha č. 13

Přehled učebnic napsaných Jaroslavem Sochořem

Autor	Název	Díl	Podtitul	Vydání	Rok vydání
SOCHOR, Jaroslav	Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol.	1.	Dějepisné cesty po československé republice. Pro 1. třídu.	První	1934
				Dot. 1. vyd. pro škol. rok 1946/47 a pro dobu přechodnou.	1946
				Dot. 1. vyd. pro škol. rok 1946/47 a pro dobu přechodnou.	1947
		2.	Život lidstva od pravěku do roku 1300. Pro 2. třídu.	první	1935
				Dot. 1. vyd. pro škol. rok 1946/47 a pro dobu přechodnou.	1946
				Dot. 1. vyd. pro škol. rok 1946/47 a pro dobu přechodnou.	1947
		3.	Život lidstva od vymření Přemyslovců a do vynálezu parního stroje.	první	1937
				Dot. 1. vyd. pro škol. rok 1946/47 a pro dobu přechodnou.	1946
				Dot. 1. vyd. pro škol. rok 1946/47 a pro dobu přechodnou.	1947
		CHOC, Pavel – SOCHOR, Jaroslav		4.	Od veliké revoluce dodnes. Pro 4. třídu.

Příloha č. 14

Přehled učebnic napsaných Hugo Traubem

Autor	Název	Díl	Podtitul	Vydání	Rok vydání	
TRAUB, Hugo	Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních.	1.	Starý věk.	První.	1920	
				Druhé, zkrácené.	1930	
		2.	Střední věk a část nového (po roku 1648).	První.	1922	
	Všeobecný dějepis pro vyšší třídy středních škol.	3.	Nový věk od roku 1648 až po naše časy.	První.	1923	
	Všeobecný dějepis pro nižší třídy škol středních.	1.	Starý věk.	První.	1921	
			Obrazy z dějin lidstva od pravěku do r. 1306.	Druhé, přepracované.	1935	
		2.	Střední věk a část nového (po r. 1648).	První.	1922	
			Pro III. třídu.	Druhé, přepracované.	1937	
	Dějepis československý pro 1. třídu reálék i ref. reál. gymnasií a 2. třídu gymnasiijní druhých typů.				První.	1923
					Druhé.	1928
	Dějepis všeobecný pro nižší třídy škol středních.	1.		Pro 2. třídu reálék i ref. reál. gymnasií a 3. třídu gymnasiijní druhých typů. Dějiny starého věku i středního do konce 12. stol.	První	1924
					Druhé, přepracované.	1935
		2.		Pro 3. třídu reálék i ref. reál. gymnasií a pro 4. třídu gymnasiijní druhých typů. střední věk od počátku 13. stol. a všechen novověk.	První.	1924
					Druhé, přepracované.	1937